

STUDIUM

Revista studenților, masteranzilor și doctoranzilor în istorie
FACULTATEA DE ISTORIE, FILOSOFIE ȘI TEOLOGIE
UNIVERSITATEA „DUNĂREA DE JOS” DIN GALAȚI

Anul al II-lea, numărul 1 (3), ianuarie-iunie 2012

STUDIUM

Revista studenților, masteranzilor și doctoranzilor în istorie
FACULTATEA DE ISTORIE, FILOSOFIE ȘI TEOLOGIE
UNIVERSITATEA „DUNĂREA DE JOS” DIN GALAȚI

Anul al II-lea, numărul 1 (3), ianuarie-iunie 2012

**Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați
Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie
Departamentul de Istorie**

Strada Domnească nr. 111, cod 800.201, Galați, România

**www.istorie.ugal.ro
e-mail: studium.ugal@gmail.com**

STUDIUM

Revista studenților, masteranzilor și doctoranzilor în istorie

Comitetul științific:

lect. univ. dr. Constantin Ardeleanu; prof. univ. dr. Ionel Câdea;
lect. univ. dr. George Enache; conf. univ. dr. Mihaela Liușnea;
lect. univ. dr. Decebal Nedu; lect. univ. dr. Constantin Stan;
lect. univ. dr. Arthur Tuluș; asist. univ. drd. Eugen Zuică

Colegiul de redacție:

Bogdan Rusu (redactor șef)

Alina-Daniela Bîzgă; Corina Buțea; Cristian Constantin;
Alexandru Covrig; Adina Ginghină; Adina Guțu (redactori)

Tehnoredactare computerizată: Cristian Constantin

Coperta: fostul Institut „Notre-Dame de Sion”, în prezent sediu al Facultății de Istorie, Filosofie și Teologie, Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați.

**ISSN 2248 – 2164
ISSN – L 2248 – 2164**

CUPRINS/SUMMARY

Preambul.....5

Studii antice/Ancient studies

Bogdan RUSU

Pirateria în lumea greacă din secolul V î.Hr. și până la Alexandru cel Mare.....7

Piracy in the Greek World from the Fifth Century B.C. to the Reign of Alexander the Great

Alexandru COVRIG

Cultul Cybelei. Studiu de caz privind descoperirile arheologice care atestă cultul Cybelei în Dacia romană și Moesia inferior.....19

The Cult of Cybele Case-Study of the Archaeological Discoveries which Attest the Cult of Cybele in Roman Dacia and in Lower Moesia

Cronica/Chronicle

Vlad Andrei MARAVELA

Implicarea boierilor munteni pe piețele orașelor în timpul secolului al XVII-lea.....39

The Involvement of Wallachian Boyars on the Town Markets during the Seventeenth Century

Adina GUȚU

Considerații privind fondarea societății lui Iisus.....51

Consideration on the Foundation of the Society of Jesus

Roxana STANCIU

Influența iluminismului în Țările Române.....65

The Influence of the Enlightenment in the Romanian Principalities

Daniela-Andreea IFRIM

Evoluția învățământului românesc de la legea instrucțiunii publice (1864) la legile reformatoare ale lui Spiru C. Haret.....71

Evolution of Romanian Education from the Law of Public Instruction (1864) to Spiru C. Haret's Reforms

Istorie locală/Local history

Cristian CONSTANTIN

Reclamă și publicitate în publicațiile brăilene (1929-1940).....89

Advertising and Publicity in the Publications from Brăila

(1929-1940)

Recenzii și note bibliografice/Book reviews and bibliographical notes

Jean François Soulet, *Istoria Europei de Est de la al doilea război mondial până în prezent*, Editura Polirom, Iași, 2008, pp. 239. (Alexandru COVRIG).....**103**

PREAMBUL

La intrarea în cel de al doilea an al existenței sale, colegiul de redacție al revistei „Studium”¹, al discipolilor Departamentul de Istorie din cadrul Universității „Dunărea de Jos” din Galați, consideră că este extrem de necesar să prezinte, pe lângă realizările primului an de activitate, **condiția de istoric** al epocii în care trăim.

Ce înseamnă astăzi **concepția istorică**, mai cu seamă după ce o serie de istorici domină spațiul public nu din postura „meseriei” practicate, ci din cea a omului de stat sau a moderatorului, analistului politic, rămâne o interesantă temă de dezbatere. Cu certitudine, în ciuda schimbărilor istorice produse în ultimul secol, **condiția de istoric** implică participarea, ca în mai toate perioadele istorice, la treburile publice, dar nu și părăsirea menirii sale. Acum, mai mult ca oricând, „este necesar nu ca o parte din societate să ia contra alteia o anumită atitudine, căutând s-o convingă” pe cealaltă de anumite greșeli ale trecutului, ci „se cere altceva: o întregă societate care să se simtă solidară dacă vrea să trăiască”². Da dar cum rămâne cu studiului istoriei contemporane, care implică și trebuie, cel puțin în climatul academic, să se bucure de vechiul principiu humboldtian *Lehre und Forschung*³, coroborat de un altul mai vechi aparținând antichității, *sine ira et studio*. Sunt lucruri pe care unii dintre noi trebuie să le rezolve.

Cum tinerii istorici de la Dunărea de Jos și-au asumat drept model pentru existența lor două dintre programele existente în acest spațiu cultural, programul inițiatorilor interbelici ai „Analelor Brăilei”⁴ și pe cel al „Analelor” de istorie al Universității „Dunărea de Jos” din Galați, nu rămâne decât să nu se abată de la „legea” lor, lucru greu respectabil în cadrul societății actuale. Nevoia de modele, idee existentă încă din antichitate, dar care subliniază mereu condiția, ca nevoie pentru evoluția societății, depășirea măștrilor de către discipoli, rămân de remarcat pentru anul 2011 activitățile întreprinse de cei care alcătuiesc Departamentul de Istorie al Facultății. Fie că vorbim de stagii de cercetare în străinătate, de publicarea de volume sau pur și simplu de participare la manifestări publice, ele reprezintă acțiuni care nu fac altceva decât să confirme aplicare temeinică de către magistrii a principiului humboldtian.

---

¹ „Studium” – revista studenților, masteranzilor și doctoranzilor în istorie ai Facultății de Istorie, Filosofie și Teologie din cadrul Universității „Dunărea de Jos” din Galați. Disponibilă în format electronic pe site-ul facultății la adresa: www.istorie.ugal.ro. Toate informațiile electronice din acest material au fost consultate la data de 11 februarie 2012.

² N. Iorga, *Ce înseamnă astăzi condiția istorică*, în „Revista Istorică”, an XXV, nr. 1-3, Datina Românească, Vălenii de Munte, 1939, p. 2.

³ Vasile Lica, *Praefatio*, în „Analele Universității Dunărea de Jos”, Galați, fascicola XIX Istorie, anul I (2002), nr. 1, Galați, p. 2. În format electronic la adresa: <http://www.istorie.ugal.ro/anale/1/100%20PREFATA.pdf>.

⁴ Revistă de cultură regională editată încă din 1929 de un comitet de conducere din care făceau parte Nae Ionescu, Radu Portocală, Paul Demetriad și Gh. T. Marinescu, ultimul fiind liderul mișcării. La acestea colaborau figuri marcante ale vremii, precum N. Iorga sau M. Sebastian.

Pe parcursul anului 2011, tinerii membri ai Departamentului de Istorie au întreprins campanii de cercetare în locuri și comunități diverse, dar și de stabilire de contacte și relații necesare întreprinderii actului de cercetare academică. De la arhivele și bibliotecile Regatului Unit, Paris și până la prea puțin cercetatele surse documentare disponibile la Odessa și arhivele vechii Republici a Ragusei, din Dubrovnik. De asemenea, cronicarul trebuie să menționeze lansarea, la începutul acestui an, după multe strădanii din partea autorilor, a volumului *La frontierele civilizațiilor. Basarabia în contextul geopolitic, economic, cultural și religios*⁵, dedicat manifestărilor prilejuite de sesiunea internațională desfășurată în orașul de la malul Dunării în toamna anului 2010. De asemenea, nu trebuie uitate premiile obținute pentru activitatea desfășurată în anul precedent, cum ar fi cele ale revistei „Dunărea de Jos”⁶ din Galați sau distincțiile obținute de colaboratorii noștri la decernarea *Premiilor Academiei Române*⁷.

De partea cealaltă, manifestările colegiului de redacției nu au fost puține, iar cea mai animată dintre toate a rămas participarea multora dintre ei la *Sesiunea de comunicări științifice*⁸ din luna mai a anului precedent, dar nu trebuie uitate nici stagiile de săpături arheologice desfășurate pe șantierele arheologice de la Negrilești, Ibida, Argamum sau Noviodunum, din lunile de vară ale anului precedent⁹. Cu mențiunea de a aminti conștient doar unele dintre numeroasele activități ale celor care împreună formează Departamentul de Istorie.

Nu în ultimul rând trebuie să le mulțumesc tuturor care au participat, fie cât de puțin, la apariția acestor numere ale revistei noastre, care rămân o moștenire pentru cei ce vor pași pe urmele temerarilor din 2011.

Ne rămâne doar să continuăm o luptă începută în urmă cu an. Numai continuitatea și respectarea tradiției pot construi o societate puternică, durabilă, în care spiritul solidarității¹⁰ să domine asupra tendinței de individualism, lucru prea des întâlnit printre adepții muzei Clio.

Cristian CONSTANTIN

Brăila – Galați, Februarie 2012

⁵ *La frontierele civilizațiilor. Basarabia în contextul geopolitic, economic, cultural și religios*, Editura Partener – Galați University Press, Galați, 2011. Volum realizat cu sprijinul Guvernului României – Departamentului pentru Românii de pretutindeni. Volum disponibil la adresa: <http://www.istorie.ugal.ro/ISTORIE/CERCETARE/BASARABIA.pdf> și: <http://migl.ro/>.

⁶ Premiile revistei „Dunărea de Jos” a *Centrului Cultural Dunărea de Jos* din Galați. Manifestare promovată și prezentată de mass-media. Vezi: <http://www.viata-libera.ro/caricatura-zilei/26299-ieri-la-centrul-cultural-%E2%80%9Edunarea-de-jos%E2%80%9D-premiile-revistei-%E2%80%9Edunarea-de-jos%E2%80%9D>.

⁷ Vezi: http://www.acad.ro/com2011/pag_com11_1215.htm.

⁸ Vezi mai multe referiri la activitățile desfășurate de către componenții Departamentului de Istorie la adresa: <http://www.istorie.ugal.ro/ACTIVITATI.htm>.

⁹ Vezi mai multe informații la: <http://dekebalos.home.ro/practica.html>.

¹⁰ Vezi N. Iorga, *Individualism și solidaritate în dezvoltare istorie*, în „Analele Academiei Române” *Memoriile secțiunii istorice*, seria a III-a, tom. XXII, mem. 3, București, 1940.

Bogdan Rusu*

**PIRATERIA ÎN LUMEA GREACĂ DIN SECOLUL AL V-LEA Î. HR.
ȘI PÂNĂ LA ALEXANDRU CEL MARE**

***Piracy in the Greek World from the Fifth Century B.C.
to the Reign of Alexander the Great***

Abstract:

The Peloponnesian War brought to the Greek world a new enemy, the pirates, with a different type of warfare, with different actions from classical warfare. The pirates had been used by the Greek generals as auxiliary units for their army in all conflicts between the Greek states in the fifth and fourth centuries B.C. Alexander the Great was the one who freed the sea from the pirates' control and secured the sea for merchant ships.

Keywords: Peloponnesian War, pirates, Greek states, Athens, Macedonia.

*

Pirateria a însoțit oamenii de la primele manifestări ale navigației. Acest fenomen este unul din cele mai des întâlnite în antichitate. Evoluția și scara manifestării pirateriei sunt strâns legate de apariția și consolidarea unui stat mai important care își extinde controlul și asupra mării, încercând o securizare a acesteia în folosul propriilor interese economice.

Grecii aveau două cuvinte care pot fi traduse prin pirat: *leistēs* și *peirates*, plus un alt termen întâlnit mai ales în literatură – *katapontistes*. *Leistes* derivă din aceeași rădăcină *leis*, care înseamnă a tâlhări sau a jefui. Termenul *peirates* este sosit mai târziu în vocabularul grec antic, căci el nu apare la nici un scriitor al perioadei grecești clasice¹. Cea mai timpurie datare pentru termenul de *peirates* este reprezentată de o inscripție attică din Rhamnous de la mijlocul secolului III î. Hr.². Autorii antici, pentru a face diferența între pirați și tâlhari se foloseau fie de un adjectiv, fie o anumită particulă, fie de un alt cuvânt, mai puțin uzitat care să se traducă tot prin pirat. Cel mai folosit era *katapontistes* care se referea la desemnarea piraților.

Sfârșitul secolului V î. Hr. va oferi pirateriei prilejul de a se reafirma. Acest lucru se va datora unui conflict care va cuprinde întreaga lume greacă și care va duce la împărțirea în două tabere, constituite în jurul celor două puteri care se vor confrunta: Atena și Sparta. Lipsa de autoritate de la acest

---

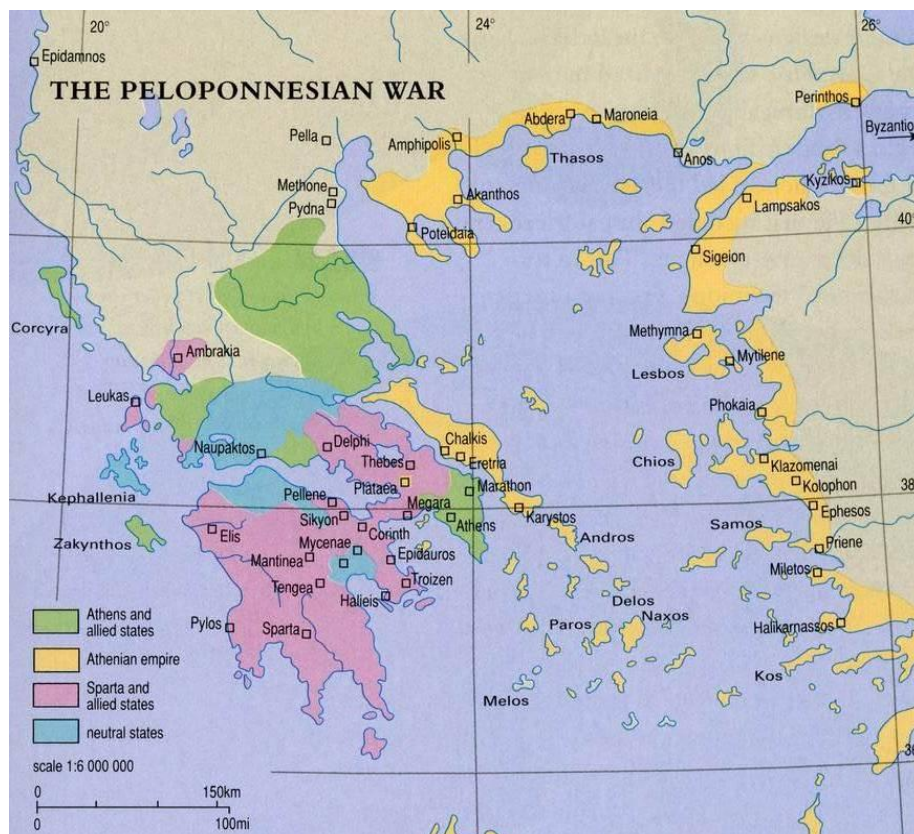
* Masterand anul I, *Spațiul Românesc între Orient și Occident*, Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie de la Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați.

¹ Ph. De Souza, *Piracy in the Graeco-Roman World*, 1999, p. 9.

² E. Will, *Histoire politique du monde hellénistique (323-30 av. J.-C.)* I-II, 1979, pp. 223-224.

moment va permite pirateriei să atingă cea mai mare amploare din întreaga istorie a grecilor.

Hartă Războiul Peloponesiac³

Războiul Peloponesiac (431 – 404 î.Hr.) a fost, conform istoricului său Thukydides, mai mare decât orice alt conflict anterior în istoria grecilor, implicând mii de soldați și marinari și sute de vase.

Thukydides notează diversele forme ale războiului în diferite zone de conflict, de la luptele între hopliți și bătăliile de trireme la acțiuni de „guerilă” și jaf cu forțe pe care deseori istoricul antic le identifică ca pirăți⁴.

Istoricul grec face diferența între războiul tradițional și ceea ce el numește *leisteia* (a jefui), o formă a războiului pe care spartanii nu o cunoșteau până la acest moment⁵.

³ http://www.utexas.edu/courses/introgreece/lecture_27.html consultat la 18. 10 .2011.

⁴ Thukydides, *Războiul Peloponesiac*: II. 32, II. 69, III. 51.

⁵ *Ibidem*, IV. 47.

Tot în timpul războiului peloponesiac apare și noțiunea de represalii, îndreptate împotriva inamicului pentru pagubele produse prin incursiunile de jaf asupra teritoriului sau vaselor sale ori ale aliaților. Indiferent dacă acești atacatori foloseau vase sau atacau pe uscat asemeni tâlharilor, obiectivele lor erau unele politice, deși, indiferent de metodele lor, în ochii lui Thukydides toate acestea erau sub limitele războiului tradițional.

Conform lui Thukydides, metodele adoptate de atenieni în fața acestor incursiuni au fost fortificarea Atalantei pentru a proteja Eubeeea și trimiterea unei flote în regiunea Kariei și Lyciei pentru a preveni atacurile piraților peloponesiaci împotriva vaselor comerciale ce veneau din Pharsalos și Phoinike în Marea Egee⁶. Expediția kariano-lyciniană nu a avut succes; comandantul său, Melesandros, a pornit într-un marș în interiorul insulei pentru a lua tribut de la locuitorii insulei dar a fost învins de forțele aliate.

O altă metodă folosită de atenieni în timpul acestui conflict era aceea de a cere aliaților să nu permită piraților să le folosească porturile ca baze. O astfel de clauză a fost descoperită în două tratate din 427-424 î. Hr., între Atena și Mitilene (găsit în insula Lesbos), și între Atena și Halieis (descoperit în estul Peloponesului)⁷.

Cel de-al doilea tratat specifică: „Oamenii din Halieis să pună la dispoziția atenienilor portul lor și să îi ajute cât mai curând. Nu au voie să primească pirați, să practice pirateria sau se alăture vreunei campanii împotriva Atenei”⁸. Cererea de a pune la dispoziția atenienilor portul pare să indice folosirea sa ca bază pentru flota ateniană în incursiunile de jaf asupra țărmurilor Peloponesului.

Identificarea piraților implicați în acțiunile descrise de Thukydides este dificil de realizat. Uneori este specificată originea vaselor și a echipajelor, dar deseori nu apare nici o indicație, ci doar o simplă generalizare. Cei pe care Atena încearcă să-i oprească în încercarea de a se stabili în Karia și în Lycia în 430-429 î. Hr. sunt descriși de Thukydides ca peloponesiaci⁹.

Către sfârșitul Războiului Peloponesiac, flota Spartei pare să fi atras de partea ei pirați, gata de a căuta oportunități pentru incursiuni împotriva inamicilor săi. Când Lysandros a vrut să transmită mesajul victoriei spartane de la Aigospotamoi la Sparta, în 405 î.Hr., el a ales ca mesager un pirat milesian, Theopompos¹⁰.

Cu cât sfârșitul războiului era mai aproape, atenienii aveau nevoie din ce în ce mai mare de finanțe pentru a continua lupta, astfel că au apelat la acțiuni de piraterie pentru a le obține. Ei și-au îndreptat atenția către orașele grecești din Asia Mică și cele helespontine. Alkibiades este un bun exemplu al generalului devenit pirat. În 410-409 î. Hr. el jefuiește satrapia

⁶ *Ibidem*, II. 32; II. 69.

⁷ *Inscriptiones Graecae* I: 67-75; *Inscriptiones Graecae* I: 77.6-10

⁸ Ph. De Souza, *op. cit.*, p. 32.

⁹ Thukydides, *op. cit.*, II. 70.

¹⁰ Xenophon, *Hellenicele*: II. 1. 30.

guvernatorului persan Pharnabazos. Plutarh spune că a permis preoților și preoteselor să plece fără a cere răscumpărare, dar a atacat apoi orașul Chalkedon cu intenția de a obține cât mai mulți bani. Din nefericire pentru el, tot tezaurul orașului fusese mutat în Bythinia pentru siguranță, acțiunea sa fiind anticipată de locuitori. După ce se îndreaptă cu armata către Bythinia va încheia un tratat de prietenie¹¹.

Diodor descrie și el acțiunile lui Alkibiades din 408 î. Hr., după ocuparea unei fortărețe la Andros: „El a mers cu forțele sale pentru a prăda Kosul și Rhodosul și a strâns mari cantități de pradă pentru plata soldaților săi”¹². Tot la Diodor, apare mențiunea unei alte incursiuni de pradă a lui Alkibiades, în 407 î. Hr., încheiată cu o pradă însemnată și prizonieri¹³. Alkibiades a profitat de mobilitatea vaselor sale și de capacitatea de intimidare a flotei sale. El nu poate fi catalogat ca pirat, dar metodele sale pot fi descrise cu termenul de piraterie.

Asemenea metode au continuat să fie utilizate de armatele și flotele orașelor-state grecești și în secolul IV î. Hr. Faimosul general atenian Iphikrates a folosit vasele de tip *leistai* pentru acțiunile sale din regiunea Helespontului în timpul războiului corintic (395-387 î. Hr.), asemenea adversarilor săi și altor generali acuzați de a acționa în același mod cu al piraiților în secolul IV î. Hr.¹⁴.

Tiranul tesalian Alexandros din Pherai, unul din personajele importante de la mijlocul secolului IV î. Hr., apare menționat ca pirat în majoritatea înregistrărilor istorice. Se pare că ar fi căpătat această etichetă ca rezultat al atacurilor sale asupra Cicladelor și nu pentru acțiunile sale din teritoriul Greciei continentale, dar metodele sale nu diferă de cele ale contemporanilor. Diodor îl compară cu Evagoras din Cipru¹⁵.

Practica raidurilor ca represalii era o problema destul de importantă, atât pentru atenieni cât și pentru ceilalți greci, în prima jumătate a secolului IV î. Hr.

În 389 î. Hr., în timpul războiului corintic, harmostele spartan Eteonikos, care avea baza la Aigina, cu sprijinul eforilor de la Sparta, a adunat dintre locuitorii insulei voluntari pentru a ataca Atica. Ca răspuns, atenienii au trimis o armată de hopliți, sub comanda generalului Pamphilos. Ei au construit un zid de asediu pentru a bloca orașul și au trimis 10 trireme pentru a stopa orice încercare de sprijin. Amiralul spartan Teleutias a îndepărtat vasele ateniene, dar fortificațiile au rezistat câteva luni, timp în care a fost trimisă o altă flotă ateniană care a îndepărtat forțele spartane¹⁶.

¹¹ Plutarh, *Alkibiades*: XXIX. 3.

¹² Diodor, *Historical Library*: XIII. 69. 5.

¹³ *Ibidem*, XIII. 73.

¹⁴ Xenophon, *op. cit.*, IV. 8. 35; W. K. Pritchett, *The Greek State at War V*, Berkeley, 1991, pp. 82-85.

¹⁵ Diodor, *op. cit.*, XV. 95. 1; Xenophon, *op. cit.*, VI. 4. 35.

¹⁶ Xenophon, *op. cit.*, V. 1. 1-5.

Teleutias preia controlul forțelor spartane învinse de atenieni și atacă vasele negustorilor din portul Pireu și alte vase de-a lungul țărmurilor Aticii¹⁷.

Aceste raiduri și contra-raiduri arată cât de neclară era distincția dintre război și piraterie în secolul IV î. Hr. Xenophon notează că locuitorii insulei Aigina făceau un comerț pașnic cu Atena înaintea lui Eteonikos. Ei au trecut de la o metodă aducătoare de profit, comerțul, la o alta, pirateria. Ei doar au beneficiat de justificarea unor astfel de acțiuni, oferită de acțiunea spartanilor, chiar dacă nu aveau o dispută cu atenienii¹⁸.

În Panegiricul lui Isokrates, redactat pe la aproximativ 380 î. Hr., acesta se plânge că pirații conduc marea. El se referă la activitățile întreprinse de numeroși indivizi oportuniști, cu sau fără legitimitate, ei fiind în legătură cu numeroasele forțe navale care acționau în Marea Egee în această perioadă¹⁹.

În discursul său împotriva lui Timokrates, Demosthenes descrie un incident care s-a petrecut în 355 î. Hr. Câțiva ambasadori atenieni, în timp ce călătoreau către Mausolos din Karia cu o triremă, au capturat un vas egiptean²⁰.

Frecvența cu care vasele ateniene și comandanții lor făceau confiscări este întâlnit adesea în comentariile discursului lui Demosthenes. În criticile lui despre decretul propus în 352 î. Hr. de Aristokrates în favoarea lui Charidemos care căuta să facă o crimă pentru a-i face rău, Demosthenes argumentează că prevenirile cuiva l-au făcut să reziste mercenarilor euboieni și l-au întors pe generalul atenian din a face un act nedrept. Ceea ce spune Demosthenes pare a fi un scenariu valabil, pentru că frecvent generalii luau oameni și proprietăți prin forță. Astfel, cineva s-a legitimat și a rezistat lui Charidemos și l-a ucis, fiind arestat pentru încălcarea decretului lui Aristokrates²¹.

Un alt discurs al anului 359 î.Hr., susținut în fața sfatului atenian, indică faptul că, în multe cazuri, flota întreținută de cetățenii Atenei îndepărta oamenii și proprietățile provocând represalii împotriva cetățenilor atenieni și devenind foarte periculos pentru ei să călătorească. Această problemă este ilustrată de cazul atenianului Nikostratos care urmărea niște sclavi fugitivi când a fost capturat de o navă de război și a fost vândut ca sclav pe insula Aigina. Noul său proprietar l-a răscumpărat pentru 26 de mine, bineînțeles cu un profit uriaș²².

În 350 î. Hr., după mai mult de un secol de războaie între polisurile din centrul și sudul Greciei, deseori fiind implicate și comunitățile grecești din Marea Egee sau Asia Mică, și uneori intervenind în luptă și grecii din Sicilia sau sudul Italiei, balanța politică a lumii grecești s-a schimbat prin

---

¹⁷ *Ibidem*, V. 1. 14-24.

¹⁸ *Ibidem*, VI. 2. 1.

¹⁹ Isokrates, *Panegyricus*: IV. 115.

²⁰ Demosthenes, *Against Timokrates*.

²¹ Demosthenes, *Against Aristocrates*: XXIII. 60-1.

²² Demosthenes, *Against Nicostratus*: LIII. 6-7.

ridicarea unei noi puteri – regatul Macedoniei. În secolul IV î. Hr., plângerile Atenei în ceea ce privește pirateria erau deseori corecte, judecând după operele lui Demosthenes sau ale colegilor săi oratori.

Filip al Macedoniei și aliații săi erau o țintă favorită pentru acuzațiile de promovare a pirateriei. În discursul său despre regalitate, rostit în 330 î. Hr., Demosthenes susținea aceasta, dar pentru puternica politică dusă față de Filip vor suferi atacuri din partea piraiților din insula Euboia. Rivalul său, Aischines, îl acuzase și el pe Filip, înainte ca monarhul macedonean să fie responsabil de un atac al piraiților asupra Phrynonului și Rhamnosului care ar fi încălcat armistițiul sacru din timpul jocurilor olimpice, o culpă pe care Filip pare să o fi acceptat²³.

Regele macedonean este, de asemenea, acuzat direct de a acționa ca un pirat, jefuind vasele comerciale în beneficiul propriu, practică care l-a făcut pe Demosthenes să îl numească „piratul grecilor”²⁴.

Cu toate că el condamnă frecvent asemeni acțiuni din partea lui Filip, Demosthenes era pe deplin conștient de utilitatea metodelor pirateresti și a mers atât de departe încât a devenit un susținător al acestor metode în conflictul împotriva Macedoniei²⁵.

Diferența dintre războiul legitim și piraterie era adesea doar o problemă de opinie și interpretare. Filip însuși a încercat să liniștească temerile atenienilor eliberând fără a cere răscumpărare cetățenii atenieni căzuți la capturarea Olynthosului în 348 î. Hr. El a încercat să contracareze ceea ce a văzut ca o prezentare partinică, nedreaptă a acțiunilor sale, de către oratori ca Demosthenes, prezentându-și propria versiune a episodului, într-o scrisoare trimisă atenienilor în 342 î. Hr.²⁶.

În 342 î. Hr. Demosthenes a fost chemat să apere acțiunile generalului atenian Diopieithes, care fusese în fruntea unor mercenari care au escortat clerici atenieni către o așezare din Tracia. În timpul apărării locuitorilor atenieni împotriva vecinilor cardieni el a purtat conflictul mult mai departe în Tracia, răvășind câteva din teritoriile lui Filip al II-lea. Regele, care la acest moment avea un tratat de pace cu Atena, a trimis atenienilor o scrisoare, în care se plângea de acțiunile lui Diopieithes, care se adăuga la criticile altor aliați ale căror vase fuseseră capturate în regiunea hellespontină și forțate să facă contribuții la tezaurul atenian²⁷.

Demosthenes a răspuns că Diopieithes a făcut doar ceea ce a fost necesar pentru a menține armata. Atenienii nu i-au oferit nici un fel de resurse, așa că a trebuit să facă tot ceea ce i-a stat în putere ca să se aprovizioneze pe teren²⁸. Nici nu a făcut ceva neobișnuit, susține Demosthenes, de vreme ce toți generalii atenieni luau bani de la locuitorii

²³ Aeschines, *On the Embassy*: II. 12.

²⁴ Demosthenes, *On the Peace*: X. 34.

²⁵ *Ibidem*, IV. 23.

²⁶ Demosthenes, *Philip's Letter*: VII. 33-5.

²⁷ *Ibidem*, XII. 2-4.

²⁸ Demosthenes, *Reply to Philip's Letter*: VIII. 9; VIII. 24-34; Pritchett, *op. cit.*, pp. 92-93.

insulelor și din provinciile continentale ale Mării Egee și zonei hellespontine, practicând un fel de „taxă de protecție”, promițându-le că vor elibera vasele și porturile sau oferind „escortă” în schimbul darurilor care erau folosite pentru a susține flota ateniană²⁹.

Filip al II-lea acuza pe atenieni că ar fi văzut actele de piraterie practicate de alții mai ales în importanta regiune hellespontină, pe care atenienii o pretindeau ca fiind responsabilitatea lor; asta deoarece puteau superviza și ruta comercială din Marea Neagră spre Mediterană³⁰.

Un alt caz de piraterie pentru care regele macedonean susține că ar fi fost tot responsabilitatea atenienilor era cel al lui Kallias din Euboia, care a capturat numeroase orașe aliate cu Filip. Acesta susține, într-o scrisoare adresată atenienilor în 340 î. Hr., că euboianul nu s-a oprit aici: „El a capturat și vândut ca sclavi pe toți cei care navigau către Macedonia, tratându-i ca dușmani. Și voi ați acordat un vot de mulțumire! Că găsesc greu de imaginat cum aceste lucruri ar fi putut fi mult mai rele dacă voi mi-ați fi declarat război. Este clar că atunci când avem diferende voi trimiteți pirații și faceți sclavi pe toți cei care navighează către noi, voi îmi ajutați dușmanii și îmi distrugeți teritoriul”³¹.

Atitudinea atenienilor în ceea ce privește pe Kallias este similară cu tolerarea lui Charidemos, idolul mercenarilor, care a fost de asemenea acuzat de piraterie și ajutor acordat piraților. Descrierea carierei lui Charidemos în discursul lui Demosthenes împotriva lui Aristokrates arată cum acțiunile unui astfel de om erau considerate acceptabile de vreme ce era în interesul Atenei dar erau condamnate când zgomotul tâlhăriei și pirateriei erau îndreptate împotriva intereselor atenienilor³².

Dată fiind aparenta omniprezență a piraților în Mediterana Orientală în această perioadă, este prea puțin surprinzătoare ideea unor acțiuni concertate de suprimare a pirateriei și că acestea ar fi devenit o importantă problemă politică. Atât Filip al Macedoniei cât și atenienii pretindeau că au dreptul de a localiza pirații și a le distruge bazele în interesul tuturor grecilor. Deși ambele părți susțin că acționează în dorința de a securiza marea în interesul tuturor, este clar că, prin modul în care practică și promovează aceste acte, din punctul de vedere al victimelor, este o oarecare formă de piraterie; ei nu erau îngrijorați decât de propriul avantaj pe termen scurt. Ei văd o oportunitate de a justifica acțiunile agresive atât în plan militar cât și naval prin suprimarea pirateriei³³.

Semnificația politică a dezbaterii apare în discursul asupra Halonesului, scris de politicianul atenian Hegesippos, în aproximativ 343 î. Hr. Insula Halonesos fusese capturată de Sostratos care este denumit pirat în discurs, dar îndepărtat de forțele lui Filip. Regele a oferit insula ca dar

---

²⁹ De Souza, *op. cit.*, p. 183.

³⁰ Demosthenes, *Philip's Letter*: XII. 2.

³¹ *Ibidem*, XII. 5.

³² Demosthenes, *Against Aristocrates*: XXIII. 148-9, XXIII. 166-7.

³³ De Souza, *op. cit.*, p. 38.

atenienilor, dar ei au susținut că le aparține de drept și au trimis o ambasadă la Filip, pentru a cere, printre alte lucruri, predarea imediată a insulei. În prima parte a discursului său, Hegesippos avertiza pe atenieni că Filip dorește să demonstreze tuturor grecilor că superioritatea puterii sale militare a câștigat Halonesul, și că atenienii o pot lua înapoi doar ca un dar din partea sa. Acceptând asta ar fi însemnat pentru Atena să accepte că nu este îndeajuns de puternică pentru a-și proteja propriile posesiuni de piraiți, lăsându-le celorlalți aliați³⁴.

În general, Hegesippos arată o mai mare îngrijorare pentru menținerea prestigiului Atenei decât pentru suprimarea pirateriei: „În ceea ce privește piraiții, Filip spune că tu și el aveți obligația de a colabora împotriva răului de pe mare, dar ceea ce el urmărește să demonstreze pe mare este că fără Filip tu nu ai putere de a păzi marea; mai mult decât atât, acordându-i libertatea de a merge din insulă în insulă, oprindu-se din protejarea împotriva piraiților, el mituiește insularii exilați luându-i de la tine”³⁵.

Acest discurs arată nivelul îngrijorării care exista printre numeroși politicieni atenieni că poziția lor în Marea Egee, deja compromisă de Războiul Aliaților din 357-355 î. Hr., era în pericol de a fi cu totul pierdută dacă nu și-ar reafirma puterea în fața celei în continuă creștere, Filip al Macedoniei. În acest context, un decret atenian, menționat într-un alt discurs din 340 î. Hr., poate fi luat în considerare³⁶.

În discursul împotriva lui Theokrines, Demosthenes se referă la decretul lui Moirokles care poruncea atenienilor și aliaților lor să se păzească împotriva celor care provoacă pagube armatorilor de vase și negustorilor care călătoresc pe mare. Moirokles este cunoscut ca fiind contemporan cu Demosthenes și Hyperides și pare a fi avocatul politicilor antimacedonene³⁷. Oratorul menționează o taxă de 10 talanți impusă celor din Melos, în concordanță cu prevederile decretului lui Moirokles, pentru a pune la dispoziția piraiților portul³⁸. Prevederile decretului lui Moirokles, conform căruia melienii au fost taxați, sunt similare cu clauzele tratatului dintre Atena și Mytilene din 427-424 î. Hr. și Atena și Halieis din 424-423 î. Hr.

Diferența în cazul decretului lui Moirokles este că clauzele au fost aplicate tuturor aliaților atenienilor. Nu există nici o indicație că ar fi presupus organizarea unei acțiuni militare din partea Atenei. Pare a fi un exemplu al luării unei poziții ferme a Atenei împotriva piraiților, și acesta este fără îndoială modul în care aceste acțiuni apar. Cu așa multe acuzații de piraterie în jurul lor pare a fi foarte important pentru Atena, care depindea într-o foarte mare măsură de comerțul maritim, să își reasigure comercianții că pot primi protecție împotriva piraiților. În plus, taxându-i pe melieni, o

³⁴ Demosthenes, *On the Halonnesus*: VII. 6-8.

³⁵ *Ibidem*, VII. 14-15.

³⁶ De Souza, *op. cit.*, p. 39.

³⁷ Arrianus, *Expediția lui Alexandru cel Mare în Asia*: I. 10.

³⁸ Demosthenes, *Against Theocrines*: LVIII. 56.

comunitate mică și săracă, pare a fi mijlocul pentru atenieni de a arăta că sunt gata să îi pedepsească pe cei care comiteau delictе. Rivalitatea cu dezvoltarea puterii și autorității macedonene pare a fi principalul motiv³⁹.

Un alt motiv de neîncredere al pretențiilor ateniene de suprimare a pirateriei în această perioadă este ineficacitatea unei astfel de acțiuni. Pe de altă parte, pirateria era încă o metodă acceptată pentru purtarea războiului maritim în secolul IV î. Hr. Suprimarea unor astfel de acțiuni ar fi stânjenit serios eforturile ateniilor de a-și menține puterea militară în lumea greacă. Chiar și o campanie de identificare și pedepsire a piraților aleși presupunea un imens efort militar, de a-i urmări și a-i scoate din bazele în care operau. Nu există îndoiala că dominarea sau posesia insulelor sau așezărilor de pe țărm predominau atât în strategia ateniană cât și în cea macedoneană⁴⁰.

În mâinile unor aliați, aceste așezări puteau fi folosite ca baze pentru atacuri în teritoriul inamicului și pentru a submina traficul comercial și militar, ca în timpul Războiului Peloponesiac. În mâinile dușmanului ele reprezentau o serioasă amenințare pentru propria securitate. Într-o regiune plină de posibile cuiburi de pirați era dificil pentru un stat să controleze doar și câteva dintre ele, și capacitatea de a asigura siguranța mărilor în general era dincolo de resursele atât ale ateniilor cât și ale lui Filip, orice ar fi susținut regele macedonean.

Conform discursului atic *Despre pacea cu Alexandru*, regele a adăugat în tratatul de pace dintre polisurile grecești cunoscut ca pacea comună în 336 î. Hr., o clauză conform căreia toți semnatarii puteau naviga în siguranță și fără obstacol. Oratorul acestui discurs, care nu pare că ar aparține lui Demosthenes, susținea că tratatul ar fi fost deja încălcat de capturarea unor vase ateniene de forțele macedonene la Tenedos⁴¹. În acest context, se pare că atenienii ar fi trimis o forță de salvare de 100 de trireme. Această clauză specială, care este similară decretului atenian al lui Moirokles, sugerând o oarecare origină ateniană, intenționa probabil să stopeze orice formă de piraterie și confiscare ca represalii care reprezenta un pericol pentru traficul maritim în secolele anterioare. Vasele inamice și marinarii rămâneau o tentație și o țintă vulnerabilă. În practică, rămânea în puterea indivizilor să-și protejeze interesele maritime așa cum puteau.

Mențiuni ale operațiilor navale desfășurate de-a lungul coastelor anatoliene în 332 î. Hr. arată că pirații urmăreau în continuare oportunități de a obține profit de pe urma războiului, chiar și împotriva forțelor lui Alexandru cel Mare⁴².

³⁹ De Souza, *op. cit.*, p. 39; Seager, *The Congress Decree: Some Doubts and a Hypothesis*, *Historia* 18, 1969, p. 137.

⁴⁰ De Souza, *op. cit.*, p. 40.

⁴¹ Demosthenes, *On the Accession of Alexander*: XVII. 9.

⁴² Arrianus, *op. cit.*, III. 3. 4; Quintus Curtius Rufus, *Viața și faptele lui Alexandru cel Mare*: IV. 5. 18; IV. 5. 21

Alexandru este creditat de istoricul roman Quintus Curtius Rufus că și-ar fi trimis unul din amirali, pe Amphoterus, într-o misiune îndreptată împotriva piraților în 331 î. Hr., ceea ce i-a făcut pe unii istorici să considere această misiune ca o încercare de a curăța marea de pirați asemănătoare celei desfășurate de Filip al II-lea în 340 î. Hr.⁴³.

Există și mărturii ale unui efort militar din partea atenienilor îndreptat împotriva pirateriei, deși pare că ar fi urmărit doar protejarea intereselor ateniene. O înregistrare privind magistrații navali din 335-334 î. Hr. menționează trimiterea unor trireme sub comanda lui Diotimos, pentru a o misiune de protecție față de pirați, dar nu există nici o altă informație în ceea ce privește natura acestei expediții. A vedea această forță ca un fel de patrulă sau ca o acțiune de suprimare a pirateriei pare a fi o greșeală pentru că astfel de aranjamente nu par a fi practice. Triremele ar fi trebuit să aibă o destinația prestabilă și o misiune particulară; nu puteau pur și simplu să navigheze în speranța găsirii unui pirat⁴⁴. De asemenea, nici nu există informații conform cărora Diotimos ar fi fost onorat pentru îndeplinirea cu succes a acestei misiuni⁴⁵.

În 325-324 î. Hr., atenienii fondează o colonie în Adriatică, parțial pentru a oferi un port ferit de atacurile tirenienilor. Potrivit lui Diodor, vasele piraților au făcut toată coasta Adriaticii nesigură pentru negustori la mijlocul secolului IV î. Hr.⁴⁶. Același autor îl creditează pe corintianul Timoleon cu capturarea și uciderea, în 339-338 î. Hr., a lui Postumion, liderul unui grup de pirați, care, cu 12 galere, prăda coasta Siciliei⁴⁷.

Se poate vedea că în perioada clasică termenul de pirat era foarte uzitat în lumea greacă pentru a descrie pe oricine ataca oameni pe mare. Deși atacatorii se considerau a fi angajați în raiduri sau o luptă legitimă, victimele și aliații acestora deseori îi catalogau ca pirați pentru a le delegitima acțiunile. Pirateria a devenit o activitate deplorabilă pentru grecii din perioada clasică, dar era încă o formă de război, în special sub forma represaliilor, privită ca o alternativă sau încă o variantă a conflictului la scară largă. Modul în care sursele privesc acțiunile generalilor atenieni sau ale altor condotieri, mai ales pentru a doua jumătate a secolului IV î. Hr. indică o creștere a conflictului: pe de o parte, recunoașterea acțiunilor ca încercări de a reduce pericolul reprezentat de piraterie și de a accepta responsabilitatea colectivă pentru acțiunile luate împotriva unui anumit stat, iar pe de altă parte, dorința anumitor greci de a căpăta profit din prada obținută pe cont propriu, fără interes pentru îmbunătățirea relațiilor între polisuri⁴⁸.

⁴³ H.A. Ormerod, *Piracy in the Ancient World*, Liverpool, 1924, pp. 121-122.

⁴⁴ De Souza, *op. cit.*, p. 41.

⁴⁵ Pritchett, *op. cit.*, pp. 337-338.

⁴⁶ Diodor, *Historical Library*: XVI. 5. 3.

⁴⁷ *Ibidem*, XVI. 81. 3.

⁴⁸ De Souza, *op. cit.*, p. 42.

Harta Macedoniei și a lumii grecești la jumătatea secolului al IV-lea î. Hr.⁴⁹

De cele mai multe ori, în această perioadă, indivizii și diferitele grupuri catalogați drept pirați sunt în afara legii. Catalogarea lor vine din partea victimelor. Cu toate acestea, pirateria se menține în continuare ca o activitate preferată de mulți aventurieri și în continuare aducătoare de mari profituri.

⁴⁹ <http://iranpoliticsclub.net/maps/maps03/> consultat la 18.10.2011.

Bibliografie:

- Aeschines, *The Oratory of Classical Greece* III, Austin 2000.
Arrianus, *Expediția lui Alexandru cel Mare în Asia*, București 1966.
Athenian Political Oratory, New York 2004.
Diodor, *Historical Library*, Londra 1814.
Inscriptiones Graecae I-XII, Berlin 1967-1978.
Quintus Curtius Rufus, *Viața și faptele lui Alexandru cel Mare*,
București 1970.
Plutarch, *Vieți paralele* I-IV, București 1960-1969.
Thukydides, *Războiul Peloponesiac*, București 1966.
Xenophon, *Hellenicele*, București 1972.
De Souza Ph., *Piracy in the Graeco-Roman World*, Cambridge, 1999.
Ormerod H. A. , *Piracy in the Ancient World*, Liverpool, 1924.
Pritchett W. K., *The Greek State at War* V, Berkeley, 1991.
Seager, *The Congress Decree: Some Doubts and a Hypothesis*,
Historia 18, 1969.
Will E., *Histoire politique du monde hellénistique (323-30 av. J.-C.)*
I-II, Nancy, 1979-1982.

Alexandru COVRIG *

**CULTUL CYBELEI
STUDIU DE CAZ PRIVIND DESCOPERIRILE ARHEOLOGICE
CARE ATESTĂ CULTUL CYBELEI ÎN DACIA ROMANĂ
ȘI ÎN MOESIA INFERIOR**

***The Cult of Cybele*
Case-Study of the Archaeological Discoveries which Attest the
Cult of Cybele in Roman Dacia and in Lower Moesia**

Abstract:

Cybele was an ancient Anatolian goddess, venerated as the mistress of the earth, the sky and the sea. Cybele was also a goddess of fecundity and of vital powers, gifted with prophetic virtues. She was called the "Great Mother". The cult of Cybele penetrated since the 6th century B.C. in the Greek colonies from the Mediterranean Basin and the Black Sea. In Dacia, the Roman settlers and soldiers helped to spread the cult of Cybele. Until the conquest of Dacia, the Great Goddess – Cybele and her myth cannot be found on sculptural expressions, as the Dacians' religions was a monotheistic one. Gradually, after the conquest of Dacia, goddess Cybele and other oriental divinities contributed to the development of the myth by cult practices and mysteries. Goddess Cybele was represented on statuary groups, on votive tiles and reliefs. Examples of settlers who worshipped the cult of Cybele are T. Valerius Marcianus, veteran of the Fifth Macedonian Legion, L. Oppius Maximus, C. Antonius Eutyches etc. The cult of Cybele was worshipped by the settlers from Asia Minor, by Greeks and Romans.

Keywords: Cybele, Eutyches, Dacia, Great Mother, statuary groups.

*

**1. Informații generale despre zeița Cybele
Mitologie**

Străveche figură divină de origine anatoliană, venerată ca zeiță a fecundității și a forței vitale și identificată în Grecia cu zeița RHEA. Se numără printre zeitățile feminine numite în mod generic *Mari Mame*. Printre componentele care contribuie la caracterizarea acestei figuri complexe se numără *cultul frigian al Marii Mame* și o serie de tradiții minoico-miceniene străvechi, care se contopesc, dând naștere unei divinitățienerate încă din secolul al VII-lea de grecii din Asia și devenite mai apoi, în secolul al VI-lea, o parte componentă a cultelor de pe teritoriul Greciei. Îi era atribuit un cortegiu de tip dionisiac, cu dansuri și procesiuni. Se credea că trăiește în desișul pădurilor și că era înconjurată de *CORIBANȚI*. Era

stăpâna pământului, a cerului și a mării, îi ocrotea pe tineri și hotăra soarta oamenilor. Își însoțea poporul în bătălie (coroana cu turnuri pe care o poartă pe cap face trimitere la ideea de război). Era înzestrată cu virtuți profetice. În Grecia, preoții săi erau numiți *Kybeboi*, iar templele sale *Metroia*, adică „(temple) ale Mamei”¹.

Inscripțiile imperiale o numesc pe ea o *pedisequa* a *Magnei Mater*².

La Roma, preoții săi, numiți *GAUI*, practica, începând cu secolul al V-lea î. HR ritualul autoemasculării³.

Epitete

Pe lângă epitetul generic *Oreia*, „zeița muntelui”, zeița era indicată frecvent cu numele *Sipylene*, *Ideea*, *Dindimene*, provenite de la munții cu care era asociată în cadrul cultului⁴.

Răspândirea cultului

Din ținuturile anatoliene, mai ales din Frigia, cultul Cybelei s-a extins mai întâi în cetățile grecești din Asia Mică, apoi în Grecia propriu-zisă și în sfârșit, la Roma. Importante sanctuare îi erau închinat la Cizic, la Sardes pe muntele Ida, pe Sipilos și în numeroase alte locuri. Principalele sărbători închinat zeiței Cybele erau așa-numitele *LUDI MEGALENSES* sau sărbătorile Marii Mame, care se desfășurau cu mare pompă la Roma de pe 15 până pe 27 martie, fiind urmate de jocurile megalesiene, disputate între 4 și 10 aprilie⁵.

Atribute

În mod obișnuit, zeița era reprezentată ca o femeie purtând pe cap o coroană cu turnuri. Poate apărea însoțită de lei ori așezată într-un car tras de lei. Slujitorii săi sunt *cureții* sau *coribanții*, care uneori apar pe lângă ea⁶.

Iconografie

În munții din Capadocia și Frigia se găsesc reprezentări arhaice ale zeiței, tăiate în stânci. Potrivit lui Pausanias locuitorii din Magnesia, pe Sipilos, se laudau că aveau cea mai veche imagine a zeiței, opera lui Broteas, fiul lui Tantal, pe care încă n-o putem recunoaște. Și alte statui ale zeiței

* Student anul al III-lea specializarea Istorie, Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie de la „Universitatea Dunărea de Jos” din Galați.

¹ Anna Ferari, *Dicționar de mitologie greacă și romană*, Editura Polirom, București, 2003, p. 258.

² Eric M. Orlin, *Foreign Cults in Rome – creating a Roman Empire*, Editura Oxford University Press, New York, 2010, p. 199.

³ Anna Ferari, *op. cit.*, p. 258.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 259.

cunoscute în Antichitate s-au pierdut. Printre acestea izvoarele amintesc o lucrare a lui Fidias, în fildeș și aur, așezată în Metroonul din Atena și o alta aparținând sculptorului Agoracrit. Imaginea Cybelei poate fi în schimb recunoscută pe o placă din friza tezaurului sifnienilor de la Delfi, precum și pe marea friză a Altarului din Pergam. De multe ori în reprezentări, Cybele nu poate fi deosebită de Rhea⁷.

2.1. Pătrunderea cultului zeiței Cybele în Dacia

Cybele, prima dintre divinitățile microasiatice pe care romanii au consacrat-o în mod oficial la Roma (204 î. Hr.), este atestată în Dacia de peste 20 de monumente.⁸

Pe monumentele daco-scythice, apare în perioada pre-romană o zeităte care era numită Marea Zeiță. Ea era o mare zeiță a creșterii și hrănirii pământului, prezentă aici înainte de sosirea iranienilor care doar au asimilat-o cu propria lor zeiță Anaitis. Populațiile tracice care locuiau la sud și nord de Dunăre și până în țările din nordul Mării Negre au adorat din vremuri imemorabile o mare zeiță. Ea era un fel de Marea Mamă - Cybele în perioada romană și cultul ei era deja asociat cu acela al unui Mare Zeu din timpul Daciei libere și până mai târziu. Noi deasemenea știm că printre scythi ea făcea pereche cu zeul Pappas⁹.

Soldații romani s-au stabilit la nord de Dunăre și până la cucerirea Daciei, Marea Zeiță - Cybele și mitul ei nu pot fi găsite pe expresiile sculpturale deoarece religia dacilor era monoteistă. Treptat, după cucerirea Daciei, zeița Cybele împreună cu alte divinități orientale au intervenit, contribuind la dezvoltarea și creșterea complexității mitului prin practicile cultive cât și prin mistere. Această dezvoltare și această complexitate poate a dus religia danubiană departe de la aspectele ei simple și native. Acest proces probabil a fost afectat de influențele cultului Cybelei, Dianei, Dea Syria, precum erau practicate în secolul al III-lea d. Hr. și la acestea s-au adăugat cultul Dioscurilor¹⁰ și influențele mithraice¹¹.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Mihaela Popescu, *Mărturii epigrafice și sculpturale privind cultul Cybelei în Dacia*, în revista online ArheoVest, secțiunea Arheologie și Istorie, nr. 1/2004, Editată de Arheotim și de CSIATim Archaeology Portal Online, p. 1, accesată pe 20. 08. 2011, pe www.arheotim.uvt.ro/1_2004.htm.

⁹ Dumitru Tudor, *Corpus Monumentorum Religionis Equitum Danuvinorum: The Analysis and Interpretation of the Monuments*, Editura E. J. Brill, Leidan, Olanda, 1976, p. 171.

¹⁰ **Dioscurii** sunt uneori identificați cu **Cabirii**, cărora în unele orașe grecești li s-a ridicat câte un Samotrakion. Apud: Adrian Rădulescu, *Istoria Dobrogei*, t. I, p. 136; Inscricție dedicată Dioscurilor, găsită la Histria: „Callicrates al lui Callicrates și oștenii care au plutit cu el în ajutorul apolloniatilor <închină acest relief> Dioscurilor Mântuitori.” Apud: D. M. Pippidi, *Inscricțiile antice din Dacia și Scythia Minor. Inscricțiile din Scythia Minor grecești și latine. Histria și împrejurimile*, t. I, seria a II-a, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1983, p. 255.

¹¹ Dumitru Tudor, *op. cit.*, p. 172.

În Dacia, coloniștii romani sau soldații au ajutat la răspândirea cultului. La Romula și la Drobeta (Pl. 1 cu Fig. 1), Cybele era adorată ca protectoarea lui *Aeneadae*, în memoria legendei troiene ale originilor romane. Pe malurile Mării Negre, în Moesia Inferioară și în Tracia, cultul ei exista de multă vreme datorită coloniștilor greci și populația a rămas credincioasă ei în epoca romană¹².

2.2. Pătrunderea cultului zeiței Cybele în Scythia Minor

Cultul Cybelei venit din Asia Mică, a pătruns încă din sec. VI î.Hr. în coloniile grecești din bazinul mediteranian și al Mării Negre. În ultimul areal, pătrunderea are loc simultan pe litoralul de nord (la Olbia și la Myrmekion) și de vest (la Histria și Apollonia) și este pusă pe seama factorului Ionian. Tradiția ioniană a școlilor din Samos și Milet pare să se fi menținut și în continuare, după cum o dovedește o statueta a Cybelei de la Histria, datată nu mai devreme de începutul sec. V î. Hr. Odată cu secolul al IV-lea î. Hr. în iconografia zeiței sunt recunoscute și alte tipuri: efesian și attic. În a doua jumătate a secolului al IV-lea î. Hr. se poate vorbi însă de un tip statuar ce nu va suferi schimbări până în epoca romană târzie: Cybele este așezată pe tron cu un leu pe genunchi și în mâini cu un *tympanon* și fială¹³.

Reprezentările statuare ale Cybelei la Callatis adoptă de preferință prima variantă și sunt semnalate încă din sec. IV î. Hr. pe toată perioada de autonomie a cetății. De exemplu: statueta ceramică descoperită în 1959¹⁴.

3. Monumente Religioase și Epigrafice

3.1. Dacia

În Dacia această zeitate este cunoscută destul de devreme, una din dedicațiile adresate acesteia datând de la începutul domniei lui Hadrian (117-138). Este vorba despre o inscripție greacă din Apulum (CIL, III, 1100) care menționează o „*Mater Troklimene*”. Epitetul acestei „*mame*” pare să vină de la o localitate (necunoscută), fiind dedicația unui colonist venit din Orientul grec. Tot aici două inscripții latine îi atribuie Cybelei calitatea de „*sanctum*”, pe altarul ridicat de *T. Fl. Longinus* și familia sa, precum și cea de „*sacrum*”, pe altarul ridicat de *G. Staius Pollio*. Inscriptiile au fost ridicate pentru sănătatea împăratului - *pro salute Augusti* - pentru sine și ai săi - *pro se et*

¹² Robert Turcan, *The cults of the Roman Empire*, Editura Wiley-Blackwell, United States of America, 1996, p. 65.

¹³ Adrian Rădulescu, Livia Buzoianu, Maria Bărbulescu, Nicolae Cheluța-Georgescu, *Reprezentări figurate în așezarea de epocă elenistică de la Albești*, în revista Pontica, nr. XXVIII-XXIX, Editată de Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, Constanța, 1995-1996, p. 24.

¹⁴ *Ibidem*.

suis - în urma făgăduinței, de bună voie și pe merit făcută Cybelei - *pro se suisque v.s.l.m*¹⁵.

Cybele e atestată în Dacia de peste 20 de monumente, iar Attis apare în 72 de imagini, dintre care una singură e votivă, celelalte au caracter funerar¹⁶.

3.1.1.GRUPURI STATUARE (CIVILE SAU MILITARE)

3.1.1.a Apulum

La Apulum este menționat colegiul dendroforilor, acea confrerie a tăietorilor de lemne strâns legată de cultul celor două divinități (Cybele și Attis). Un rol aparte în rândul dedicanților Cybelei îl au și femeile. Chiar dacă în Dacia nu este atestată nici o preteasă a cultului, se știe că această funcție era foarte importantă pentru femeile vremii, - de exemplu cazul preteșei Aba¹⁷ din Histria - poate efectului pe care îl aveau asupra lor misterele și spectacolul patetic de la sărbătorile anuale¹⁸.

Monumentul dedicat Abei este o stelă cu fronton triunghiular și acrotere. În centrul frontonului este reprezentată Cybela pe tron, cu un *tympanon* în mâna stângă și o pateră în dreapta. Leii, care ar fi trebuit să fie de o parte și de alta a tronului, au fost figurați în acrotere ținând cu labele din față câte un cap de taur. Inscripția menționează că atunci când a preluat preoția Maicii Zeilor, Aba „a închinat zeilor cele dintâi procesiuni, sacrificii și rugă” și „a celebrat începutul anului cu ospete și mese bogate”. Subliniem, de asemenea, menționarea „dulgherilor”, desigur grupați într-o asociație profesională, care se împărtășesc din libertățile Abei în virtutea rolului lor de *dendrophori* („purtători ai arborelui”) în cultul lui Attis¹⁹.

---

¹⁵ Mihaela Popescu, *op. cit.*, p. 2.

¹⁶ Mihai Bărbulescu, *Interferențe spirituale în Dacia Romană*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1984, p. 134.

¹⁷ Decretul în cinstea Abei (secolul II î. Hr. e cum nu se poate mai grăitor pentru răspândirea cultului Cybelei în sânul păturii avute din Histria, alcătuită dintr-un număr restrâns de familii înrudite între ele, în ale cărei mâini erau concentrate magistraturile de tot felul, precum și celelalte demnități laice și religioase. Dacă dedicantul Αλέξανδρος Ηγησαγόρου făcea sau nu parte din această elită locală nu se poate spune cu certitudine. Apud: D. M. Pippidi, *Studii de istorie a religiilor antice. Texte și interpretări*, Editura Științifică, București, 1969, p. 228-229 passim.

¹⁸ Mihaela Popescu, *op. cit.*, p. 2.

¹⁹ Zaharia Covacef, *Culte orientale în panteonul Dobrogei romane*, în revista „Pontica”, nr. XXXIII-XXXIV, Editată de Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța, 2000-2001, p. 377.

3.1.1.b Drobeta

La Drobeta (vezi Tab. 1) *Abuccia Claudiana* îi închină un altar Marii zeite (secolul III î. Hr.), (CIL, III, 8016):

<i>M DM ABUCCA CLAVDI ANA V.S.L.P.</i> ²⁰	Marii Mame a zeilor. <i>Abuccia Claudiana</i> și-a îndeplinit făgăduiala cu plăcere și pe merit ²¹ .
--	---

Cea de-a doua credincioasă, *Iulia Maximilla* (CIL, III, 1582) își îndeplinește făgăduința făcută *Cybelei* construind un portic pe cheltuiala sa. Inscripția a fost văzută de *Mezertius* la începutul secolului al XVI-lea²²:

<i>M(atrī) D(eum) M(agnae) IVLIA MAXIMIL LA V(otum) S(olvit) L(ibens) M(erito) POR TICVM [DE] SVO FECIT</i>	Marii mame a zeilor. <i>Iulia Maximilla</i> a îndeplinit făgăduiala cu plăcere și pe merit. A făcut porticul pe cheltuiala sa ²³ .
---	---

Nu se poate preciza cu certitudine dacă acest portic face parte din templul *Cybelei*. Potrivit lui *Dumitru Tudor* porticul putea fi în jurul templului sau în oricare alt loc²⁴.

3.1.1.c Sucidava

Un templu al *Cybelei* este presupus de *D. Tudor* a fi la *Sucidava*, deoarece aici se află o statuie de marmură, în mărime naturală a lui *Attis*²⁵.

La *Celei-Sucidava* a fost descoperită o statuie de marmură, reprezentând-o pe zeița *Cybele* pe tron.²⁶

3.1.1.d Ulpia Traiana Sarmizegetusa

Magna Deum Mater este prezentă și la *Ulpia Traiana Sarmizegetusa* prin trei opere sculpturale, dintre care una de mari dimensiuni. Se pare că aceasta stătea pe un tron lângă care se aflau lei. Această statuie este până la

²⁰ Mihaela Popescu, *op. cit.*, p. 2.

²¹ D. M. Pippidi, I. I. Russu, Grigore Florescu, Constantin C. Petolescu, *Inscripțiile antice din Dacia și Scythia Minor. Inscripțiile Daciei Romane. Oltenia și Muntenia*, t. II, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1977, p. 36.

²² Mihaela Popescu, *op. cit.*, p. 2.

²³ D. M. Pippidi, *Oltenia și Muntenia*, p. 36.

²⁴ Mihaela Popescu, *op. cit.*, p. 3.

²⁵ *Ibidem*, p. 4.

²⁶ Vladimir Dumitrescu, *Muzeul Național de Antichități*, Editura Meridiane, București, 1968, p. 70.

ora actuală singurul argument pentru a presupune existența unui templu la Sarmizegetusa.²⁷

3.1.1.e Romula

În ceea ce privește reprezentările figurative ale Cybelei la Romula (Malva²⁸) se cunosc patru astfel de reprezentări: două capete de figurine de teracotă, un fragment de relief votiv²⁹.

La Reșca, com. Dobrosloveni, jud. Olt (pe teritoriul fostei Romule) a fost descoperită o statueta de marmură reprezentând pe zeița Cybele, pe tron flancată de lei³⁰.

	Marii mame a zeilor ³¹ .
--	-------------------------------------

3.1.1.f Pietroasa

Imaginea sa apare și pe una din cele 22 de piese ale tezaurului de la Pietroasa. Este vorba de o statueta de aur ce ornează patera (Pl. 2 cu Fig. 3 și Fig. 4) din acest tezaur. Faptul că patera se află într-o stare aproape perfectă ne permite relevarea tematicii acestui vas: o sărbătoare religioasă dată probabil în cinstea Cybelei. Figura centrală o reprezintă statueta divinității, înaltă de 75 cm. Zeița poartă o tunică lungă, fără mâneci și este înfățișată șezând³².

3.1.1.g Aqvae (Cioroiu Nou, com. Cioroiși, jud. Dolj)

Fragment de statueta de marmură, rău mutilată. Zeița Cybele, marea mamă a zeilor, pe tron; pe partea stângă, parțial păstrată, era reprezentat un leu. Pe soclu se află un rest de inscripție (acum dispărut).

	Marii Mame a zeilor ³³ .
--	-------------------------------------

²⁷ Mihaela Popescu, *op. cit.*, p. 4.

²⁸ Capitala Daciei Malvensis era orașul Malva. Apud: D. M. Pippidi, Ioan I. Russu, *Inscripțiile antice din Dacia și Scythia Minor. Inscripțiile Daciei Romane. Introducere istorică și epigrafică. Diplomele militare. Tăblițele cerate*, t. I, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975, p. 21.

²⁹ Mihaela Popescu, *op. cit.*, p. 4.

³⁰ D. M. Pippidi, *Oltenia și Muntenia*, p. 153.

³¹ *Ibidem*.

³² Mihaela Popescu, *op. cit.*, p. 4.

³³ D. M. Pippidi, *Oltenia și Muntenia*, p. 84.

3.2. Moesia Inferior

3.2.1. GRUPURI STATUARE (CIVILE SAU MILITARE)

3.2.1.a Histria

Materialul arheologic descoperit atât în săpăturile vechi (statuetă de marmură reprezentând-o pe Cybele, mai multe fragmente de figurine de teracotă aparținând aceleiași divinități, baza cilindrică de marmură, decorate sus și jos cu un tor), cât și în cele noi din anul 2004 (fragmente de statuete de teracotă, fragment dintr-un *perrhanterion* de piatră, vas ce se găsea la intrarea sanctualelor grecești, conținând apa lustrală, fragmente de boluri de decor în relief), împreună cu elementele constructive sus-menționate ne determină să presupunem existența, în această zonă, a unei arii sacre dedicate unei divinități chthoniene, probabil Cybele³⁴.

A fost descoperit un sanctuar în sectorul HISTRIA X, caseta N dedicat zeiței Cybele iar în anul 2006 a fost descoperită o statueta fragmentară de teracotă, reprezentând-o pe zeița Cybele cu coroană murală și, într-o campanie mai veche, un picior fragmentar al unui *perirhanterion* din piatră³⁵.

Au mai fost descoperite două statuete reprezentând-o pe zeița Cybele; un fragment dintr-un vas de calcar, decorat cu ove în relief și păstrând urme de vopsea roșie; un picior fragmentar de *perirhanterion* din piatră, vas ce conținea apa lustrală și se găsea în interiorul său la intrarea sanctualelor grecești (el apare deseori reprezentat pe vasele attice cu figuri negre sau roșii, în scenele religioase, alături de altar și statuia de cult); două fragmente din calcar aparținând unor capiteli ionic de mici dimensiuni; un fragment de basorelieu din marmură pe care este reprezentată o parte dintr-o piesă de mobilier (un tron?); o bază cilindrică din marmură, decorată sus și jos cu un tor; un mic altar votiv din teracotă³⁶.

Materialul descoperit la Histria (Pl. 1 cu Fig. 2) înainte de 1996 (o statueta de marmură și alta fragmentară de teracotă reprezentând-o pe zeița Cybele, o bază de statueta de marmură) îi îndeamnă pe arheologi să postuleze ipoteza existenței aici a unei construcții publice, poate a unui sanctuar³⁷.

³⁴ Catrinel Domăneanțu (IAB), Adriana Speteanu, Alina Pascale (FIB), Istria, com. Istria, jud. Constanța (Histria) Sector X, în *Cronica cercetărilor arheologice din România, Campania 2004*, pe <http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2005/rapoarte/124.htm>, 15. 08. 2011.

³⁵ *Idem*, Alina Pascale (FIB), Ștefan Vasiliță, Theodor Ulieriu (studenti FIB), Sector X, în *Cronica cercetărilor arheologice din România, Campania 2007, a XLII-a sesiune națională de rapoarte arheologice Iași, 14-17 mai 2008*, cIMEC – INSTITUTUL DE MEMORIE CULTURALĂ, București, 2008, p. 168.

³⁶ *Idem*, Adriana Speteanu (FIB), Ștefan Vasiliță, Theodor Ulieriu (studenti FIB), Sector X, în *Cronica cercetărilor arheologice din România, Campania 2006, a XLI-a sesiune națională de rapoarte arheologice Tulcea, 29 mai – 1 iunie 2006*, cIMEC – INSTITUTUL DE MEMORIE CULTURALĂ, București, 2007, p. 198.

³⁷ Petre Alexandrescu, Alexandru Suceveanu, Catrinel Domăneanțu, M.V. Angelescu (IAB), Octavian Bounegru, Univeristatea Iași; Crișan Mușețeanu, MNIR, P. Dupont, P. Sejalon - Lyon, Alexandru Avram, Monica Mărgineanu-Cârstoiu, Em. Teleaga, I.A.B., Virgil Lungu,

În Campania din anul 2000 a fost descoperită în sectorul B. T. G. o statueta de teracotă reprezentând o divinitate feminină așezată pe tron, căreia îi lipsesc din păcate capul și atributul pe genunchi (Cybele?)³⁸.

Un decret important de la Histria, datând din epoca romană (sec. III î. Hr.), este săpat pe o placă de marmură pe al cărui fronton este reprezentată zeița Cybele pe tron, având în dreapta și în stânga ei lei taurochtoni: decretul a fost dat în cinstea preotesei Aba, care a îndeplinit importante funcții în cetate, în special de caracter religios³⁹.

Inscripția de la Histria:

	<i>Alexandros</i> al lui <i>Hegesagoras</i> Maicii Zeilor, după juruință. (sec. I-II e. n) ⁴⁰
--	--

3.2.1.b Tomis

Numele guvernatorului din Tomis, *C. Ovinus Tertullus* este alăturat familiei imperiale a Severilor și în dedicația unei asociații religioase a Cybeleii „pentru darul făcut asociației”⁴¹.

De o vechime mai mare și de cele mai multe reprezentări beneficiază *Cybela*. Numele zeiței este menționat în decretul pentru garda orașului și pe mai multe dedicații din secolele II și III d. Hr. În timpul lui *Septimius Severus* funcționa la Tomis și un *thiasos* al Cybeleii; între magistrații cu sarcini speciale reținem *archidendrophoroi*, o mamă a *dendrophorilor* și o *archirabdouchisa*. Închinătorii unui colegiu, foarte probabil ai Cybeleii sunt numiți în această inscripție găsită nu departe de Constanța, *sacрати dumi* (*sacрати*, desigur, sinonim cu *consacrani*, *cultores*, iar *dumus* este întâlnit în câteva epigrafe din spațiul cultural traco-phryian, care aici a căpătat sensul de „colegiu”); *Aur(elius) Valeria[nu]s pater dumi* și *Fl(avia) Nona, mater dumi* au dedicat monumentul închinătorilor colegiului, prin îngrijirea stegarului („*vixillarius*”), *Dionusius*. Cel mai târziu monument este consacrat zeiței de *Aurelius Firminianus*⁴², *dux limitis provinciae Scythiae* între 293-305 d. Hr. Pe monumentele sculpturale zeița este reprezentată singură; cu

MINAC, *localitatea Istria, comuna Istria, jud. Constanța, Sector X, sit: Cetate*, în *Cronica Cercetărilor Arheologice din România, Campania 1996*, Editată de CIMEC, pe <http://www.cimec.ro/scripts/arh/cronica/detalii.asp?k=391>, 14. 08. 2011.

³⁸ Catrinel Domăneanțu-responsabil sector (IAB), *sectorul B. T. G. (Bazilica din fața turnului G al zidului de incinta roman târziu)*, în *Cronica cercetărilor arheologice din România, Campania 2000*, pe: <http://www.cimec.ro/Arheologie/CronicaCA2001/rapoarte/096Istria.htm>, 15. 08. 2011.

³⁹ Vladimir Dumitrescu, *op. cit.*, p. 74.

⁴⁰ D. M. Pippidi, *Studii de istorie*, p. 228.

⁴¹ Livia Buzoianu, Maria Bărbulescu, *Tomis în epoca romană timpurie (sec. I-III p. Chr.)*, în revista *Studii Euroasiatice*, anul 4, Nr. 1-2/2008, Editată de Centrul de Studii Euroasiatice (CSEA), 2008, p. 18, accesată pe 15.08.2011, pe www.csea.wikispaces.com/YEAR+IV-2008.

⁴² Inscripția dedicată zeiței *Mater Deum Magna* de către *C. Aurelius Firminianus* este ridicată în timpul lui Dioclețian. *C. Aurelius Firminianus* continua astfel tradiția acestui cult cunoscut încă de la începuturile stăpânirii romane. Apud: Andrei Aricescu, *Armata în Dobrogea Romană*, Editura Militară, București, 1977, p. 183.

Attis sau înconjurată de choriabanți. Unitatea tipologică și stilistică a prezentărilor a condus la ipoteza existenței unui centru de producție (atelier) ce ar fi putut exista la Tomis⁴³.

Bază de statuie de calcar, cu profile cioplite, găsită în împrejurimile Constanței.

	Noroc bun! Sfatul și poporul metropolei Tomis, pentru <i>Sossia Africana</i> , soția lui <i>Quietus</i> , care a fost preoteasă a Mamei Zeilor și, ca o [adevărată] fiică a lui <i>C. Iulius Africanus</i> , a depășit pe predecesoarele sale [întru preoție] și a completat podoabele zeiței cu ofrande de aur – în semn de prețuire ⁴⁴ .
--	---

Această statuie îi este închinată zeiței Cybele de către *Sossia Africana*.⁴⁵

Monument epigrafic găsit la Constanța, „la kilometrul 1, în vârful rampei drumului Babadagului”⁴⁶.

	Lui Attis, <i>C. Antonius Eutyches</i> , mai marele dendrophorilor, a pus acest [monument], pentru sănătatea sa ⁴⁷ .
--	---

Prezentă, într-o dedicație, a lui Attis, cunoscutul paredru al zeiței frigiene Cybele, nu trebuie să ne surprindă la Tomis, unde cultul acestei divinități (Cybele) ca de altfel, în tot imperiul roman, este din plin atestat⁴⁸.

Monument votiv

	Marii Mame a zeilor, pentru sănătatea și nevătămarea Stăpânilor noștri și a Caesarilor, a consacrat [acest monument], sub bune auspicii, <i>Aurelius Firmianus</i> , bărbat de rang evestru, comandant al <i>limes-ului</i> (= graniței) provinciei Scythia ⁴⁹ .
--	---

⁴³ Livia Buzoianu, *op. cit.*, p. 41.

⁴⁴ D. M. Pippidi, I. I. Russu, *Inscripțiile antice din Dacia și Scythia Minor. Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine. Tomis și teritoriul său*, seria a II-a, t. II, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1987, p. 100.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 145.

⁴⁹ *Ibidem*.

Monumentul poate fi datat în spațiul de timp cuprins între 293 și 305 d. Hr. În timpul lui Dioclețian⁵⁰, ducele frontierei scitice avea sub comanda sa cei doi prefecți ai legiunilor I Iovia, cu garnizoana la *Noviodunum* (Isaccea) și a II Herculia, stabilită la Troesmis (Iglița)⁵¹.

Altar de marmură, cu un relief în partea superioară, reprezentând pe Cybele tronând și având un leu în dreapta sa. De va fi avut încă un leu în stânga, nu suntem absolut siguri, în starea de conservare a monumentului. Găsit la Constanța⁵².

	Mamei Zeilor a pus această ofrandă - - 53
--	--

Este datat pentru sec. II-III d. Hr., în cinstea zeiței frigiene Cybele.⁵⁴

Fragment din stânga jos dintr-o aediculă⁵⁵ votivă de marmură, cu două registre: unul, reprezentând pe Cybele cu un leu; altul, cu inscripție greacă fragmentară. Găsit în apropiere de Constanța.⁵⁶

	Mamei îndurătoare și stăpână a tuturor - - - - . ⁵⁷
--	---

Data: foarte probabil sec. II-III d. Hr.⁵⁸

Dintr-o reprezentare a zeiței Cybela lipsesc capul și umerii zeiței, picioarele ei și labele leului care o însoțește, iar din aediculă lipsesc partea superioară, marginea stângă și baza⁵⁹.

În aediculă, Cybela a fost reprezentată într-o schemă iconografică în *himation* al cărui capăt coboară de pe umărul drept, trece peste genunchi – ținut cu mâna dreaptă – și alunecă pe lângă piciorul stâng. În mână, zeița ține un *tympanon*. Tot în stânga, între divinitate și marginea aediculei, este reprezentat un leu, așezat pe labele din spate, văzut din față⁶⁰.

Starea fragmentară de conservare a piesei nu ne permite să constatăm dacă mai există un leu și în dreapta divinității, deși analizând proporțiile, credem că aceasta a fost reprezentată aici doar cu un leu, și nu în brațe ci alături de ea. Cybela cu un singur leu, văzut tot din față dar situat în dreapta sa, apare într-o statueta fragmentară descoperită la Histria, datată în

⁵⁰ Dioclețian (n. cca. 240 d. Hr. în Dalmația - m. 316 d. Hr.), împărat roman (240-305 d. Hr.). A servit ca militar sub Aurelian și Probus, ajungând *dux Moesiae*. Proclamat Augustus la 20 nov. 284, a abdicat la 1 mai 305, reluând numele *Diocles*, pe care-l purtase înainte de a ajunge împărat, și s-a retras la Salona, în Dalmația, unde a murit (3 dec. 316). Apud: Constantin Preda, *Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României*, t. II, Editura Enciclopedică, București, 1996, p. 60.

⁵¹ D. M. Pippidi, *Tomis și teritoriul său*, p. 176.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 177.

⁵⁵ AEDÍCULĂ - Templu în miniatură; capelă mică. Apud: *Dex online*, accesat pe 18.08.2011, pe <http://dexonline.ro/definitie/aedicul%C4%83>.

⁵⁶ D. M. Pippidi, *Tomis și teritoriul său*, p. 177.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*.

epoca elenistică și considerată unica reprezentare de la noi a acestui tip iconografic, foarte răspândit în perioada attică⁶¹.

Calitățile artistice și tehnice ale piesei, modul în care sunt realizate faldurile veșmintelor, coama și figura leului, determină datarea piesei la sf. sec. II î. Hr. – înc. sec. II d. Hr. Spre această datare ne conduce și o statueta histriană unde Cybele este reprezentată între doi lei⁶².

Frază din decretul în cinstea Gărzii unde, în legătură cu comportarea celor doi conducători ai miliției cetățenești, se spune⁶³:

	Pentru mântuirea norodului, aduc jertfe an de an Maicii Zeilor și Dioscurilor. (sec. II-III î. e. n) ⁶⁴
--	--

3.2.1.c Callatis

A fost descoperit un fragment care cuprinde partea din față a unui cap de zeitate femeie a cărui coroană are turnuri. În opinia lui Canarache, această reprezentare ar putea fi a Cybelei din cauza caracteristicilor iconografiei zeiței protectoare. Datat în epoca Elenistică⁶⁵.

Fragment al unei reprezentări de teracotă a unei zeițe, a cărui coroană are turnuri⁶⁶.

Teracotă - Fragment de cap de bărbat. Părul lung buclat, capac de frigian și expresia patetică a feței îl face pe Canarache să creadă că este reprezentarea lui Attis⁶⁷.

3.2.1.d Troesmis

Un document epigrafic din Troesmis, databil după 170, ne arată că *T. Valerius Marcianus*, veteran provenit din *Legio V Macedonicae*, fost *beneficiarius consularis*, era soțul unei preotese, *mater dendroshorum*, probabil a unui cerc de adoratori ai zeiței Cybele⁶⁸.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² Zizi Covacef, *Monumente sculpturale descoperite la Edificiul roman cu mozaic din Constanța*, în revista „Pontica”, nr. XXX, Editată de Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, Constanța, 1997, p. 213.

⁶³ D. M. Pippidi, *Studii de istorie*, p. 227.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ Margarita Tacheva-Hitova, *Eastern cults in Moesia Inferior and Thracia (5th century BC - 4th century AD)*, Editura Brill Academic Pub, Leiden, 1983, p. 111.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 112.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ Andrei Aricescu, *op. cit.*, p. 187.

3.2.1.e Novae

Inscripție închinată de un *L. Oppius Maximus*, preot al Maicii Zeilor, *dendroforis et dumopiretis*⁶⁹.

Dedicația e închinată unor dendrofori și unor „preoți ai focului” (*dumopiretis*). Se presupune o apropiere între cele două zeițe mame (Cybele și Anaitis), frigiană și iraniană, amândouă adorate în ținuturile lydo-frigiene ale Asiei Mici. Aici, ca și în Pont, preoții iranienei Anaitis se numeau „preoți ai focului”⁷⁰.

3.2.1.f Serdica

Inscripție pusă în cinstea Cybelei, dar și a lui Attis:
„*Matri Deum [Magnae] Id[aeae et Atti Meno]tyranno*”⁷¹.

3.2.2.PLĂCI VOTIVE

3.2.2.a Tomis

Au fost descoperite mai multe plăci de marmură și de calcar pe care este reprezentată zeița Cybele⁷².

3.2.3.RELIEFURI VOTIVE

3.2.3.a. Tomis

La Tomis a fost descoperit un relief care poartă dedicația (**H**)*ero et Domnus*, a unui colegiu de orientali romanizați, patronat de *Mater Romanorum*⁷³.

În anul 2006, în localitatea Albești, comuna Albești, jud. Constanța cercetarea unei locuințe a prilejuit recuperarea unui bogat material ceramic. În colțul de NE al încăperii a doua (c. 37) s-au aflat grupate mai multe reliefuri ceramice (Cybele, Demetra, altare) care pot să fi aparținut unui lăcaș de cult. Materialul arheologic din cele două încăperi aparține sec. III d. Hr. (spre mijlocul și al treilea sfert al secolului)⁷⁴.

---

⁶⁹ D. M. Pippidi, *Studii de istorie*, p. 230.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 231-232 *passim*.

⁷¹ *Ibidem*, p. 231.

⁷² V. Canarache, *Tomis*, Editura Meridiane, București, 1961, p. 29.

⁷³ Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, t. I, Editura Ex Ponto, Constanța, 1998, p. 135.

⁷⁴ *Idem*, Maria Bărbulescu, Livia Buzoianu (MINAC), Nicolae Georgescu, (MA Mangalia), *localitatea Albești, comuna Albești, jud. Constanța, Punctul „Cetate”*, în *Cronica cercetărilor arheologice din România, Campania 1996*, Editată de Cimec, accesată pe 14. 08. 2011, pe <http://www.cimec.ro/scripts/arh/cronica/detaliu.asp?k=388>.

Fragment de placă în relief, din marmură pe care este reprezentată Cybele între doi lei⁷⁵.

În urma celor prezentate mai sus, putem trage concluzia că acest cult al Cybelei a fost practicat pe întreg spațiul carpato-danubiano-pontic. Credincioșii i-au ridicat Cybelei grupuri statuare, plăci și reliefuri votive. El a fost practicat atât de coloniștii civili care proveneau din Asia Mică, din lumea greco-romană (de exemplu *Abuccia Claudiana*, *Iulia Maximilla*) cât și de militari (de exemplu *T. Valerius Marcianus*, veteran provenit din *Legio V Macedonicae*). Cultul Cybelei este atestat pe teritoriul țării noastre între sec. V î. Hr. și sec. IV d. Hr.

Bibliografie:

Adrian Rădulescu, Livia Buzoianu, Maria Bărbulescu, Nicolae Cheluța-Georgescu, *Reprezentări figurate în așezarea de epocă elenistică de la Albești*, în revista *Pontica*, nr. XXVIII-XXIX, Editată de Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, Constanța, 1995-1996.

Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, t. I, Editura Ex Ponto, Constanța, 1998.

Adrian Rădulescu, Maria Bărbulescu, Livia Buzoianu (MINAC), Nicolae Georgescu, (MA Mangalia), *localitatea Albești, comuna Albești, jud. Constanța, Punctul „Cetate”*, în *Cronica cercetărilor arheologice din România, Campania 1996*, Editată de Cimec, accesată pe 14. 08. 2011, pe <http://www.cimec.ro/scripts/arh/cronica/detaliu.asp?k=388>.

Andrei Aricescu, *Armata în Dobrogea Romană*, Editura Militară, București, 1977.

Anna Ferari, *Dicționar de mitologie greacă și romană*, Editura Polirom, București, 2003.

Catrinel Domăneanțu (IAB), Adriana Speteanu, Alina Pascale (FIB), *Istria, com. Istria, jud. Constanța (Histria) Sector X, în Cronica cercetărilor arheologice din România, Campania 2004*, pe:

<http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2005/rapoarte/124.htm>, 15. 08. 2011.

Catrinel Domăneanțu, Alina Pascale (FIB), Ștefan Vasiliță, Theodor Ulrieriu (studenți FIB), *Sector X, în Cronica cercetărilor arheologice din România, Campania 2007, a XLII-a sesiune națională de rapoarte arheologice Iași, 14-17 mai 2008*, cIMEC – INSTITUTUL DE MEMORIE CULTURALĂ, București, 2008.

Catrinel Domăneanțu, Adriana Speteanu (FIB), Ștefan Vasiliță, Theodor Ulrieriu (studenți FIB), *Sector X, în Cronica cercetărilor arheologice din România, Campania 2006, a XLI-a sesiune națională de rapoarte*

⁷⁵ Gr. Florescu, *Monuments antiques du musée régional de la Dobrogea à Constanța*, în revista *Dacia „Revue d'archéologie et d'histoire ancienne”*, nr. 5-6, Editată de Monitorul Oficial și de Imprimeria Națională a Statului, București, 1938, p. 430, accesată pe 15. 08. 2011, pe <http://cimec.ro/Arheologie/dacia.digital/sumare/1938.html>.

arheologice Tulcea, 29 mai – 1 iunie 2006, cIMeC – INSTITUTUL DE MEMORIE CULTURALĂ, București, 2007.

Catrinel Domăneanțu - responsabil sector (IAB), *sectorul B. T. G. (Bazilica din fata turnului G al zidului de incinta roman târziu)*, în *Cronica cercetărilor arheologice din România, Campania 2000*, pe <http://www.cimec.ro/Arheologie/CronicaCA2001/rapoarte/096Istria.htm>, 15.08.2011.

Constantin Preda, *Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României*, t. II, Editura Enciclopedică, București, 1996.

Dumitru Tudor, *Corpus Monumentorum Religionis Equitum Danuvinorum: The Analysis and Interpretation of the Monuments*, Editura E. J. Brill, Leidan, Olanda, 1976.

D. M. Pippidi, *Inscripțiile antice din Dacia și Scythia Minor. Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine. Histria și împrejurimile*, t. I, seria a II-a, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1983.

D. M. Pippidi, *Studii de istorie a religiilor antice. Texte și interpretări*, Editura Științifică, București, 1969.

D. M. Pippidi, I. I. Russu, Grigore Florescu, Constantin C. Petolescu, *Inscripțiile antice din Dacia și Scythia Minor. Inscripțiile Daciei Romane. Oltenia și Muntenia*, t. II, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1977.

D. M. Pippidi, Ioan I. Russu, *Inscripțiile antice din Dacia și Scythia Minor. Inscripțiile Daciei Romane. Introducere istorică și epigrafică. Diplomele militare. Tăblițele cerate*, t. I, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975.

D. M. Pippidi, I. I. Russu, *Inscripțiile antice din Dacia și Scythia Minor. Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine. Tomis și teritoriul său*, seria a II-a, t. II, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1987.

Eric M. Orlin, *Foreign Cults in Rome – creating a Roman Empire*, Editura Oxford University Press, New York, 2010.

Gr. Florescu, *Monuments antiques du musée régional de la Dobrogea à Constanța*, în revista *Dacia „Revue d'archéologie et d'histoire ancienne”*, nr. 5-6, Editată de Monitorul Oficial și de Imprimeria Națională a Statului, București, 1938, accesată pe 15.08.2011, pe <http://cimec.ro/Arheologie/dacia.digital/sumare/1938.html>.

Livia Buzoianu, Maria Bărbulescu, *Tomis în epoca romană timpurie (sec. I-III p. Chr.)*, în revista *Studii Euroasiatice*, anul 4, Nr. 1-2/2008, Editată de Centrul de Studii Euroasiatice (CSEA), 2008, accesată pe 15.08.2011, pe www.csea.wikispaces.com/YEAR+IV-2008.

Margarita Tacheva-Hitova, *Eastern cults in Moesia Inferior and Thracia (5th century Î. HR - 4th century AD)*, Editura Brill Academic Pub, Leiden, 1983.

Mihaela Popescu, *Mărturii epigrafice și sculpturale privind cultul Cybelei în Dacia*, în revista online ArheoVest, secțiunea Arheologie și Istorie, nr. 1/2004, Editată de Arheotim și de CSIATim Archaeology Portal Online, accesată pe 20.08.2011, pe www.arheotim.uvt.ro/1_2004.htm.

Mihai Bărbulescu, *Interferențe spirituale în Dacia Romană*, Editura Dacia, Cluj Napoca, 1984.

M. C. Soutzo, *Le culte de Cybèle et la Patère d'or du trésor de Petroasa*, în revista Dacia „Revue d'archéologie et d'histoire ancienne”, nr. 3-4, 1927-1932, Editată de Monitorul Oficial și de Imprimeria Națională a Statului, București, 1933.

Petre Alexandrescu, Alexandru Suceveanu, Catrinel Domăneanțu, M.V. Angelescu (IAB), Octavian Bounegru, Univeristatea Iași; Crișan Mușețeanu, MNIR, P. Dupont, P. Sejalon - Lyon, Alexandru Avram, Monica Mărgineanu-Cârstoiu, Em. Teleaga, I.A.B., Virgil Lungu, MINAC, *localitatea Istria, comuna Istria, jud. Constanța, Sector X, sit: Cetate*, în Cronica cercetărilor arheologice din România, Campania 1996, Editată de CIMEC, pe <http://www.cimec.ro/scripts/arh/cronica/detaliu.asp?k=391>, 14. 08. 2011.

Radu Ardevan, Livio Zerbini, *La Dacia Romana*, Editura Rubbettino, Italia, 2007.

Robert Turcan, *The cults of the Roman Empire*, Editura Wiley-Blackwell, United States of America, 1996.

Vladimir Dumitrescu, *Muzeul Național de Antichități*, Editura Meridiane, București, 1968.

V. Canarache, *Tomis*, Editura Meridiane, București, 1961.

Zaharia Covacef, *Culte orientale în panteonul Dobrogei romane*, în revista Pontica, nr. XXXIII-XXXIV, Editată de Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța, 2000-2001.

Zizi Covacef, *Monumente sculpturale descoperite la Edificiul roman cu mozaic din Constanța*, în revista Pontica, nr. XXX, Editată de Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, Constanța, 1997.

Histria (jud. Constanța) – cetate greco-romană, pe <http://cimec.ro/Arheologie/web-histria/5hartiplanuri/hartiplanuri.htm>, 26. 08. 2011.

Dex online, accesat pe 18.08.2011, pe: <http://dexonline.ro/definitie/aedicul%C4%83>.

Anexe :

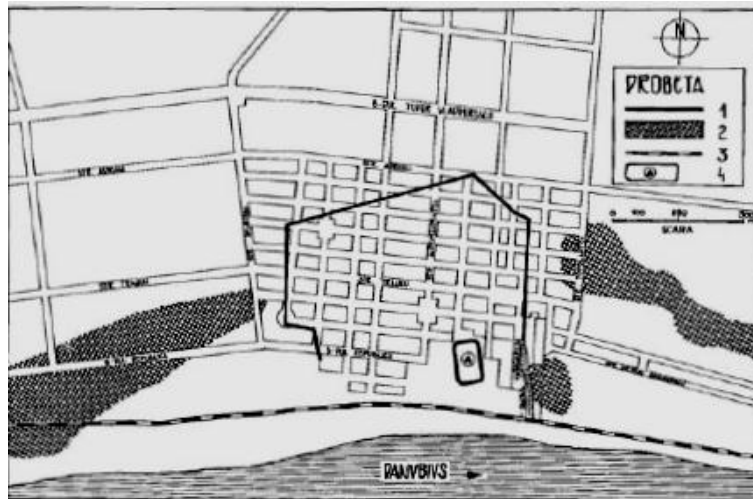

Fig. 1 - Drobeta

Apud: Radu Ardevan, Livio Zerbini, *La Dacia Romana*, Editura Rubbettino, Italia, 2007, p. 141.

Fig. 2– Harta geologică a zonei Histria

Apud: Histria (jud. Constanța) – cetate greco-romană, pe :
<http://cimec.ro/Arheologie/web-histria/5hartiplanuri/hartiplanuri.htm>,
26. 08. 2011

Pl. 1

Fig. 3– Panteonul daco-roman reprezentat pe o pateră
În centrul paterei de la Pietroasele este amplasată Cybele (sec. III d.

Hr.)

Apud: M. C. Soutzo, *Le culte de Cybèle et la Patère d'or du trésor de Petroasa*, în revista *Dacia „Revue d'archéologie et d'histoire ancienne"*, nr. 3-4, 1927 - 1932, Editată de Monitorul Oficial și de Imprimeria Națională a Statului, București, 1933, p. 630.

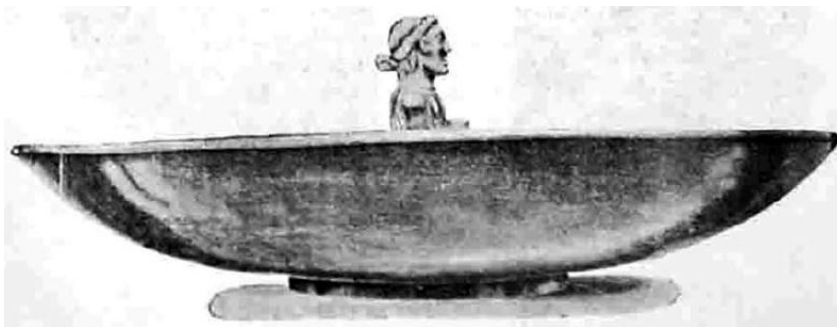

Fig. 4 – Cybele în mijlocul unei paterei de la Pietroasele
Apud: M. C. Soutzo, *op. cit.*, p. 629.

Pl. 2

Nr. Crt.	Altar votiv civil/militar	Datare	Locul descoperirii	Dedicant	Ocupația	Legiune/Cohortă
1.	Altar votiv civil	sec. III	Drobeta	<i>Abuccia Claudiana</i>		
2.	Altar votiv civil	sec. III	Drobeta	<i>Iulia Maximilla</i>		
3.	Altar votiv civil	sec. I-II	Histria			
4.	Altar votiv militar	sec. II-III	Tomis	<i>C. Ovinus Tertullus</i> , familia imperială a Severilor, asociația religioasă a Cybelei		
5.	Altar votiv civil	sec. II-III	Tomis	Cetățenii orașului		
6.	Altar votiv militar	295-305	Tomis	<i>Aurelius Firmianus</i>	<i>bărbat de rang ecvestru, comandant al limesului provinciei Scythia</i>	
7.	Altar votiv cu un relief în partea superioară	sec. II-III	Tomis			
8.	Decret	sec. II-III î.e.n	Tomis			
9.	Document epigrafic	După 170	Troesmis	<i>T. Valerius Marcianus</i>	fost beneficiarius consularis	veteran provenit din Legio V <i>Macedonicae</i>
10.	Altar votiv civil		<i>Novae</i>	<i>L. Oppius Maximus</i>	preot al Maicii Zeilor	
11.	Altar votiv civil		Serdica			

Tab. 1 - Altare votive civile/militare dedicate Cybelei pe teritoriul Daciei romane și a Moesiei Inferior

Vlad Andrei MARAVELA*

**IMPLICAREA BOIERILOR MUNTENI PE PIETELE ORAȘELOR
ÎN TIMPUL SECOLULUI AL XVII-LEA¹**

***The Involvement of Wallachian Boyars on the Town Markets
during the Seventeenth Century***

Abstract:

During this period, the wealth and the power of Wallachian boyars were tremendous. Domestic documents – acts of donation and confirmation, princely orders, acts of sale/purchase, writs, etc. – internal chronicles, accounts of foreign travelers help us depict a clearer picture of these huge nobiliary assets. The building of houses in the two residence towns of the country, their increasing implications into the commodity-money relations and the use of their own shops from the urban commercial areas for commercial transactions, these represented new realities which clearly marked the age. These facts were far less analyzed from a single novel point of view, that of civil architecture.

Keywords: boyars, financial activities, urban residences, noble estates, pre-modern economy.

*

Sfârșitul secolului al XVII-lea este vremea în care orașele cunosc un ritm mai viu de dezvoltare, în special reședințele de scaun de la București² și Târgoviște³, în administrația cărora îndeplineau funcții și rosturi importante dregătorii domnului, pârcălabii, vornicii și vameșii⁴. Boieri, dregători, slujitori vor fi atrași în mai mare măsură spre centrele urbane unde s-au străduit să dețină prăvălii, pivnițe, cârciumi, aducătoare de venituri, în timp ce negustorii specializați din târguri și orașe au urmărit să intre în stăpânirea unor loturi agricole, mori, iazuri și heleșteie, vii și livezi din lumea satelor, pentru a valorifica nemediat roadele acestora în cadrul pieții⁵.

---

* Doctorand în istorie la Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie de la Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați.

¹ Cercetările s-au efectuat în cadrul proiectului POSDRU, nr. 88/1.5/S „Eficientizarea activității studenților din cadrul ciclului de studii doctorale” ID 61445– EFICIENT”.

² Cf. Fl. Georgescu, *Istoria orașului București*, I, București, 1965.

³ Vezi N. Stoicescu, Cr. Moisescu, *Târgoviștea și monumentele sale*, București, 1976.

⁴ Fl. Georgescu, *Istoria orașului București*, I, p. 133.

⁵ Constantin Bălan, *Domnia Voievodului Constantin Brâncoveanu*, în „Revista de Istorie”, tom 41, 1988, nr. 9, p. 843.

În secolul al XVII-lea, numeroși mari boieri își construiesc – pe lângă casele din satele lor – și locuințe tot mai confortabile în București. Numărul caselor boierești amintite în documentele din acest secol este cu mult mai mare decât al celor menționate în secolul anterior. Sunt amintite astfel: casa lui Fiera mare logofăt la 1626 nov. 10⁶, a lui Ghiorma clucer, la 1635 iulie 17, a lui Evstratie al doilea logofăt, la 1645 iulie 12⁸, a lui Radu Dudescu logofăt, la 1650 mai 25⁹, a lui Colțea clucerul¹⁰, a lui Șerban Cantacuzino, situată în apropierea m-rii Sf. Ioan Grecesc, la 1663¹¹, a lui Dumitrașco Corbeanu logofăt, lângă m-rea Sărindar, la 1666 febr. 1¹², a lui Pârvu Cantacuzino logofăt, arsă în 1672¹³, casa lui Gheorghe Băleanu banul, locul de casă oferit de Constantin Brâncoveanu lui Cornea Brăiloiu la 1693¹⁴ etc.

Marii boieri ai țării, care erau și mari dregători, locuiau majoritatea timpului în București. Una dintre pedepsele aplicate de domn boierilor în acest timp era și aceea de a-i obliga să stea la țară, la moșiile lor, privându-i de dreptul de a locui în capitală¹⁵.

Locuințele boierești din București din secolul al XVII-lea vor fi avut, probabil, o înfățișare asemănătoare cu a somptuoaselor palate ale Cantacuzinilor de la Filipești sau Măgureni, sau cu palatul din Fierăști. Aceste case erau clădite pe o pivniță mare, împărțită de obicei în patru compartimente, și aveau parter și etaj. La parter locuia personalul curții boierești, iar la etaj stăpânii. Etajul avea un foișor deschis, la care se ajungea pe o scară exterioară. După cum afirmă Edmund Chishull din vremea lui Constantin Brâncoveanu, casele boierești din București, grupate în apropierea curții domnești, erau „*frumos acoperite cu șindrila*” și „*zidite din piatră tare*”. Ele erau înconjurată de „*grădini și curți foarte întinse, împrejmuite cu trunchiuri întregi de stejar, așezate cât se poate de aproape unul de altul*”.

Boierii stăpâneau diverse proprietăți în oraș, cum ar fi case, prăvălii, mori, vii. În casele pe care și le construiau în orașe boierii locuiau, fie permanent, fie temporar, un anumit număr de zile pe an. Alături de casă aveau pivnițe de piatră – menționate separat în

⁶ B.A.R., CXXV/53 (Biblioteca Academiei Române).

⁷ *Idem*, XCVI/18.

⁸ *Idem*, XLIII/76.

⁹ *Idem*, XLIII/134.

¹⁰ D.A.N.I.C., *M-rea Cotroceni*, XC/24 (Direcția Arhive Naționale Istorice Centrale).

¹¹ N. Iorga, *Documentele Cantacuzinilor*, p. 23.

¹² D.A.N.I.C., *Dep. Filipescu*, I/49.

¹³ *Idem*, *Mitropolia*, LVII/27. Doc. din 1674 iulie 1.

¹⁴ B.A.R., XLV/84.

¹⁵ Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, p. 62.

documente – în care păstrau vinul obținut din viile din orașe și împrejurimi, precum și alte mărfuri și alimente.

Boierii – interesați din ce în ce mai mult în dezvoltarea relațiilor marfă-bani – vor căuta ca, pe lângă case, să-și cumpere un număr cât mai mare de prăvălii, pentru a putea să-și desfășoare produsele de pe domeniile lor, sau, ca să le folosească ca loc de depozit pentru mărfurile trimise spre vânzare pe piața externă. Nu întotdeauna, aceste proprietăți se află în orașul de reședință al proprietarului și atunci ele sunt date cu chirie la fel ca și proprietățile din orașele de reședință, ce nu îi sunt de trebuință.

Dacă se întâmplă să cumpere un loc pe care se găsește o casă sau prăvălie de care nu au nevoie, boierii pot obliga pe cei ce stau acolo să le plătească chiria din urmă, să demonteze clădirea și apoi să plece în altă parte, unde să-și construiască din nou casa sau prăvălia pe care au fost nevoiți să o părăsească; acest lucru fiind posibil, deoarece majoritatea construcțiilor sunt din lemn și pot fi ușor demontate și reconstruite. Probabil că pe aceste locuri – situate, de cele mai multe ori, în centrul orașului – boierii își construiesc „*temei de case*”.

Dar boierii nu stăpânesc în orașe numai case și prăvălii, ci printre proprietățile lor găsim numeroase mori și vii. În aceste orașe posedă și case și crame pentru prelucrarea vinului. Munca este făcută cu vieri special angajați sau cu poslușnicii pe care îi au la fiecare vie¹⁶.

Aceste prăvălii sunt mai mult locuri de popas pentru unele din mărfurile ce urmează a fi exportate, boierii ocupându-se în primul rând cu comerțul extern. Ei trimit spre vânzare pe piața internă sau externă produsele de pe domeniile lor. Printre boierii din Țara Românească care se ocupă cu comerțul și au relații comerciale cu Transilvania, Polonia, Veneția, Turcia etc. se găsesc Diicu mare spătar, Preda Brâncoveanu, Radu Socol¹⁷.

Marea majoritate a documentelor se referă la cele mai diferite aspecte ale vieții economice și sociale. Predomină mai ales actele de vânzare-cumpărare. Fac obiectul unor asemenea tranzacții casele, cu sau fără terenuri, situate în diferite mahalale ale orașului, locurile, pentru casă sau pentru agricultură, viile, București fiind până către începutul veacului al XIX-lea și un mare centru viticol al țării, pivnițele, de pământ, de lemn, sau, mai rar, de piatră, care serveau drept cârciumi și de locuri de păstrare a vinului și rachiului, prăvăliile,

¹⁶ Lia Lehr, *Aspecte urbanistice în orașele Moldovei și Țării Românești*. În „Revista de Istorie”, tom 33, 1980, nr. 1, p. 76.

¹⁷ Lia Lehr, *Comerțul Țării Românești și Moldovei în secolele XVI-XVII*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. IV, 1960, p. 299.

asemenea tranzacții fiind mai numeroase spre sfârșitul veacului al XVIII-lea, în raport direct cu dezvoltarea economică a orașului. Vânzarea robilor țigani este caracteristică, prin documentele de față, pentru secolul al XVII-lea și al XVIII-lea.

Urmărind cronologic actele de vânzare-cumpărare de case, putem constata, treptat, spre mijlocul veacului al XVIII-lea, o restrângere urbană, o concentrare accentuată a construcțiilor, în dauna întinselor locuri, cu vii, livezi, agricultură și numeroase acareturi. În mai toate documentele anterioare anului 1750 casele sunt, în majoritate, însoțite de mari terenuri, cu imense grădini de pomi. La 15 iunie 1688, de exemplu, se vindea, în vecinătatea mănăstirii Sărindar, o casă cu pivniță și un loc lung de 15 stânjeni; la 15 iunie 1696 o casă cu locul curții, cu grădină cu pomi, cu pivnițe și jicniță; la 8 mai 1706, în mahalaua bisericii Dintr-o Zi, o casă cu loc, cu grădină de pomi; la 17 mai 1710, o casă cu un loc de 55 1/2 stânjeni lungime pe 14 1/2 stânjeni lățime. Treptat, documentele vorbesc din ce în ce mai rar despre livezile din preajma caselor vândute, amintind numai „toate namestiile” necesare și, numai în cazuri excepționale, despre grădini cu pomi sau vie.¹⁸

Dezvoltarea orașului București a fost în strânsă legătură și cu caracterul său de mare vad comercial, de mare încrucișare de drumuri neguțătorești, fiind, în timp, o adevărată placă turnantă între Occident, Răsărit și Poarta otomană, precum și un centru nodal pentru comerțul din toate cele trei țări românești¹⁹.

Fac obiectul multor tranzacții de vânzare-cumpărare pivnițele și prăvăliile. La 12 iunie 1674, se vindea un loc de casă cu pivniță, lângă biserica Adormirea Maicii Domnului, la 1699 mai 25, un document consemnează vânzarea unei jumătăți de pivniță „la uliță”, iar la 24 ianuarie 1692 un document se referă la vânzarea unor case cu pivniță de piatră, prăvălii și cu loc, situate pe Ulița cea Mare.

Circulația bunurilor imobile înregistrează și cazuri de schimburi de proprietate. Frecvente sunt închirierile de locuri pentru construcții, de case sau prăvălii. Robii țigani constituiau și ei obiectul unui foarte întinse comerț și acest fapt se reflectă și în documentele noastre. Semnalăm astfel dese schimburi de țigani între mănăstirea Sf. Ioan cel Mare și logofătul Iani Cocorăscu (1692 august 5). Un alt schimb de țigani se face între frații Ianache Văcărescu mare agă și Ivan Văcărescu vătaf cu Theodosie mitropolitul țării, căruia îi dau două țigănci: Neaga și Mira și primesc pe Drăgana și Manea. În încheierea

¹⁸ G. Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București*, p. 9.

¹⁹ *Ibidem*, p. 11.

actului întocmit ei spun: „Deci ni-am tocmit cu sfinția sa de am făcut schimb, cap pentru cap, de am lăsat țigăncile noastre, ce scriu mai sus, să le stăpânească sfânta Mitropolie. Și sfinția sa au lăsat țiganii ce semnează mai sus să-i stăpănim noi” (1701 iulie 6)²⁰.

Daniile, domnești sau particulare sunt și ele date social-economice dintre cele mai relevante. Între cei care donează averi mișcătoare și nemișcătoare se află și domnitorul Constantin Brâncoveanu care, la 8 februarie 1696, făcea danie un loc de casă în București lui Alexandru, fost mare postelnic. O donație consemnează și numele cronicarului Stoica Ludescu, ce dăruia, lui Chiriac, fără a se specifica și motivele daniei, un „loc cătu-i ține casa și denaintea ei încă doi stânjeni, ca să-i hie curteșoară”, lângă biserica Sf. Nicolae Șelari, pentru ca „să hie de acum înainte lui și feciorilor lui și nepoților moșie stătătoare și casii lui de pomeană, pentru că eu singur hărăzit-am de bunăvoea mea”. Din cuprinsul actului aflăm că Stoica Ludescu avea la Ulița Mare și un loc pentru o prăvălie, iar cel dăruit se învecina cu acesta (1674 septembrie 28)²¹.

Interesant este și documentul din 13 februarie 1704, prin care Marica, soția paharnicului Staico Merișanu, dăruia nepotului ei, Barbu Merișanu, un loc de casă în mahalaua Popa Ivașco, care are între martori, la locul cel dintâi, pe doi dintre feciorii domnitorului Constantin Brâncoveanu: „Constantin Brâncoveanul beizadea, mărturie” și „Ștefan Brâncoveanul beizadea, mărturie” (doc. nr. 87).

Un aspect cu totul inedit ne relevă un act de vânzare-cumpărare de casă, din 22 februarie 1702, care are drept vânzător pe cunoscutul pictor cantacuzinesc și brâncovenesc, Pârvu Mutu. Acesta, împreună cu soția sa Tudora, vinde lui Radu, mare clucer de arie și lui Iordache Crețulescu, mare cămăraș, frați, o casă în București, cu suma de 45 taleri. Deci se atestă foarte clar că Pârvu Mutu a locuit, până la data menționată mai sus, în orașul București, în mahalaua Fântâna Boului (doc. nr. 82)²².

În anumite împrejurări favorabile, clasa stăpânitoare cumpără case, prăvălii, locuri, vii și livezi în orașul Târgoviște și moșii, mai mari sau mai mici, în diferite sate ale județului.

Domnia lui Constantin Brâncoveanu se caracterizează printr-o avalanșă de cumpărări, începând cu domnitorul, copiii săi, apoi boierii: Mihai Cantacuzino spătar, marele vistier Șerban, Ianache Văcărescu și fratele său Ivan vătafu, Gheorghe Cornescu pârcaľab de

²⁰ G. Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București*, p. 13.

²¹ *Ibidem*, p. 14.

²² *Ibidem*, p. 29.

curte, precum și vornicul Pascale „ispravnicul scaunului Târgoviște” care era în același timp „ispravnicul măriei sale”, în diferite treburi personale.

Radu beizadea, fiul lui Constantin Brâncoveanu, în 1698 aug. 8, cumpără de la Gheorghe Cornescu, fiul lui Grigore Cornescu pârcălab de curte, case cu loc și grădină în mahalaua Sf. Nicolae din Târgoviște, pentru care dă 108 taleri. Sora sa, Stanca beizadea, cumpără mai multe locuri ca să-și mărească proprietatea ce are în Târgoviște. Mai târziu, în 1713 iulie 6, pentru 40 taleri cumpără de la Radu vtori sluger, fiul lui Radu șufariul, un loc de casă de 22 stânjeni lățime, care „*iaste pã lângă bolovanii grădinii măriei sale dãn sus despre biserica lui sventii Neculae cea stricatã*”.

Spătarul Mihai Cantacuzino cumpără (1699 dec. 15), de la trei vânzători diferiți, 850 stânjeni din moșia Doicești, plătind stânjenul cu câte 43 bani, probabil fiind loc frumos și roditor.

Un alt boier, Șerban mare vistier în divanul lui C. Brâncoveanu, cumpără moșie cu mori, livezi și dărstă în Dragomirești, pentru plătește 423 taleri (1699 ian. 18 și iun. 20).

Ianache Văcărescu, despre care se spune că era frate vitreg al soției lui C. Brâncoveanu, deci oarecum cumnat cu voievodul, se bucura de o deosebită favoare, dându-i-se în monopol vânzarea sării și a fierului „*aici în orașul domniei mele București și Târgoviște*”.

De pe urma acestui hatâr domnesc, precum și din diferite misiuni și slujbe ce-a ocupat, a avut beneficii însemnate din care, în afară de lux, bijuterii scumpe și viață de belșug, a cumpărat moșii prin care a întregit vatra părintească – Văcăreștii – apoi moșii în satele dimprejur și vii întinse în cuprinsul județului.

Ianache Văcărescu a cumpărat de cele mai multe ori singur, câteodată împreună cu fratele său Ivan vătaful și atunci când se ivește cazul că și vrei mănăstire are protimisic ca și el, cumpără împreună cu egumenul mănăstirii căutând însă, într-un timp relativ scurt, să-l convingă să renunțe, rămânând singur proprietar.

Între 1695-1712, Ianache Văcărescu cumpără părți de moșie în satele Tabăra de Jos, Tabăra de Sus, Stănești, Șcheiasca, precum și moșia Șușiani, plătind între 66-100 bani stânjenul sau cu 10-12,5 până la 15 taleri funia de câte 50 stânjeni fiecare. Locurile astfel cumpărate de Ianache Văcărescu totalizează o suprafață mare, după cum și suma care o plătește este apreciabilă, fapt care ne dă de gândit când știm că înainte de a fi dregător al lui Constantin Brâncoveanu, nu avea această posibilitate de cumpărare.

În aceeași vreme, vornicul Pascale, care ocupă mai tot timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu dregătoria de ispravnic al orașului Târgoviște, este unul dintre cei mai nesățioși cumpărători de locuri, pivnițe, vii, prăvălii, livezi și vaduri de moară în cuprinsul orașului²³.

În Țara Românească, la București și Târgoviște vama târgului este încasată de pârcălabi în folosul domniei, care dăruiește o sumă fixă anuală – în București 50 galbeni mănăstirii Plumbuita, iar clerului domnesc 100 taleri anual; la Târgoviște se dă clerului domnesc 40 taleri anual din vama târgului de acolo²⁴. Vama se ia „din toate bucatele, cine ce ar vinde în târgu acesta, veri de la boieri, au de la slujitori, au de la călărași, au dorobanți, au scutelnic, au popă, au călugăr, măcar ce om ar fi, de la toți să ia vamă după obicei, din toate cine ce ar vinde...”. Așadar nici un boier nu era scutit de această vamă. Cei ce sunt prinși că vând pe ascuns pe la casele lor, iar nu în târg, pentru a se sustrage de la plata vămii domnești, vor fi pedepsiți și li se va lua și „vama îndoită”²⁵.

Plata produselor se făcea în două feluri. Atunci când era vorba de o tranzacție privind o cantitate mică de mărfuri, plata se făcea imediat; dacă însă tranzacția încheiată între părți se referea la o cantitate mai mare, plata se făcea parte la încheierea tranzacției, parte la livrarea mărfii sau la un termen dinainte stabilit. Ca o garanție a respectării contractului încheiat vânzătorul dădea zălog ocina sau ocinile lui, după cum suma era mai mare sau mai mică. Comerțul pe credit este folosit mai ales de aceia care practică comerțul pe o scară mai largă, aprovizionând nu numai piața internă, ci în multe cazuri și cea externă²⁶.

Și unele produse meșteșugărești sunt vândute pe credit, ceea ce ne dovedește că această formă de comerț este folosită pe scară largă și în mod curent pe piața internă a Țării Românești. Astfel, avem cazul a trei cojocari din București, Dima, State și Zota, care vând lui Preda sluger și fiului său Mihai postelnic două cojoace de samur și unul de

²³ G. Potra, *Tezaurul documentar al județului Dâmbovița*, p. 18.

²⁴ L. Lehr, *Comerțul Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, în „Studii. Revista de Istorie”, 1968, 21, nr. 1, p. 38.

²⁵ Toate aceste hotărâri cuprinse în anatefter pentru anul 1695 sunt însă valabile pentru toată perioada de care ne ocupăm. Constantin Brâncoveanu nu face decât să reglementeze o stare de fapt pentru a avea o evidență a activității comerciale și a urmării în felul acesta încasarea veniturilor cuvenite din comerț. Așa se explică de ce va lua măsuri severe împotriva celor ce fac comerț în ascuns, la casele lor și nu vin în târg să-și vândă mărfurile numai în locurile dinainte stabilite.

²⁶ Lehr, Lia, *Comerțul Țării Românești și Moldovei în secolele XVI-XVII*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. IV, p. 234.

jder, în valoare de 520 galbeni, și primesc drept garanție că vor primi banii pentru obiectele vândute satul Putineiu cu rumâni²⁷.

Printre persoanele care dau bani cu împrumut găsim numeroși mari boieri. Ei își acordă reciproc împrumuturi, ajutându-se să-și plătească datoriile făcute la negustorii și cămătarii turci sau pentru orice altă „nevoie” a lor, de orice natură ar fi. Stoica mare comis dă cu împrumut lui Ignat clucer la 30 ianuarie 1671 suma de 320 ughi²⁸, iar la 5 februarie 1680 împrumută lui Luca din Balotești suma de 100 taleri²⁹. Interesante sunt condițiile în care acordă el împrumuturile și mai ales în primul caz. La încheierea zapisului stabilește o dobândă de 20%; dobânda se va dubla dacă trece termenul de șase luni și până la încheierea anului. Dacă nici atunci banii nu sunt restituiți, se va pune un zălog, iar munca efectuată de rumâni va fi socotită drept dobândă. Condițiile stabilite dovedesc preocuparea de a scoate maximum de profit din banii dați cu împrumut.

Sunt unele familii boierești, ca de pildă, familia Cantacuzino, familia Dudescu, familia Băleanu și altele, în care găsim mai mulți membri care dau bani cu împrumut în mod destul de frecvent. O familie care va da cu împrumut sume mari de bani este familia Leurdeanu. Stroe Leurdeanu mare vistier va da cu împrumut nu mai puțin de 93130 aspri, iar fiul său Eustratie, al doilea vistier și mai târziu mare postelnic, va da împrumuturi în valoare de 832 ughi sau 166400 aspri³⁰.

Zapisele rămas fiind destul de puțin numeroase și disparate, nu putem spune în mod sigur, în toate cazurile, dacă cei ce acordau împrumuturi o făceau în mod permanent sau nu. Singurul pe care putem să-l urmărim mai îndeaproape și să spunem cu precizie că acordarea de împrumuturi constituie pentru el o îndeletnicire permanentă, având ca scop strângerea unei averi cât mai mari, alcătuirea unor întinse proprietăți, este Tudoran paharnic din Aninoasa, care ajunge apoi clucer, mare clucer și mare agă. Din 1675 găsim menționat și sub numele de Tudoran clucer din Costești. Timp de aproape 20 ani, între anii 1655 și 1676, Tudoran dă cu împrumut în 21 de cazuri nu mai puțin de 206000 aspri (1033 galbeni).

²⁷ B. A. R., *Peceți*, 186, orig. slav.

²⁸ A. N. R. București, m-rea Radu-Vodă, XVII/9, orig. rom.

²⁹ *Idem*, ms. 1175, f. 41v, copie rom.

³⁰ Printre cei ce împrumută de la Stroe Leurdeanu se numără: Albu logofăt din Lăngești, Stanciu din Câmpulung, Voico, fiul lui Simion pitar, și Udrea postelnic din Găești etc., iar de la Eustratie se împrumută Petre clucer, satul Fieni și alții.

Tudoran dă cu împrumut de cele mai multe ori țăranilor, dar, în același timp, acordă împrumuturi și unor orășeni, mici boieri, unii rudă cu el, constituindu-și o întinsă proprietate unitară la Izvorani, Aninoasa, Berivoiești, Costești etc. Dacă nu poate obține unele ocini pe această cale, le cumpără, ca să nu permită altora să pătrundă în mijlocul proprietăților lui. El împrumută fie cu dobândă, fie pe bază de zalog și, atunci când dă banii fără a primi nici o garanție în schimb, pentru „binele făcut” i se dau locuri sau țișani, care de fapt nu sunt altceva decât tot un fel de dobândă, sub altă formă. Când nu are momentan bani lichizi, se împrumută la rândul său în altă parte sau vinde ceva marfă pentru a-și procura suma necesară și a face astfel față acestei îndeletniciri care îi aduce atâtea profituri³¹. Acest lucru dovedește o dată mai mult că pentru Tudoran a da bani cu împrumut nu este ceva întâmplător, ci constituie o activitate permanentă.

Din cele relatate mai sus putem trage concluzia că Tudoran din Aninoasa era, în acea perioadă cel mai important om de afaceri ce da bani cu împrumut.

Și alți membri ai familiei sale dau bani cu împrumut: bunicul, unchiul, un cumnat etc. Tudoran sluger și apoi pitar, din Vlădești, tatăl lui Pârvu Vlădescu mare vistier și al lui Badea mare paharnic, bunicul lui Tudoran din Aninoasa, este primul membru al familiei care dă bani cu împrumut. Radu Crețulescu, cumnatul lui Tudoran, dă cu împrumut, în perioada 1656-1670, suma de 359 ughi, adică 71800 aspri. Ceilalți membri ai familiei dau cu împrumut sume mai mici³².

În nevoile de capital pentru dezvoltarea industriei care tindea să treacă din faza atelierelor manufacturiere în aceea a întreprinderilor mecanice, brașovenii s-au adresat pentru credite și lumii feudale din Principatul vecin, care în condițiile de viață de acolo se găsea în faza acumulării primitive și în condițiile unei greutate de plasamente. Spre sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul celui de-al XVIII-lea, se găsea în mari greutate financiare însăși comunitatea Brașovului – cetatea greu încercată prin înăbușirea revoltei cizmarilor din mai 1688³³ și prin incendiul din 1689; supusă apoi unei stoarceri metodice din partea noii instauratei stăpâniri habsburgice, fie prin

³¹ La 20 decembrie 1675 Tudoran împrumută „di la alții ughi 40” și îi dă lui Antonie vătaf din Prădilești, jud. Dâmbovița, care îi solicitase un împrumut. Dobânda cerută este de 20/ pe an (A. N. R. București, Mitrop. Buc., XLIX/5, orig. rom.). Când, la 21 august 1655, a trebuit să-i dea lui Negoită Văcărescu 187 ughi, nu avea această sumă și a luat-o de la Bălan negustor, pentru niște ceară ce urma să i-o livreze mai târziu (A. N. R. București, Mitrop. Țării Rom., LIV/1, orig. rom.).

³² L. Lehr, *Camăta în Țara Românească până în sec. XVIII*, „Revista de Istorie”, t. 41, 1988, nr. 5, p. 699.

³³ I. Crăciun, *Răzvrătirea sașilor din Brașov la 1688*, în *SMIM*, vol. I, p. 199-212.

impozite și biruri, fie prin împrumuturi forțate, ca și prin obligația de a întreține garnizoane numeroase în oraș și district.

În condițiile acestea patriciatul orășenesc al Brașovului și conducerea diferitelor sate din Țara Bârsei au făcut substanțiale apeluri la creditele pe care le putea pune la dispoziția lor, în afară de cei din țară³⁴, domnul și boierii din Muntenia.

În epoca aceasta, cu toate schimbările de domni, o conducere aproape neconținută în Țara Românească o aveau Cantacuzinii, fie prin domnii tutelați de dâșii, cum a fost cazul cu acel Antonie Vodă din Popești, fie prin conducerea directă a lui Șerban Cantacuzino și mai apoi a nepoților săi Constantin Brâncoveanu și Ștefan Cantacuzino³⁵.

Astfel putem deduce din zăpădul de împrumut al funogiului și consiliului sătesc din Hălchiu cu data de 15 mai 1698, care într-o nevoie de bani ia sub formă de împrumut de la Gheorghe Cantacuzino, fiul lui Șerban Vodă, suma de 320 florini ungurești că cei din Hălchiu se obligau să plătească datoria peste 6 luni *”la Crăciunul nostru ce vine acum la iarnă”*, se spune în act; pentru bani se obligau să dea dobândă 15 găleți de ovăz și 10 care de fân³⁶.

O sumă mult mai mare pentru epocă – 3000 de taleri – împrumută conducerea orașului în mai 1706 de la cantacuzinii Constantin Stolnicul, Mihai Spătarul și Șerban biv paharnic. Actul de împrumut păstrat în original în limba română vorbește de condițiile vitrege în care orășenii au fost siliți să facă apel la creditul prietenilor lor boierii cantacuzini din Țara Românească: *„Precum să se știe că într-acest an 1706 cu multe grele aflându-se cetatea noastră împresurată coborând la toți de obște aceștia din statul cel tulburat și ticălos al țării și având mare lipsă de bani pentru chivernisirea trebilor noastre celor de obște, îndrăznim preteșugului și bunătății dumnealor cei de multă vreme nouă dovedite, am alergat la dragostea și grația dumnealor, cerând cu plecaciune îndatori taleri 3000”*. Pentru banii luați se obligă a plăti dobânzile obișnuite și pun zălog Satul Lung de la Săcele. Semnează actul judele Andreas Reter,

---

³⁴ Prin 1707 guvernatorul Transilvaniei sugera curții aulice ideea de a recurge pentru nevoile bănești necesare întreținerii aparatului militar în condițiile răscoalei curuților, când siguranța drumurilor era periclitată, la împrumuturi de sume mari, 10000 florini, de la marele negustor Zacharia din Compania grecească și suma de 20000-30000 florini de la companiile grecești din Brașov și Sibiu (Giurescu – Dobrescu, *Regeste și documente privitoare la Constantin Brâncoveanu*, Buc., 1907, p. 167, nr. 271).

³⁵ C. A. Stoide, C. T. Jiga, *Cantacuzinii și Brâncoveanu, creditorii ai Brașovului*, în *Anuarul de Istorie din Cluj*, 1962, 5, p. 234.

³⁶ C. A. Stoide, *Noi documente brașovene*, în *Revista Arhivelor*, VII, I, 1946, studiu introd., p. 91 și doc. publicat în extenso p. 105, doc. nr. 9.

projeudele George Jekel, proquestorul Baros Seuler, împreună cu întregul Magistrat³⁷.

Bibliografie:

Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele statului, vol. IV, 1633-1639, întocmit de Marcel-Dumitru Ciucă, Doina Duca-Tinculescu, Silvia Vătafu-Găitan, București, 1981; vol. V, 1640-1644, întocmit de Marcel Ciucă, Doina Duca-Tinculescu și Silvia Vătafu-Găitan, 1985; vol. VI, 1645-1649, întocmit de Marcel-Dumitru Ciucă și Silvia Vătafu-Găitan, București, 1993; vol. VII, 1650-1653, întocmit de Marcel Dumitru Ciucă, Silvia Vătafu-Găitan și Melentina Bâzgan, 1999; vol. VIII, 1654-1658, întocmit de Marcel-Dumitru Ciucă, Silvia Vătafu-Găitan, Dragoș Șesan, Mirela Comănescu, București, Arhivele Naționale ale României, 2006, 235 p.

Călători străini despre Țările Române, vol. IV, București, 1972, întocmit de Maria Holban (redactor responsabil), Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu și Ion Totoiu; vol. V, îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Paul Cernovodeanu, București, 1973; vol. VI, București, 1976, întocmit de M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Mustafa Ali Mehmed; vol. VII, București, 1980, îngrijit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Paul Cernovodeanu; vol. VIII, București, 1983, întocmit de Maria Holban, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și Paul Cernovodeanu.

Crăciun Ion, *Răzvrătirea sașilor din Brașov la 1688*, în *SMIM*, vol. I, p. 199-212.

Georgescu, Florian, Cernovodeanu P., Cristache-Panait, Ioana, *Documente privind istoria orașului București*, Sfatul Popular al Capitalei, Muzeul de Istorie a orașului București, 1960.

Giurescu D. C., *Anatefterul. Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brâncoveanu*, *SMIM*, 1962, 5, p. 353-504.

Iorga, Nicolae, *Despre Cantacuzini. Studii istorice basate în parte pe documentele inedite din archiva d-lui G. Gr. Cantacuzino*, București, Inst. de arte grafice și Editura. Minerva, 1902.

Lehr Lia, *Aspecte urbanistice și forme de proprietate în orașele Moldovei și Țării Românești (secolele XVI-XVII)*, în „Revista de istorie”, tom 33, nr. 1, 1980, p. 63-80.

Idem, *Camăta în Țara Românească până în sec. XVIII*, „Revista de Istorie”, t. 41, 1988, nr. 5, p. 693-715.

Idem, *Comerțul Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a secolului XVI și prima jumătate a secolului XVII*, în „Studii și materiale de istorie medie”, IV, 1960, p. 223-304.

Idem, *Comerțul Țării Românești și Moldovei în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, *Studii Rev. Ist.*, 1968, 21, nr. 1, p. 29-51.

³⁷ C. A. Stoide, *op. cit.*, Introducere, p. 92-93 și doc. nr. 14, p. 108-110.

Lehr Lia, *Organizarea administrativă a oraşului Târgovişte în secolele XVI-XVII*, Valachica, 1972, 3, p. 155-170.

Potra, George, *Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti (1639-1800)*, Bucureşti, Ed. Acad., 1982.

Idem, *Tezaurul documentar al judeţului Dâmboviţa (1418-1800)*, Vol. I, Bucureşti, Comitetul de cultură şi educaţie socială al jud. Dâmboviţa, 1972.

Stoicescu Nicolae, Moisescu Cristian, *Târgoviştea şi monumentele sale*, Buc., 1976.

Stoicescu Nicolae, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din Bucureşti*, Ed. Acad. R.P.R., 1961.

Stoide, C. A., Jiga, C. T., *Cantacuzinii şi Brâncoveanu, creditorii ai Braşovului*, *Anuar. Inst. Ist. Cluj*, 1962, 5, p. 233-238.

Adina GUȚU*

CONSIDERAȚII PRIVIND FONDAREA SOCIETĂȚII LUI IISUS

Consideration on the Foundation of the Society of Jesus

Abstract:

The present paper presents the story of a Spanish soldier, who became the founder of the well-known Society of Jesus. Before being the founder of the Jesuit order, Ignatius went through different intellectual and spiritual transformations. After completing his education, Ignatius of Loyola gathered members from among intellectuals and submitted his ideas of converting the heathen. Together they became the most effective religious order of the Papacy against Protestantism. After the foundation of the Jesuit order, the Supreme General of the Society of Jesus organised the Jesuit members in different classes and colleges, so as to manage their missions throughout the world.

Keywords: Society of Jesus, Ignatius of Loyola, foundation, Jesuits, organization.

*

Câteva considerații asupra vieții și activității lui Ignatius de Loyola

În regatul Navarrei, nordul Spaniei, într-o regiune în care bărbații generoși, pasionați și viteji, își formaseră caracterul în însăși „severitatea naturii”, se născuse fondatorul „Societății lui Iisus”. Spaniolul basc Don Inigo Lopez de Recalde, Ignatius de Loyola pentru istorie, s-a născut în castelul Loyola, provincia Guipuzcoa în anul 1491¹.

A fost fiul cel mai mic din cei treisprezece copii ai unuia din cei mai importanți nobili spanioli², „de statură mijlocie, cu o fire obscură, ochi pătrunzători dar cu o înfățișare plăcută”³. Tatăl său, un om de cuvânt îl plasează ca paj la vârsta de cincisprezece ani la curtea regelui Ferdinand, însă crescuse plictisit de veselile și frivolitățile curții⁴.

---

* Masterandă anul I, *Spațiul Românesc între Orient și Occident*, Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie de la Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați.

¹ Edmond Paris, *Istoria secretă a iezuiților*, p. 10, consultat la data de 21. 02. 2012-02-22 <http://www.scribd.com/doc/14097719/Istoria-Secreta-a-iezuitilor>.

² J. A. Wylie L. L. D, *History of the Jesuits*, excerpted from the massive 2 vol. History of the Protestantism, consultat la data de 21.02.2012 www.sundaylaw.com.

³ G. B. Nicolini, *History of the Jesuits; Their origin, progress, doctriness, and designes*, London, 1854, p.10.

⁴ J. F. X. Conor, S. J., *The autobiography of St. Ignatius*, New York, 1900, consultat la data de 21.02.2012 <http://www.gutenberg.org/files/24534/24534-h/24534-h.htm>.

Prin urmare cavalerul rătăcitor dornic de faimă și renume pe câmpul de luptă se „consolează” în slujba Viceregelui de Navarra, unde își va începe cariera sa de soldat finalizată brutal și brusc printr-un accident care îl va schimba din punct de vedere fizic, spiritual și profesional⁵.

Spania în acea vreme se lupta să izgonească maurii, a căror prezență pe pământul ei a socotit-o o insultă la adresa independenței sale și un afront al credinței sale. Deși conflictul lua sfârșit în Spania acesta se mutase în Africa. Sufletul înflăcărat al lui Ignatius se cerea în mod iminent evidențiat printre luptători și totodată să transmită posterității un nume⁶.

Drept consecință în anul 1521 îl regăsim pe Ignatius de Loyola printre cei care luptau pentru apărarea orașului Pampeluna care fusese asediat de francezii conduși de contele Andre de Foix, Lordul Esparrei⁷. Entuziasmul eroului nostru pe câmpul de luptă este lovit la propriu de o ghiulea care-i va zdrobi piciorul, rămânând toată viața sa șchiop în pofida multiplelor operații de refacere a piciorului drept⁸.

După treisprezece zile la Pampeluna unde Ignatius primise cele mai bune îngrijiri din partea medicilor armatei franceze el a fost dus de victorioși la fratele său, Martin Garcia, în castelul Loyola.⁹ Vacarmul său lăuntric și totodată transformarea spirituală se va produce pe fondul suferințelor cauzate de nenumăratele intervenții chirurgicale realizate fără anestezie. Părintele Gonzalez, cel care i-a consemnat viața de la sursa directă, Ignatius de Loyola, ne mărturisește:

„De sărbătoarea Sfintului Ion doctorii au fost rezervați în privința recuperării sale și a fost sfătuit să se spovedească. Primind sacramentele în ajunul sărbătorii Sf. Petru și Pavel, spre seară doctorii i-au spus că dacă pînă la miezul nopții nu erau schimbări în bine, el sigur ar fi murit. Avînd mare credință în Sf. Paul ...a început să se întremeze”¹⁰.

Ignatius, viitorul călugăr-soldat, eliberat din ghearele morții va petrece perioada convalescenței prin lecturarea unor cărți care l-a început l-au dezgustat, dar pe măsură ce aprofunda lectura, în mintea sa i se implementase ideea de a deveni el însuși un sfânt și de a se dedica lui Dumnezeu¹¹.

Noua sa carieră era acum guvernată de obediență iar influența cărților citite care vizau viața lui Iisus Hristos și a Fecioarei Maria, se datora lipsei de educație și șocului pe care-l suferise, ajungând astfel să se deschidă calea apostolatului pentru Ignatius¹². R.P. Rouquette, unul dintre fii săi

⁵ E. Paris, *op. cit.*, p.11.

⁶ J.A. Wylie L. L. D., *History of the Jesuits*, excerpted from the massive 2 vol. History of the Protestantism consultat la data de 21.02.2012 www.sundaylaw.com.

⁷ M. F. Cusack, *The Black Pope. A history of the Jesuits*, London, p.28., consultat la data de 21.02.2012 <http://www.scribd.com/doc/77778991/The-Black-Pope-M-F-Cusack>.

⁸ *Ibidem*, p.29.

⁹ E. Paris, *op. cit.*, p.11.

¹⁰ J. F. X. Conor, *op. cit.*

¹¹ *Ibidem*.

¹² M. F. Cusack, *op. cit.*, p.29 .

spirituali, ne relatează: „El punea cărțile deoparte și visa cu ochii deschiși. Un caz clar de visare în stare trează; Aceasta era o continuare în aria maturității a jocului imaginar din copilărie...”¹³. Această descriere prefigurează viitoarele cerințe pe care „fii săi”, viitorii soldați ai ordinului trebuia să le îndeplinească.

Înainte de a-și abandona camera de suferință pentru a se desăvârși în viață precum sfinții pe care îi citise, Ignatius depune un jurământ la Mănăstirea din Montserrat în care își va depune arma de luptă în fața icoanei Sfintei Maria, în care se autoproclamă sclavul acesteia.

Ignatius de Loyola își petrecuse toată noaptea oferindu-și rugăciunile, devotându-se trup și suflet și de asemenea „dedicându-se” din nou printr-un jurământ solemn, ca începând cu acea zi să nu mai cunoască alt maestru decât pe Iisus și nici o altă stăpână decât pe Fecioara Maria, mama lui Iisus, servindu-i și apărându-i împotriva tuturor până în ultima zi a vieții sale¹⁴.

După această jertfire a propriului său destin, viitorul său țel era să plece la Ierusalim, ca misionar pentru convertirea păgânilor. Însă, ciuma care bântuia la Barcelona, îi îngreunase prin urmare călătoria. Fiind nevoit să stea la Manresa aproape un an, Ignatius de Loyola se va supune unor diferite „tratamente”: „Își flagela trupul până îi dădea sângele. A postit până a avut viziuni, și cu cât se flagela mai mult cu atât mai multe viziuni avea, și cu cât avea mai multe viziuni cu atât mai mult postea...Dar Loyola tot nu se simțea împlinit fiind bătut de demoni și răpus de îndoieli, aparițiile demoniacale fiind pentru el realități”¹⁵.

Scopul acestor mortificări era drumul sigur către canonizare în cadrul Bisericii Catolice deoarece Loyola știa că este cea mai înaltă distincție pe care biserica o putea conferi. Dacă pierduse șansa de a fi consemnat în analele țării sale ca un distins general, acum era oportunitatea lui de a-și plasa numele în cadrul bisericii, demn de un loc în altarele sale¹⁶.

Practica pe care Ignatius a oferit-o ca o jertfă pentru propriul său ordin a vizat abandonul în contextul viziunilor și revelațiilor și „uitându-se adânc înlăuntrul minții sale înnorate a verificat spusele înțeleptului”¹⁷.

După ascetismul practicat în câteva luni, Ignatius Loyola publicase o carte de mici dimensiuni care îi amplificase renumele pentru sfințenia sa, constituind totodată manualul iezuiților. Cartea sa, se va numi „*Exerciții spirituale*” și reprezenta standardul cunoașterii practicii religioase iezuite mai ales că Ignatius încărcat de ideile sale religioase, se înfățișa propriului Hristos ca un general care luptă pentru gloria Divină, chemându-și toți

---

¹³ E. Paris, *op. cit.*, p.12.

¹⁴ J. M. S. Daurignac, *History of the Society of Jesus, from its foundation to the present time*. vol. I., 1865. p. 4.

¹⁵ M. F. Cusack, *op. cit.*, p. 30-31.

¹⁶ *Ibidem*, p. 34.

¹⁷ J. A. Wylie L. L. D., *History of the Jesuits*, excerpted from the massive 2 vol. History of the Protestantism, consultat la data de 22.02.2012 www.sundaylaw.com.

oamenii să se reunească sub spectrul său, adică o armată în care Iisus este comandantul.

Mântuit și eliberat de spasmele propriei sale imaginații, Generalul suprem se hotărâse să întreprindă misionarismul în Țara Sfântă. Pe data de 1 septembrie 1523 ajunse la Ierusalim dar fusese împiedicat de conducătorul franciscan al provinciei să-și desfășoare activitățile, deoarece prozelitismul său prematur ar fi periclitat „pacea firavă dintre creștini și turci”¹⁸.

Chiar dacă Loyola ar fi primit permisiunea de a practica convertirea în rândul păgânilor nu ar fi reușit, întrucât lipsa elementelor de baza ale Creștinismului, pe care el dorea să le utilizeze în predică și limba necunoscută al celor pe care vroia să-i inițieze, reprezentau dificultăți care în mod cert l-ar fi condus la un eșec în viitoarea sa carieră.

Resemnat, Ignatius ia în serios ideea de a se pregăti din punct de vedere profesional astfel încât, după întoarcerea sa din Ierusalim, îl regăsim la o școală din Barcelona unde se pregătise pe parcursul a doi ani. Viitorul General Suprem al Societății lui Iisus, care pe atunci avea vârsta de 34 de ani, învățase elemente de bază ale limbii latine împreună cu copii de gimnaziu, iar în anul 1526 Loyola se afla la Alcala unde studiasse la o universitate înființată de cardinalul Ximenes¹⁹.

Pe lângă cultivarea sa intelectuală, înfățișarea sa ce denota o pietate fanatică, veștmântul său croit dintr-un material dur și discursul înfocat, reprezentaseră și ele o atracție pentru public, câștigând 5 discipoli²⁰. Ignatius era conștient de faptul că proiectul său nu se putea realiza fără discipoli care să asculte și să execute ordinul Generalului. Recruții nu știau mai mult decât maestrul lor dar erau de acord să poarte un singur veștmânt pentru a se individualiza în societate.

Cu toate astea succesul inițial al lui Loyola fusese zdruncinat însă de invidia celorlalți călugări și preoți din Alcala. Consecințele au fost denunțul compatrioților invidioși și frățiilor religioase către Inchiziție, a lui Ignatius Loyola. Închis sub acuzația de practicare a misticismului în predicile sale, eroul nostru a fost considerat drept unul dintre *Alumbrados*²¹.

Această acuză nu ar fi nefondată întrucât în faimoasele „Exerciții spirituale”, între direcțiile impuse de „General” și cele date novicilor budiști există o legătură în ceea ce privește metodele de practicare a exercițiilor²². Presupusa legătură cu Alumbrados i-au periclitat cariera pentru o perioadă de timp la Alcala însă a fost achitat de erezie.

Ignoranța sa teologică a fost sever condamnată și totodată prevenit de inchizitor să nu mai predice sub aureola ignoranței, de asemenea, obligat să-și „abandoneze” haina excentrică și să se orienteze către alte universități. Cu toate astea, influența sa asupra a două femei din Alcala potențate din punct

---

¹⁸ E. Paris, *op. cit.*, p. 14.

¹⁹ G. B. Nicolini, *op. cit.*, p. 22.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Termenul îi desemnează pe „iluminații” Inchiziției.

²² M. F. Cusack, *op. cit.*, p. 37.

de vedere financiar, pe care le îndemnase să-și părăsească căminul pentru a întreprinde o expediție, în scopul perfecționării smereniei, a atras din nou privirile Inchiziției²³.

Rudele acestor femei nu au văzut intervenția lui Loyola într-o lumină favorabilă întrucât va fi din nou închis în închisoare. Abandonat de discipolii săi care se vor întoarce în cadrul societății „civile”, Loyola va fi eliberat și pregătit să-și elaboreze planurile de convertire la Paris, însă mai rezervat față de celelalte experiențe anterioare²⁴.

În secolul al XVI-lea Universitatea din Paris era printre cele mai renumite din Europa, iar printre studenți săi erau și partizanii lui Luther. Ignatius conștient de această realitate își completează studiile întrând pe data de 2 februarie 1528 în rândurile studenților, fără să știe că se va confrunta cu reforma protestantă.

Încă din prima zi simțise că găsisese locul în care Dumnezeu îi destinase formarea nucleului „Societății lui Iisus”, dar prima sa datorie era să fie pregătit din punct de vedere intelectual. Prin urmare după ce își reia studiile clasice la Colegiul Montaigu, Loyola urmează cursul de filosofie la Colegiul din Sf. Barbara²⁵.

În acel colegiu, în ochii lui Ignatius, se distinsese un tânăr, a cărei blândețe și pietate solidă i-a atras profunda admirație a „Generalului”. Pe numele său Peter le Fevre, fiul unui agricultor din Vilaret (aproape de Geneva), era un tânăr plin de calitate, și prieten apropiat al lui Francis Xavier, un nobil din Navarre, pasionat de literatura și a cărei unică dorință era aceea de a fi admis la Universitatea din Paris²⁶.

Xavier fusese profesor la Colegiul din Beavais și se aștepta să dețină o funcție ecleziastică importantă, atât datorită poziției sale sociale cât și cunoștințelor intelectuale. Atât Xavier cât și Le Fevre aveau o poziție importantă în Universitatea din Paris, cei doi oferind armonia și vitalitatea de care ordinul avea nevoie și fără de care probabil ar fi eșuat²⁷.

Dōn Inigo se putea lauda cu doi recruți pentru a sa *militia* însă nu era suficient. De asemenea, aspiranții la o nouă viitoare societate religioasă nu se sfiau în a-și exclama dorința întrucât Loyola cât timp a stat în Spania a dobândit o reputație caracterizată prin sfințenie și pietate iar „achiziționarea” altor partizani nu presupunea o muncă dificilă. James Lainez d'Almazon și Alphonsus Salmeron din Toledo, deși nu l-au văzut niciodată, s-au îndreptat spre Paris cu scopul de a urma direcțiile spirituale ignațiene. De asemenea Simon Rodriguez din Azevedo și Nicolas Alfonso, supranumit Bobadilla, după numele satului său, ambii distinși profesori în tinerețe la Universitatea din Alcalá s-au înscris în rândurile generalului

²³ Theodor Griesinger, *The Jesuit. A complete history of their open and secret proceeding from the foundation of the order to the present time*, London, 1903, p. 67.

²⁴ Joseph McCabe, *A candid history of the Jesuits*, New York, 1913, p. 11.

²⁵ J. M. S. Daurignac, *op. cit.*, p. 7.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ M. F. Cusack, *op. cit.*, p. 40.

Ignatius²⁸. După ce le-a testat vocația prin intermediul „Exercițiilor spirituale”, Ignatius le oferă un statut de egalitate și le propune să se consacre prin intermediul unor jurăminte solemne în serviciul și gloria Dumnezeului atotputernic²⁹.

Repere privind fondarea Societății lui Iisus

Pe data de 15 august 1534, Ignatius Loyola urmat de tovarășii săi intrau în capela bisericii Montmartre din Paris pentru a-și depune jurămintele. Singurul preot din cadrul acestei grupări era Peter le Fevre care, după ce oficiase slujba liturgică, restul membrilor urmaseră jurământul de castitate și obediență și încă un jurământ solemn în care-și dedicau viețile convertirii păgânilor³⁰.

Prin cuvintele *Ad majorem Dei gloriam*, cuvinte prin care Ignatius își terminase jurământul au fost repetate și de ceilalți discipoli. Acestea le-au fost adăugate și inițialele I.H.S. semnificând *Jesus Hominum Salvator*, Iisus salvatorul omenirii³¹.

Însă dacă circumstanțele nefaste ar fi dus la împiedicarea jurământului care stătea la baza misiunii lor, iezuiții trebuiau să se supună la dispoziția Papei, și așa se va și întâmpla, deoarece războiul între Republica Venețiană și Imperiul Otoman vor închide „porțile” Asiei pentru misionarii iezuiți³².

În anul 1535 Ignatius a plecat la Biscay, iar ceilalți tovarășii rămâneau să-și finalizeze studiile în Paris, dar urmau apoi să se reunească pe 25 Ianuarie 1537 la Veneția. Activitatea lui Loyola în orașul mai sus menționat a avut în vedere îngrijirea bolnavilor, convertirea păcătoșilor, „dăruirea” exercițiilor spirituale, și practicarea mortificării, petrecându-și cea mai mare parte a nopții în rugăciune³³.

În absența sa, discipolii săi reușiseră să atragă și alți aderenți: Claude Lejay, John Codure și Pasquier Brouet, teologi ai Universității din Alcalá sub îndrumarea lui Peter Lefevre au solicitat să fie admiși în Societate.

Ignatius ajunsese în Veneția mai devreme de termenul dat, 31 decembrie, 1535 și era hotărât să-și manifeste obediența față de Suveranul Pontif. Astfel, Inigo, împreună cu Lefevre și Laynez au mers la Roma iar ceilalți membri s-au adresat tuturor universităților faimoase din Italia pentru a recruta noi membri, atât de necesari societății pentru combaterea viciului și ereziei³⁴.

---

²⁸ J. M. S. Daurignac, *op. cit.*, p. 8.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ J. A. Wylie L. L. D., *History of the Jesuits*, excerpted from the massive 2 vol. *History of the Protestantism* consultat la data de 22.02.2012, www.sundaylaw.com.

³¹ Th. Griesenger, *op. cit.*, p. 20.

³² *Ibidem*, p. 10.

³³ J. M. S. Daurignac, *op. cit.*, p. 10.

³⁴ *Ibidem*, p. 11.

Înainte de a-și lua rămas-bun de la adepții săi acesta îi sfătuiește în felul următor: „Pentru cei care întrebă cine suntem, le vom replica că suntem soldați ai Bisericii Sfinte, înrolați sub steagul lui Iisus Hristos și formăm societatea lui Iisus³⁵”. Deși ordinul își constituise baza, iezuiții trebuiau să intre în legalitate și să devină oficial prin aprobarea Pontifului.

Înainte aprobării de către Papă pentru înființarea societății religioase, ordinul trebuia mai întâi să aibă și un General Superior. Prin urmare este de la sine înțeles că primul care a deținut această funcție a fost Ignatius de Loyola în pofida „refuzurilor” sale vehemente în fața adepților săi.

Casa ocupată de societate la momentul fondării a fost cea numită Melangolo și a fost situată în Piazza Morgana. Pentru fondarea unui nou ordin religios regulile Bisericii Romano - Catolice presupuneau aprobarea superiorului ecleziastic³⁶.

Generalul Superior îl cunoaște la Viena pe Pierre Caraffa, ulterior Papa Paul al IV-lea, fondatorul Ordinului religios al Teatinilor. Caraffa dobândise o foarte mare influență iar Ignatius se „atașează” de acesta, servindu-l cu răbdare și devotament în spitalul pe care îl conducea, devenind la scurt timp prietenul lui Caraffa.

De menționat este că Societatea lui Iisus nu s-ar mai fi fondat dacă Caraffa nu i-ar fi refuzat propunerile lui Loyola, și anume de reformator al unui ordin deja format, cel al Teatinilor. Pentru Inigo, a cărui orgoliu îl împiedicase să joace un rol secundar, de simplu membru într-un ordin în care altcineva deținea autoritatea, l-au determinat să-și fondeze propriul ordin.

Ignatius mai hotărât ca niciodată își trimisese adepții la Roma pentru a-i cere binecuvântarea Papei³⁷. După acest episod Ignatius, Laynez și Lefevre cer audiența Papei, iar cel care ocupa scaunul Sf. Petru în acel moment era Paul Farnese –același papă care deschisese și conduse în cea mai mare parte Conciliul de la Trent; a fost de asemenea cel care și-a ridicat mâinile sfinte pentru a binecuvânta pe cei care vor împrăștia sângele protestant³⁸.

Primirea Papei a fost mai mult decât copleșitoare pentru membrii Societății însă intențiile iezuiților de a fonda ordinul, nu l-au impresionat pe Pontif. Nici Ignatius nu renunțase, și consultându-se cu tovarășii săi îi convinse să mai închine un jurământ de obediență către Sfântul Scaun și către Papă, cu expresa obligație de a se duce fără renumerație în orice parte a lumii unde ar vrea Papa Paul al III-lea.

Atunci când Papa a citit documentele care conțineau regulile noului ordin el a exclamat: „*Digitus Dei hic est!*”³⁹ De îndată el a delegat o comisie format din trei cardinali pentru a examina complet meritele instituției

---

³⁵ R. W. Thompson, *The footprints of the Jesuits*, New York, 1894, p. 44.

³⁶ M. F. Cusack, *op. cit.*, p 52.

³⁷ G .B. Nicolini, *op. cit.*, p. 25.

³⁸ *Ibidem*, p. 26.

³⁹ „Degetul lui Dumnezeu este aici”.

propuse; una din comisii însă, Cardinalul Guidiccioni, președintele, s-a opus formării noului ordin⁴⁰.

În ajutorul lor s-au aflat diferite personaje care în mod indirect vor ajuta la constituirea ordinului: la solicitarea cardinalului Sf. Angelo, Papa împreună cu acordul lui Ignatius, le-au permis preoților Laynez și Lefevre să-l ajute pe cardinal într-o misiune în Parma unde ar fi contribuit misiunea de respingere a ereziilor din acel oraș.

Tot la ordinul Papei, Layez a fost trimis în Brescia să combată ereziile luterane, iar Rodriguez și Xavier la ordinul regelui John III s-au îndreptat spre Portugalia și de acolo spre India⁴¹. Opinia cardinalului se schimbă de îndată după acțiunile iezuiților declarându-i Papei Paul al III-lea că este forțat să facă o excepție în favoarea Societății lui Iisus: „*Se pare că această societate este absolut necesară pentru stărpirea acelor abuzuri de care biserica este afectată*”⁴². Pe data de 27 septembrie 1540 Papa Paul al III-lea a emis faimoasa bulă *Regimini Militantis Ecclesiae*, aprobând noul ordin sub numele de *Societatis Jesu*⁴³. Extractul din bula papală este relevant: „Episcopul Paul, Slujitorul slujitorilor lui Dumnezeu, pentru o consemnare veșnică. Prezidat de dorința lui Dumnezeu asupra conducerii bisericii. Întrucât în ultima perioadă am observat că fiul nostru iubit Ignatius de Loyola și Peter Lefevre, James Lainez, Claudius Le Jay(...) inspirați de Duhul Sfânt au venit din diverse regiuni ale globului s-au întâlnit împreună și au renunțat la seducțiile acestei lumi și și-au dedicat viața slujirii veșnice stăpânului nostru Iisus Hristos...pentru instrucția tinerilor și a altor persoane ignorante ale Creștinătății; peste toate astea, pentru consolarea spirituală a credinței în Hristos, prin audierea confesiunilor;...Noi primim asociația sub protecția noastră și a Scaunului Papal...”⁴⁴.

Printre rândurile bulei emise era stipulat și numărul membrilor, care se limita doar la 60 de persoane. Însă această restricție nu a fost respectată pe parcursul anilor, deoarece societatea nu era destinată doar pentru combaterea ereziilor ci și pentru a mări numărul discipolilor care ar fi format un *Phalanx Jesu* (o asociație a războiului) prin care să lovească „teroarea” ce se abătea asupra Bisericii⁴⁵.

---

⁴⁰ J. McCabe, *op. cit.*, p. 24.

⁴¹ J. M. S. Daurignac, *op. cit.*, p. 21-22.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Articol Catholic Encyclopedia*, consultat la data de 22.02.2012, pe: <http://www.newadvent.org/cathen/>.

⁴⁴ G .B. Nicolini, *op. cit.*, p. 28-29.

⁴⁵ Th. Griesenger, *op. cit.*, p.35.

Organizarea Ordinului Iezuit

Ignatius de Loyola a fost ales formal ca prim General în anul 1541 de către membrii săi, puterea fiind concentrată în mâinile Generalului⁴⁶. De asemenea fiecare membru trebuia să depună un jurământ de obediență, Generalul revenindu-i puterea de a admite sau respinge aspiranții ordinului. Superiorul era în permanența informat de tot ceea ce se întâmplă în toate regiunile unde activau iezuiții.

Vârfurile caselor iezuite și al colegiilor din Europa făceau un raport săptămânal asupra provinciilor lor și asupra tuturor problemelor. Însă și Generalul răspundea în fața unui consiliu consultativ⁴⁷ care nu era ales de el dar care nu-i îngrădea autoritatea în ceea ce privește Societatea lui Iisus⁴⁷.

„Să fim convinși că totul este bine și corect când este poruncit de Superior”... sau „Chiar dacă Dumnezeu ți-ar da un animal fără minte ca stăpân, să nu eziți să I te supui ca unui stăpân și conducător pentru că Dumnezeu a poruncit așa”, erau cuvintele prin care Ignatius Loyola își îndemna membrii Societății spre o pioșenie fanatică, iar în lucrarea *Sententiae asceticae* Generalul le explica cum ar trebui să fie caracterul unui bun păstor: „O abilitate inteligentă împreună cu o puritate mediocră este mai bună decât o mare sfințenie cuplată cu o mai mare abilitate. Un bun păstor de suflete trebuie să știe cum să ignore multe lucruri și să nu pretindă că le înțelege. Odată ce el este stăpân al voințelor, el este în stare să-și conducă ucenicii oriunde vrea el. Oamenii sunt absorbiți în întregime de interese trecătoare, așa că nu trebuie să le mai vorbim prea apăsător despre sufletele lor: asta ar fi ca și cum a-I arunca cârligul fără momeală”⁴⁸.

Ignatius a trasat de la începutul carierei sale direcțiile pe care trebuia să le urmeze membrii care trebuiau să vadă în persoana Superiorului „nu un bărbat supus erorilor și greșelilor, ci ca pe Hristos însuși, care este suprema înțelepciune, Dumnezeu nemărginit, iubirea infinită, care nu poate fi nicicum trădată...”⁴⁹.

În privința celor care aspirau la *Societatis Jesu* se impunea respectarea ierarhiei împărțită în patru clase: Predicatorii, Co-adjuncții, Studenții și Novicii. Dar mai exista o a treia clasă care contribuia la amplificarea puterii ordinului, compusă din laici din toate păturile, adică de la ministru până la umilul pantofar. Printre acești „parteneri” care constituiau această clasă se regăseau și numeroase femei care aveau rolul de spioni ai Companiei⁵⁰.

După alegerea Generalului al doilea pas îl reprezenta „Constituția” societății, o altă lucrare renumită. În munca sa, Loyola a acceptat ajutorul lui

⁴⁶ Blair Neatby, *The Programme of the Jesuits*, London, 1903, p. 26.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 29.

⁴⁸ E. Paris, *op. cit.*, p. 18-19.

⁴⁹ B. Neatby, *op. cit.*, p. 35.

⁵⁰ G. B. Nicolini, *op. cit.*, p. 45.

Layne, cel mai abil dintre convertorii săi⁵¹. Constituțiile au fost declarate ca fiind revelații transmise de Dumnezeu oferind absolută autoritate asupra membrilor săi. Instrucțiunile și canoanele nu erau comunicate tuturor membrilor societății ci erau cunoscute doar „elitelor”.

Puterea legislativă rămânea în mâinile Generalului și a congregației care-l reprezenta însă această ordine a fost modificată după moartea lui Loyola, Layne succesorul său asumându-și doar pentru el dreptul de a face reguli. Această situație a dus la o conducere despotică fără controlul Superiorului.

Generalul era Societatea însăși, stabilea membrii societății, puterile pe care le putea exercita și totodată misiunile pe care trebuiau să le îndeplinească, sau dimpotrivă să anuleze orice misiune după bunul său plac⁵². Din camera sa din Roma ochii pasionați ai Generalului urmărea călătoriile supușilor săi din toate colțurile lumii. În ochii săi pătrunzători se ascundea o imensă energie și putere de intrigă travestită prin umila sa aparență⁵³.

Primele case sunt cele ale Profesaților sau Predicatorilor⁵⁴ iar în următoarea ordine vin colegiile sau casele de novice și școlari, prezidați de Rectori sau Superior. În fiecare an o listă cu casele și membrii societății, talentele, virtuțile și eșecurile fiecăruia era înșirată în fața Generalului. În acest context se înscria și trecutul istoric, calitățile pozitive și negative ale fiecărui membru al Societății, gândurile secrete. Înclinațiile de asemenea au fost strict examinate și consemnate minuțios pentru Generalul Suprem. Dar cea mai importantă obligație era aceea că nimeni nu se putea înrola în Societatea lui Iisus fără a nu fi supus unui curs continuu de formare⁵⁵.

Noviciatul se desfășura timp de doi ani și putea fi scurtat sau prelungit la dorința Generalului. Novicii trebuiau să urmeze 6 exerciții principale prin care erau testați: Trebuiau să se dedice pe parcursul unei luni exercițiilor spirituale, autoexaminării, confesiunii păcatelor, meditației, și contemplării vieții, morții, învierii și ascensiunii lui Hristos. Următoarea lună trebuia să o dedice îngrijirii bolnavilor într-un spital pentru a demonstra detașarea lor de vanitățile și fastul lumii. A treia lună trebuiau să cerșească din ușă în ușă pentru a se obișnui inconveniențelor hrănirii și adăpostului sau puteau să servească în continuare încă o lună în spital la discreția Superiorului. Ei trebuiau să se supună celor mai servile slujbe a casei în care intrau pentru a oferi un bun exemplu în toate lucrurile.

Novicii trebuiau să ofere instrucțiuni în învățarea creștină a băieților, sau bătrânilor neînvățați, fie public fie privat. Când existau suficiente dovezi

---

⁵¹J. Wylie L. L. D., *History of the Jesuits*, excerpted from the massive 2 vol. History of the Protestantism consultat la data de 19.02.2012 www.sundaylaw.com.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ J. McCabe, *op. cit.*, p. 40.

⁵⁴ Termenul în limba engleză este cel de *Professed*.

⁵⁵ J. A. Wylie L. L. D., *History of the Jesuits*, excerpted from the massive 2 vol. History of the Protestantism, consultat la data de 21.02.2012 www.sundaylaw.com.

care să certifice perfecționarea pe timpul probei, Novicele poate să predice, să asculte confesiuni, sau oricărei practici în care circumstanțele îl pot angaja⁵⁶.

După acest interval de verificări și bineînțeles dacă erau satisfăcătoare, novicele depunea jurămintele de obediență, de castitate în Campania lui Iisus și să trăiască prin ea și să înțeleagă toate lucrurile potrivit Constituției Societății. După ce novicele depunea jurămintele, el trebuie să aștepte o perioadă nedeterminată până când Generalul decidea unde servea mai bine Societății lui Iisus.

Studentii: Novicii erau admiși după jurământ în casa Studenților, iezuiții având suficiente colegii, amplu înzestrate de adepții bogați iar studenții care păreau a fi cei mai bogați ajungeau să fie printre cei săraci, deoarece ei nu mai aveau controlul cheltuielilor propriilor bani⁵⁷.

Printre rândurile studenților se distingeau două categorii: „Cei primiți” și „Cei aprobați”. Cei dintâi sunt candidații care erau testați pentru admitere, iar cei din urmă erau cei care își completau noviciatul și depuneau jurămintele. Fiecare novice și fiecare student aspira să fie admis în casa Profesorilor sau a Predicatorilor întrucât din ambele case rezida toată puterea și autoritatea ordinului⁵⁸.

Preparatorii. A treia clasă a iezuiților consta în Preparatori temporali și spirituali, cei dintâi neavând dreptul de a fi admiși în ordinele sfinte, ei fiind de fapt portarii, bucătarii, administratorii și agenții Societății. Preparatorii spirituali erau preoții care trebuie să aibă calități intelectuale pentru a „auzi” confesiunile, a învăța sau a predica⁵⁹.

Rectorii colegiilor și superiorii caselor iezuite erau numiți din această categorie și aveau obligația să se mai supună unui al treilea an de probe, pentru a-și îmbunătăți aptitudinile spirituale⁶⁰.

Predicatorii constituiau prin excelență societatea și cunoșteau cele mai adânci secrete, ei stăpânind cea mai mare putere din cadrul Companiei lui Iisus. Ei trebuiau să facă imense sacrificii iar Generalul era pentru ei Dumnezeu. În postura de Predicator, iezuitul trebuia să se pregătească fără nici un fel de contestări, să plece în orice regiune din lume, și în orice misiune în care Papa ar fi vrut să-l trimită⁶¹.

Pe lângă jurămintele banale, predicatorii depuneau un al patrulea jurământ - de obediență a Sfântului Scaun potrivit Constituției; ceremonia trebuia să aibă loc în biserică, lucru care la ceilalți nu se întâmpla.

Provincialii erau aleși de General din rândurile predicatorilor fiind stabiliți pe o perioadă de trei ani, și în care era acceptat sau demis la dorința

⁵⁶ G. B. Nicolini, *op. cit.*, p. 46-47.

⁵⁷ R. W. Thompson, *The principles of the Jesuits*, New York, 1843, p. 29.

⁵⁸ G. B. Nicolini, *op. cit.*, p. 49.

⁵⁹ R. W. Thompson, *op. cit.*, p.37.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 39.

⁶¹ J. A. Wylie L. L. D., *History of the Jesuits*, excerpted from the massive 2 vol. History of the Protestantism, consultat la data de 21.02.2012 www.sundaylaw.com.

Generalului. Importanța Provinciei de care aparține provincialul depindea de numărul caselor sau colegiilor stabilite în „granițele” sale.

Rectorii, Superiorii și Administratorii.

Rectorii erau însărcinați cu supravegherea colegiilor, ei fiind aleși din cadrul clasei preparatorilor spirituali, pe o perioadă nedeterminată.

Superiorii aleși tot din aceeași categorie mai sus menționată aveau în subordine Casele Primei și celei de-a doua Probații. Fiecare din acești oficiali deținea o putere absolută asupra subordonaților, comparată fără rețineri cu cea a Generalului asupra tuturor membrilor Societății lui Iisus. Administratorii erau aleși de General din cadrul preparatorilor temporali care aveau întreaga conducere asupra legăturilor caselor sau colegiilor.

Rectorii și Superiorii erau omiși în a avea preocupări de orice natură pentru că formau un grup distinct din sistemul admirabil iezuit, prescriind doar pentru fiecare clasă a iezuiților sarcini particulare⁶². Această situație a contribuit la sporirea și succesul Societății, atâta timp cât regulile erau observate. Toți acești funcționari aveau ofițeri subalterni, care îi ajutau să se „elibereze” de obligațiile lor.

Provincialii, Rectorii, Superiorii și unii din Predicatori formau Congregația provincială, unde problemele districtului erau discutate și de aici delegații care erau trimiși Generalului erau aleși⁶³. În decursul celor 50 de ani Ignatius Loyola a rămas la Roma, făcând doar misiuni mai puțin importante și scurte, corespondența pentru conducerea Societății nepermițându-i să aibă o conducere activă⁶⁴.

În anul 1551 starea sa de sănătate se înrăutățește și își reunește vechii discipoli pentru a revizui constituțiile și totodată pentru a le lăsa conducerea în mâinile lor, însă ei refuză să accepte retragerea sa ca Superior⁶⁵.

În anul 1554 Părintele Nadal deținea funcția de vicar-general, dar adesea era trimis ca delegat în numele lui Loyola, iar prin Polanco, Dōn Inigo ajunsese să conducă direct prin el. Ceilalți discipolii ai săi au fost însărcinați cu misiuni în diferite regiuni ale Europei: Rodriguez plecase în anul 1540 la Lisabona, unde fondase ulterior provincial portugheză și unde a primit distincția de Provincial pe data de 10 octombrie 1541⁶⁶.

Sf. Francis Xavier l-a urmat pe Rodriguez și a devenit Provincial al Indiei în anul 1549 iar în septembrie 1541 Salmeron și Rodriguez și-au început misiunea primejdioasă în Irlanda. Începuturile Societății în Germania în anul 1542 sunt legate de Sf. Peter Lefevre cunoscut și sub

---

⁶² G. B. Nicolini, *op. cit.*, pp. 54-55.

⁶³ *Ibidem*, p. 56.

⁶⁴ Articol *St. Ignatius Loyola* în *Catholic Encyclopedia*, consultat la data de 21.02.2012 <http://www.newadvent.org/cathen/07639c.htm>.

⁶⁵ The Rev. Edward A. Ryan, *Ignatius of Loyola*, consultat la data de 21.02.2012 <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/350127/Saint-Ignatius-of-Loyola>.

⁶⁶ *St. Ignatius of Loyola* în *Catholic Encyclopedia* consultat la data de 19.02.2012 <http://www.newadvent.org/cathen/07639c.htm>.

numele de Peter Canisius, de Le Jay și Bobadilla. Ca reprezentanți în cadrul Conciliului de la Trent au fost nominalizați Laynez și Salmeron în anul 1546.

Pentru toate aceste misiuni Ignatius a scris instrucțiuni detaliate, încurajându-le munca prin scrisorile sale. Deși trăise singur la Roma Ignatius era cel care în fond conducea și care își încuraja tovarășii peste tot în lume.

În pofida condiției sale de sănătate Ignatius Loyola, fondatorul Societății lui Iisus, a continuat să conducă ordinul până la moartea sa survenită în anul 1556. Soldatul care eșuase în cariera armelor, reușise să-și consemneze numele său în istorie, fiind beatificat de Papa Paul al IV-lea în anul 1609 și canonizat de Papa Grigorie în al XV-lea în anul 1622, și sărbătorit de Biserica și de iezuiți pe data de 31 iulie 1556, data morții sale⁶⁷.

Bibliografie :

Catholic Encyclopedia, *apud*
<http://www.newadvent.org/cathen/07639c.htm>.

Cusack, M. F., *The Black Pope. A history of the Jesuits*, London: Printed by A. M. Robinson and Son, I, Lombard court, pp. 29-52 ., *apud*
<http://www.scribd.com/doc/2848449/The-Black-Pope-A-History-Of-The-Jesuits-by-MF-Cusack->.

Daurignac, M. S., *History of the Society of Jesus, from Its Foundation to the Present Time.*, translated by James Clements, volume I, Cincinnati: Published by John P. Walsh, 1865.

Dr. J. A. Wylie, *History of the Jesuits*, excerpted from the massive 2 vol. History of the Protestantism, Electronic Edition by: SundayLaw Countdown-www.sundaylaw.com.

Giard, Luce, *The jesuit college...Studies in the Spirituality of Jesuits*, 2008, pp.5-31., *apud* http://www.jesuit.org/wp-content/uploads/Studies_Spring_08.pdf.

Griesenger, Theodor, *The Jesuits. A complete history of their open and secret proceedings from the foundation of the order to the present time*, translated by A. J. Scott. M. D., third edition, London, W. H. Allen & Co., 1903.

Mc Cabe, Joseph, *A candid history of the Jesuits*, New York, 1913.

Neatby, W. Blair, M. A., *The programme of the Jesuits, a popular exposition*, London, 1903, pp. 26-37.

Nicolini, G. B., *History of the jesuits: Their Origin, Progress, and Doctriness and Designs.*, London: Henry G. Bohn, York Street, Covent Garden, 1854.

Paris, Edmond, *Istoria secretă a iezuiților*, p. 10-31, *apud*
<http://www.scribd.com/doc/14097719/Istoria-Secreta-a-iezuitilor>.

---

⁶⁷ *Ibidem*.

Randell Keith, trad. Mihail Raluca, *Reforma și Contrareforma Catholică*, Editura All, București, 2003.

Saint Ignatius Loyola, *The autobiography of Saint Ignatius*, edited by J. F. X. O'Connor, S. J., New York, Cincinnati, Chicago, Benzinger Brothers, 1899, apud <http://www.gutenberg.org/ebooks/24534>.

The Rev. Edward A. Ryan, *Ignatius of Loyola*, apud http://www.britannica.com/EÎ_Hrhecked/topic/350127/Saint-Ignatius-of-Loyola.

Thompson R. W., *The footprints of the Jesuits.*, Cincinnati: Cranston & Curts, New York: Hunt & Eaton, 1894.

Roxana STANCIU*

INFLUENȚA ILUMINISMULUI ÎN ȚĂRILE ROMÂNE

The Influence of the Enlightenment in the Romanian Principalities

Abstract:

The Enlightenment meant not only a change of old mentalities, but the establishment of a new method of analysing the concepts of human rights and freedom. These ideas had a major role for South-Eastern European countries, including the Romanian Principalities, Transylvania and Bukovina. The new concepts were opposed to the conservatism protected by the Ottoman Empire. Illuminist ideas spread first to Transylvania, Banat and Bukovina, because the convergences of these two provinces with the Western world had proved tighter. The Greeks created a larger network in the countries of South-Eastern Europe, as an intense commercial activity was carried on in Russia, the Danubian Principalities, Bulgaria and Serbia. Unfortunately, this trend did not result in achieving a unit of action in the fight against the Ottoman Empire. The connections between Greek scholars, and their Romanian, Serbian, Bulgarian counterparts were modest.

Keywords: Enlightenment, Romanian Principalities, Transylvania, Ottoman Empire, Austria, mentalities.

*

Iluminismul apare în condițiile destrămării societății feudale. Este un concept nou, lucru care m-a atras să-l studiez mai îndeaproape. De asemenea, m-a pasionat să aflu raportul între tradiție și modernitate. Tradiția, desigur, era reprezentată de ideile vechi ale nobilimii, iar modernitatea o constituia luminarea poporului, căci aceasta se poate înțelege prin iluminism. În fond, burghezia este purtătoarea acestui nou mod de viață, de raportare la societate. Acest raport, după părerea regretatului istoric gălățean Marian Ghiță, trebuie văzut ca un conflict, însă ca o colaborare mai mult sau mai puțin rodnică între „vechi” și „nou”. Vechiul, desigur, încearcă să păstreze nealterate elementele care constituiau specificul unei culturi și emulația produsă de o cultură considerată „superioară”¹. Noul în schimb înseamnă și după părerea mea progresul, participarea mai activă a tuturor claselor și categoriilor sociale la treburile publice. Istoricul englez Peter

---

* Masterandă anul al II-lea, *Spațiul Românesc între Orient și Occident*, Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie de la Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați.

¹ Marian Ghiță, *A existat un „model românesc” de asimilare a ideilor revoluționare franceze?*, în „Analele Brăilei”. Serie nouă, an. V, nr. 5 / 2004, p. 195.

Burker sublinia într-o lucrare tipărită și în limba română că „gândirea modernă e mai abstractă, mai puțin dependentă de context și mai <<deschisă>> în sensul existenței unui număr de sisteme aflate în competiție, urmarea fiind că indivizii sunt mai repede conștienți de alternativele în propriile credințe”².

Iluminismul a presupus nu numai o schimbare a mentalităților învechite, dar și instituirea a unui nou mod de tratare a conceptelor de drept și libertate. Aceste idei au avut o importanță deosebită mai ales pentru țările din sud-estul Europei, inclusiv Principatele Române, Transilvania și Bucovina. Noile concepții se opuneau conservatorismului ocrotit de către Imperiul Otoman³.

Ideile iluministe s-au răspândit mai în Transilvania, Banat și Bucovina deoarece legăturile acestor două provincii cu lumea occidentală s-au dovedit mai strânse. Ele s-au integrat practic în mișcarea de emancipare socio-culturală, care primea acum contur mai ales prin activitatea bogată desfășurată de corifeii Școlii Ardelene. Aici se pune în primul rând problema autonomiei culturale. În acest context o influență importantă au avut reformele elaborate, dar din păcate ne aplicate, din cauza presiunii nobilimii, de împăratul Iosif al II-lea. „Josefismul”, cum s-a numit această epocă, are mai degrabă un caracter pregătitor. Impactul ideilor iluministe, atât în Transilvania, Banat și Bucovina, dar mai ales în Principatele Dunărene, a fost diferit față de apusul Europei, întrucât tradițiile și nevoile erau altele. Un lucru este însă cert: tot elitele intelectuale au fost cele care au răspândit aceste concepții, deoarece acestea le puteau înțelege⁴. În fond, în secolul al XVIII-lea, dar mai ales în secolul al XIX-lea, se dorea o „Europă educată”, „Toți ochii erau îndreptați desigur asupra Franței, considerată ca fiind chintesența civilizației europene” în acel multiplu secol al XVIII-lea⁵.

Concepțiile luministe s-au răspândit mai întâi în cercurile culturale ale sașilor transilvăneni. În anul 1784, profesorul J. Fietschi a înființat un cerc literar, care s-a afișat însă public cinci ani mai târziu, chiar în anul declanșării revoluției franceze⁶.

Și românii au devenit mai activi. În 1789 documentele vremii vorbesc în legătură cu prima încercare de înființare a unui ziar în limba română tot la Sibiu. Inițiatorul amintitului proiect a fost cărturarul român Ioan Piuariu-Molnar. El își dorea să realizeze acest proiect împreună cu Aron Budai, nimeni altul decât fratele cunoscutului istoric și reprezentant al Școlii Ardelene Ion Budai Deleanu. Din păcate, proiectul a rămas doar în stadiul de

² Peter Burke, *Istorie și teorie socială*, traducere de Cosma Nicolae, prefață de Sorin Antohi, București, Editura Humanitas, 1996, p. 114.

³ Emanuel Turczynski, *De la Iluminism la liberalismul timpuriu*, traducere de Irina Cristescu, București, Editura Fundațiile Culturale Române, 2000, p. 60.

⁴ Al. Florin Platon ș.a. (coord.), *Noi perspective asupra istoriei sociale în România și Franța*, Iași, Editura Universității, 2003, p. 77.

⁵ Pierre Chaunu, *Civilizația Europei în epoca luminilor*, traducere de Irina Mavrodin, București, Editura Meridiane, 1986, p. 385.

⁶ E. Turczynski, *op. cit.*, p. 66.

intenție. Totuși românii nu dau înapoi. Legăturile cu lumea occidentală se accelerează, *Lojile francmasonice*, în special „Loja Sfântului Andrei cu trei frunze de nufăr”, care funcționa la Sibiu cu bune rezultate în anii 1767-1790, au contribuit la răspândirea ideilor iluministe. Răscoala lui Horea a constituit la rândul ei un puternic semnal de alarmă. Noile concepții despre lume și societate se regăsesc în celebrul document *Supplex Libellus Valachorum*, un amplu memoriu care însera plângerile – doleanțele românilor transilvăneni, adică drepturile și libertățile care le-au fost luate în decursul secolelor.

Se avea în vedere egalitatea în drepturi a românilor cu celelalte naționalități din Imperiu: recrutarea funcționarilor și din rândurile românilor, participarea pe baza alegerilor la viața politică prin trimiterea de deputați în Parlament⁷.

Și în Banat iluminismul este prezent. Mărturiile vremii vorbesc de faptul că aici se găseau scrieri ale iacobinilor, însă în limba germană. Cererile de carte aici erau mai numeroase față de Transilvania. Cele mai frecvente publicații cerute aveau un conținut pedagogic și filosofic. De menționat este și faptul că în jurul anului 1820 printre cititori se aflau și câteva femei⁸.

Spiritul iluminist se reflectă și în cultivarea limbii române, care în Transilvania, Banat și Bucovina fusese neglijată. Se avea în vedere mai ales modernizarea limbii, prin adaptarea ei. S-a format astfel o grupare alcătuită din Paul Iorgovici (1764-1808), *Constantin Diaconovici Loga* (1770-1850), *Dimitrie Țichindeal* (1775-1818) și *Ioan Tomici* (1771-1839). *Paul Iorgovici* și adepții săi militau pentru elaborarea și susținerea unei culturi naționale, precum și în favoarea ameliorării condițiilor de viață ale românilor transilvăneni și bănățeni.

Un alt reprezentant de seamă al iluminismului a fost și Ion Budai Deleanu (1760-1820), care a studiat timp de zece ani la Viena (1777-1787). El era susținătorul curentului iosefist reflectat în principala sa operă *Țiganiada*⁹.

Ideile revoluției franceze s-au răspândit și în principatele Române prin intermediul unor emigranți din Galiția, Boemia, Moravia și Transilvania. În Bucovina, cu deosebire la orașe, s-a format o populație multiethnică, vorbitoare mai cu seamă de limba germană.

Concepțiile inovatoare se regăsesc în petițiile și proiectele de reformă elaborate de unii boieri moldoveni și munteni. Marele boier moldovean Dumitrache Sturdza, spre exemplu, a gândit în jurul anului 1802 o societate „aristo-democraticească”.

Proiectul său avea la bază modelul englezesc pe care îl admira foarte mult. La rândul său, boierul Vasile Mălinescu a fost un apărător consecvent

---

⁷ David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*, ed. I, Cluj, 1948 p. 464 și urm., *Idem, Încă un Supplex Libellus românesc 1804*, Cluj, Editura Dacia, 1976, *passim*.

⁸ E. Turczynski, *op. cit.*, p.78.

⁹ *Ibidem*, p. 90.

al țărănimii, în numele cărora revendica oferirea pășunilor celor mulți, în vederea asigurării traiului zilnic¹⁰.

Un alt proiect al elitei intelectuale moldovenești a fost lansat de Ionică Tăutu (1795-1830), reprezentant de seamă al unei vechi familii boierești. El a elaborat acest document pe când era foarte tânăr, sub influența literaturii iluministe, datorită legăturilor sale cu o serie de cărturari bucovineni. Ionică Tăutu urmărea să impună pe teritoriul Moldovei noi baze juridice. Boierul reformator se pronunța în favoarea înlăturării domniilor fanariote, aceasta fiind o etapă necesară în aplicare ideilor sale. Tăutu avea în vedere formarea și întărirea unei clase mijlocii care să limiteze puterea marii boierimi¹¹. Încă un proiect de inspirație iluministă aparține unui alt boier moldovean, Iordache Rosetti Rosnoveanu, care în anii 1824-1825 a propus o ameliorare economie generală. A avut apoi în vedere: constituirea unei formațiuni militare alcătuită din 5.000 de oameni. Această trupă era necesară în concepția lui după ce și Moldova și-ar fi cucerit independența. Autorul avea în vedere și unele probleme de ordin financiar. El se pronunța în favoarea înlăturării privilegiilor boierești, Rosetti Rosnoveanu era, de asemenea, adeptul înlăturării monopolului turcesc din Principatele Dunărene, asigurarea liberului export al produselor de țară, transformarea Galațiului într-un port liber¹².

Și în Țara Românească ideile iluministe și-au făcut simțită prezența. Aici situația țăranilor era mult mai grea și de aceea evoluția societății s-a dovedit a fi mai spectaculoasă. Numărul proiectelor de reformă a fost mult mai mare. Încă din 1802, Barbu Văcărescu a semnat un memoriu înaintat împăratului Napoleon I. El s-a alăturat lui Tudor Vladimirescu, alături de alți boieri precum Grigore Brâncoveanu sau Gheorghe Ghica – domnitorul Munteniei de mai târziu.

Cel mai consecvent și mai activ susținător al modernizării Țării Românești a fost Naum Râmniceanu (1764-1838), călugăr autodidact care a reușit prin stăruința și o excepțională voință să depășească condițiile simple în care s-a născut. El a scris, în anul 1822, o lucrare intitulată *Tratat important*, unde se pronunța în favoarea limitării puterii domnului. Naum Râmniceanu era influențat de spiritul revoluției franceze, și de aceea a închipuit o reformă a Constituției. Călugărul cărturar se pronunța în favoarea acordării de drepturi egale tuturor cetățeniilor, înlăturarea privilegiilor boierești, convocarea unei „Adunări legislative”¹³.

Barbu Paris Mumuleanu (1794-1836), poet și gânditor, un excelent autodidact, a fost și el sub influența iluminismului. El a criticat modul de

¹⁰ Valeriu Șotropa, *Proiecte de Constituție, programele de reforme și petiție de drepturi din Țările Române*, București, Editura Academiei, 1976, pp. 65 și urm.

¹¹ *Ibidem*, pp. 68-75; Emil Vărtosu, Ionică Tăutu 1795-1830, în *Scrieri social-politice*, București, Editura Științifică, 1790 pp. 34 și urm.

¹² Vlad Georgescu, *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române 1750-1830*, București, Editura Academiei, 1972, p. 33.

¹³ *Ibidem*, p. 40.

viață lipsit de griji al boierimii care practica jocurile de noroc, făcea călătorii în străinătate fără rost. Cu toții urmăreau să obțină de la domn în urma serviciilor aduse importante funcții în stat. Barbu Mumuleanu a fost influențat și de programul Revoluției lui Tudor Vladimirescu din 1821¹⁴.

Printre cei mai „luminați” cărturari ai vremii a fost Eufrosin Poteca (1785-1858). El studiasse la Paris, între anii 1820-1824, dreptul. Între anii 1825-1832 a primit însărcinarea de a supraveghea școlile din București. În capitala Franței, E. Poteca a intrat în contact cu ideile revoluției franceze și se pronunța în favoarea modernizării administrației centrale și locale. S-a dovedit un susținător înfocat al concepțiilor filosofice ale lui Fr. Bacon, dar mai ales ale lui Descartes și J. Th. Heineceius.

Dinicu Golescu, mare boier, pe numele său adevărat Constantin Radulovici-Golescu, a fost unul dintre susținătorii ideilor iluministe, el însuși cunoscându-le îndeaproape prin intermediul mediilor culturale grecești. În numeroasele călătorii prin Europa, Golescu a cunoscut realitățile de aici. În Imperiul Habsburgic a văzut o țărănie liberă atașată activității economice, plină de mândrie și demnitate. În Elveția a fost profund impresionat de sistemul școlar existent pe acele meleaguri. În consecință, a înființat o școală pe domeniul său de la Golești cu scopul de a culturaliza tineretul din mediul rural¹⁵.

Iluminismul a avut un impact important asupra Țărilor Române, deoarece puterea lui de atragere a fost extraordinară. Românii au luat practic modelul grec în care Rigas din Velestin avea un rol primordial. Grecii își creează o rețea mai mare în statele din sud-estul Europei, întrucât desfășurau o intensă activitate comercială în Rusia, Principatele Dunărene, Bulgaria sau Serbia. Din păcate, acest curent nu a determinat realizarea unei unități de acțiune în lupta împotriva Imperiului Otoman. Legăturile între cărturarii iluminiști greci, români, sârbi, bulgari erau modeste. Impactul social am putea spune că a fost mic. Populația încă nu era pregătită. Standardul economic, nivelul de trai erau destul de reduse în Balcani față de Occidentul Europei. Românii nu au dat tonul unei răscoale anti-otomane întrucât secolul fanariot lăsase urme adânci. Armata națională fusese desființată, modernizarea instituțiilor se făcea lent, numărul școlilor era încă redus.

Gândirea politică, care beneficia de acumulările pe plan cultural al generației de la 1821, avea să ducă mai departe standardul pe care îl preluase și pe care îl va purta cu un imens folos pentru procesul de modernizare a societății românești. De altfel revoluția de la 1848 va fi o continuare firească în alte condiții istorice acelei de la 1821.

---

¹⁴ E. Turezynski, *op. cit.*, pp. 120-121; Dan Berindei, *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, în „Revista de Istorie”, tom. 33, nr. 5, mai 1980, pp. 823-845.

¹⁵ *Ibidem*.

Bibliografie:

Burke Peter, *Istorie și teorie socială*. Traducere de Cosma Nicolae, București, Editura Humanitas, 1996.

Chaunu Pierre, *Civilizația Europei în epoca luminilor*. Traducere de Irina Mavrodin, București, Editura Meridiane, 1986.

Georgescu Vlad, *Ideile politice și Iluminismul în Principatele Române 1750-1830*, București, Editura Academiei, 1972.

Prodan David, *Supplex Libellus Valachorum*, ed., I, Cluj, 1948.

Sotropa Valeriu, *Proiecte de Constituției, programele de reforme și petițiile de drepturi din Țările Române*, București, Editura Academiei, 1976.

Turczynski Emanuel, *De la iluminism la liberalismul timpuriu*. Traducere de Irina Cristescu București, Editura Fundației Culturale Române, 2000.

Daniela-Andreea IFRIM*

**EVOLUȚIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ROMÂNESC DE LA LEGEA
INSTRUCȚIUNII PUBLICE (1864) LA LEGILE
REFORMATOARE ALE LUI SPIRU C. HARET**

***Evolution of Romanian Education from the Law of Public
Instruction (1864) to Spiru C. Haret's Reforms***

Abstract:

Education was and still is a significant issue of the Romanian culture due to its remarkable importance in society. Within 35 years, public education went through various stages that led to its modernisation. During this period, important political and cultural personalities led the Ministry of Cults and Public Instruction. All of them aimed to modernise the Romanian education and society.

Keywords: education, laws, evolution, public instruction, modern Romania.

*

Aspectele favorizante, atât politice cât și economice ale Unirii, sub oblăduirea lui Alexandru Ioan Cuza, au făcut să se nască un nou interes pentru cultura românească prin răspândirea învățaturii *întregului popor*. Trebuie menționat că, încă din 1844, Ion Ghica, în *Însemnări asupra învățaturii publice*, preconiza un învățământ normal pentru amândouă Principatele: zece școli normale aveau să pregătească, cu aceeași programă și în același spirit, 6000 de învățători crescuți în ideea unirii politice a celor două țări¹.

Congresul de la Paris a dat o nouă oportunitate poporului român de a se afirma pe plan internațional și totodată de a se alinia circuitului politic, economic și cultural al Europei. Înfăptuirea statului național, prin unirea Moldovei cu Țara Românească, a constituit un moment important în evoluția ulterioară a țării. Unificarea legislativă, economică, socială, dar nu în ultimul rând culturală era următorul pas semnificativ din istoria *Principatelor Unite*. După înființarea *Comisiei Centrale a Principatelor Unite*, a urmat crearea *Consiliului superior al instrucției publice*, misiune lăsată în seama *Comisiei*

---

* Masterandă anul al II-lea, *Spațiul Românesc între Orient și Occident*, Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie de la Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați.

¹ Ilie Popescu-Teiușan, *Contribuții la studiu legislației școlare românești. Legea instrucției publice din 1864*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1963, p. 17.

centrale de la Focșani² pentru elaborarea unei legi cu scopul desăvârșirii unificării legislației școlare.

În acest context, reforma învățământului din timpul lui Al. I. Cuza a fost una din cele mai importante reforme, consolidând statul național și fiind primul pas către modernizarea ulterioară a societății românești. Legea instrucțiunii publice dezvolta *necesitatea formării conștiinței cetățeanului care trebuia să participe la consolidarea independenței naționale, fapt realizat în 1878*³.

Discuțiile referitoare la reorganizarea instrucției publice încep la data de 16 februarie 1863⁴. La discuții au luat parte personalități precum: August Treboniu Laurian, Ioan Strat, Vasile Boerescu, dr. Carol Davila, Ion Zalomit, Petrache Poenaru, Mihail Kogălniceanu, Aron Florian s.a., împreună cu ministrul instrucției la acea vreme, Christian Tell. S-au pus în discuție câteva principii care să stea la baza viitoarei legi a instrucției publice: *acceptării principiului obligativității școlare în școlile comunale și primare de oraș și asupra principiului fixării de către stat a unui minimum de salariu învățătorilor comunali pe care însă să-i plătească comunele și numai în imposibilitate să se recurgă la stat*⁵.

Datorită tensiunilor politice dintre anii 1862-1863, sarcina formulării noului proiect de lege trece în atribuția lui Vasile Boerescu, fost director al *Eforiei Școalelor* din Țara Românească înaintea înfăptuirii Unirii, decizie ce au împărțăsit-o majoritatea membrilor *Consiliului superior al instrucției publice*.

În octombrie 1863, proiectul instrucțiunii publice era aprobat de Consiliu, urmând a parcurge traseul pentru promulgarea oricărei legi. Vom vedea că parcurgerea acestui traseu va fi destul de anevoios pentru unele proiecte de lege, deoarece ele nu vor primi un număr suficient de voturi, ori în cadrul Adunării Senatului sau în cea a Deputaților, datorită dezbaterilor aprinse pe baza articolelor, neputând obține putere legislativă.

După lungi dezbateri, legea este votată și aprobată în cadrul Adunării Generale, următorul pas fiind sancționarea ei de către domn. În acest context, asistăm la un joc politic, deoarece domnul refuza sancționarea, motivul invocat fiind cel al amendamentelor multiple din cadrul Adunării Generale. Mai trebuie menționat că în acea perioadă, o putem numi de tranziție, s-au manifestat mai multe curente ideologice având ca protagoniști pe M. Kogălniceanu și Constantin A. Rosetti.

---

² Cf. Mihai Bordeianu, Petru Vladcovschi, *Învățământul românesc în date*, Ed. Junimea, Iași, 1979 – la 10 mai își începe activitatea la Focșani Comisia Centrală pentru elaborarea legilor comune pentru cele două Principate, un rol aparte ocupându-l preocupările pentru elaborarea legii instrucțiunii.

³ Eugen Orghidan, *Spiru C. Haret – reformator al învățământului românesc*, Editura Media Publishing, București, 1994, p. 18.

⁴ M. Bordeianu, P. Vladcovschi, *op. cit.*

⁵ I. Popescu-Teiușan, *op. cit.*, p. 41.

În condițiile loviturii de stat a domnitorului Cuza, revizuită de Consiliul de Stat, *Legea asupra instrucțiunii publice* este promulgată prin decret la 25 noiembrie 1864. Ea avea la baza câteva principii, care ulterior vor demonstra evoluția și modernizarea învățământului românesc, cum ar fi: obligativitatea și gratuitatea, egalitatea sexelor la învățătură, unitatea școlară elementară la sat și oraș, înființarea învățământului tehnic profesional, detașarea învățământului mediu de cel superior etc. Textul legii era împărțit în două pasaje: *Dispoziții generale și Instrucțiunea privată*⁶. În cadrul Dispozițiilor generale, instrucția era împărțită în două categorii: publică și privată. Cea publică era divizată în: *primară (școli primare la sate și orașe), secundară (licee, gimnazii, școli reale, de bele arte, profesionale-pentru băieți, școli secundare de fete) și superioară (cu 4 facultăți: litere, științe matematico-fizice, drept și medicină)*⁷. Tot aici, în cadrul dispozițiilor generale, se precizează și principiile obligativității și gratuității.

Corpul didactic era împărțit și el în patru grade: *învățători sau învățătoare, pentru școlile primare sătești; institutori sau institutoare, pentru școlile primare orășenești; profesori de școli secundare, profesori de facultăți*⁸.

În ceea ce privește administrația, se exercita prin trei organisme: *ministru, Consiliul permanent al instrucțiunii și Consiliul general al instrucțiunii. Autoritatea supremă aparține ministrului, ea executându-se prin mijlocirea Consiliului permanent al instrucțiunii publice*⁹.

Referitor la sarcinile celor două consilii, consemnăm următoarele: *Consiliul permanent* avea în atenția sa elaborarea manualelor școlare, prin susținerea de concursuri, evaluatori putând fi chemați doi profesori de gimnaziu sau facultate specialiști în domeniu. O altă sarcină era aceea de întocmire a programelor școlare sau prelucrarea celor existente. Raportul de final de an școlar era întocmit tot de către acest organ.

După cum am observat, Consiliul permanent funcționa într-un cadru operativ restrâns în comparație cu Consiliul general al instrucțiunii publice, fiind alcătuit dintr-un număr de 24 de persoane: - un președinte, care era ministrul; - 3 delegați ai învățământului primar; - 3 delegați ai școlilor secundare; - 3 delegați ai instrucției superioare; - un delegat al școlii militare; - un delegat al școlilor de medicină din București și Iași, ce urmau să i-a ființă. În mod excepțional mai făceau parte din Consiliul general 6 delegați numiți de domn: - 2 din partea Consiliului de Stat; - 2 din partea Curții de Casație; - 2 din partea clerului¹⁰. Consiliul general era ales o dată

⁶ Pentru textul legii s-a folosit Vasile Boerescu, *Codicele român Alessandro Ioan sau Colecțiune de legile Principatelor Unite-Române*, București, 1865, pp. 173-205 în Nicolae Isar, Cristina Gudin, *Din istoria politicii școlare românești. Problemele învățământului în debaterile parlamentare (1864-1899)*, Editura Universității din București, 2004, p. 20.

⁷ Idem.

⁸ Idem.

⁹ Idem.

¹⁰ *Ibidem*, p. 21.

la trei ani membri săi putând fi realeși. Cea mai importantă atribuție a Consiliului general era cea de vigență a buneii desfășurării a instrucțiunii publice și private.

Nu putem omite să reamintim că cea mai importantă prevedere a legii consta în noutatea introducerii principiului gratuității și obligativității, astfel părinții ce nu își îndemneau copii spre școală erau sancționați cu amenzi asta fiind o precizare din cuprinsul legii. Pentru o evidență a obligativității școlare se va întocmi un *recensământ al copiilor în vârstă de școală*¹¹.

Durata școlii primare la sate, cât și la orașe era de trei ani, în ciuda faptului că în momentul promulgării noii legi învățământul în școlile primare era de 4 ani, astfel după cum vom vedea această prevedere nu va putea fi aplicată. Inspecția școlilor primare era făcută cu ajutorul revizorilor cu obligația de a întocmi un raport anual privitor la starea învățământului și a subrevizori.

Învățământul secundar se realiza prin înființarea de licee și gimnazii; *durata liceului era fixată la 7 ani, iar gimnaziul (...) la 4 ani, erau admiși la gimnaziu sau la liceu fără examen de admitere absolvenții școlilor primare*¹². Durata școlilor secundare de fete era modificata de la 7 ani la 5 ani de studiu.

În ceea ce privește școlile reale și profesionale, *legea numește cu titlu de reale școlile profesionale, aplicative, pentru băieți, având un caracter secundar (...)*¹³. După cum vom vedea, această prevedere a legii va fi aspru criticată considerată *o mare lipsă a legii*, cum observa I. Popescu-Teiușan și nu numai.

În domeniul învățământului superior erau menționate 4 facultăți: de Drept, de Științe, de Filosofie și Litere, de Medicină, durata studiilor fiind între 3 și 5 ani, după cerințele fiecăreia.

Legea aduce în discuție și pregătirea profesorilor de licee și facultăți prin constituirea de Școli normale superioare pentru însușirea *teoriei învățământului* (pedagogia). Nu sunt uitate nici drepturile și obligațiile profesorilor, institutorilor și învățătorilor. Profesorii universitari beneficiau de o clauză privilegiată, acordându-se inamovibilitate, în schimb scutirea de executare a serviciului militar era aplicabilă pentru toate cadrele didactice.

După această prezentare nu putem omite a specifica dezavantajele legii: în primul rând nu se menționează nimic despre pregătirea învățătorilor pentru școlile normale, din punctul de vedere al egalității dintre sexe *nu s-a mers până la capăt* deoarece *școala secundară de fete rămânea cu doi ani de studii mai puțin decât liceele de băieți*¹⁴. Cea mai mare lipsă a legii din punctul meu de vedere este cea referitoare la școlile profesionale vizând agricultura, care trebuiau să fie mult mai bine evidențiate în contextul

¹¹ I. Popescu-Teiușan, *op. cit.*, p. 96.

¹² N. Isar, C. Gudin, *op. cit.*, p. 24.

¹³ *Ibidem*, p. 24.

¹⁴ I. Popescu-Teiușan, *op. cit.*, p. 90.

raportului populației la acea vreme, *legea nu fixa acestei categorii de școli nici programă, nici ani de studii și lăsa organizarea bazei ei materiale în seama inițiativei orașelor sau a județelor*¹⁵. Nici corpul de inspecție nu era clarificat acesta realizându-se cu ajutorul revizorilor și al subrevizorilor, care erau într-un număr insuficient, nereușind să acopere necesitățile controlului și supravegherii învățământului pentru o îmbunătățire ulterioară.

Cu toate aceste lipsuri, legea din 1864 reprezintă un progres important în legislația școlară având la bază principii moderne, fiind punctul de plecare a viitoarelor proiecte de lege.

Măsurile de aplicare a Legii instrucției publice din 1864 și primele modificări

Fiind promulgată la sfârșitul lunii noiembrie a anului 1864, ea va putea intra în vigoare odată cu deschiderea noului an școlar. De aceea timpul pentru pregătirea aplicării sale a fost suficient, începând prin construirea noilor organisme. Astfel, odată constituit, Consiliul general al instrucției și-a început activitatea la 8 septembrie 1865¹⁶, prima sesiune având ca subiect de discuție: *1. obligativitatea învățământului dar și direcția ce trebuie dată instrucției primare; 2. direcția ce trebuie dată învățământului secundar*¹⁷.

Membri Consiliului, *I. Zalomit, C. Esarcu, Al. Odobescu, dr. Carol Davila, Petre S. Aurelian, M. Fontanini și P. Poenaru, numit din partea Consiliului de Stat*¹⁸, au purtat discuții aprinse pe baza subiectelor dezbaterilor, astfel Al. Odobescu afirma: *mai bine școli puține și bune decât multe și rele; C. Davila se opunea cerînd ca nici o școală să nu se desființeze*¹⁹.

Înlăturarea lui Al. I. Cuza în urma loviturii de stat ilustra sfârșitul unei perioade benefice pentru reformarea societății românești, reprezentând o etapă vitală pentru consolidarea și evoluția viitoare a statului român modern.

Unul dintre liderii de seamă ai mișcării de înlăturare a domnitorului Al. I. Cuza, C. A. Rosetti, preia portofoliul *Ministerului Cultelor și Instrucțiunii publice* (februarie-iunie 1866). Într-o perioadă relativ scurtă la cârma ministerului a avut o serie de inițiative pentru aplicarea obligativității școlare dar și pentru dezvoltarea ulterioară a învățământului. De menționat este inițiativa ministrului, prima de acest gen, *de organizare a unui învățământ seral și de duminică vizând lichidarea analfabetismului*²⁰.

---

¹⁵ *Ibidem*, p. 91.

¹⁶ M. Bordeianu, P. Vladcovschi, *op. cit.*

¹⁷ I. Popescu-Teiușan, *op. cit.*, p. 111.

¹⁸ *Informația lui Esarcu*, în revista „Natura”, București, an VI, nr. 35 din septembrie 1865, p. 275 în Idem.

¹⁹ *Buletinul instrucțiunii publice*, anul I, nr. 2 din septembrie 1865, în I. Popescu-Teiușan, *op. cit.*, p. 111.

²⁰ *Monitorul Oficial*, nr. 97 din 9/21 aprilie 1866, p. 342, în N. Isar, C. Gudin, *op. cit.*, p. 48.

Odată cu venirea lui Carol I de Hohenzollern la conducerea țării, adoptarea în 1866 a primei constituții monarhice din România, bazată pe principii moderne, țin să menționez din punct de vedere politic implementarea rotativei guvernamentale, ce va avea și efecte secundare datorită timpului scurt pe care unii miniștri îl vor petrece la cârma ministerelor, inițiativele lor rămânând la stadiu de proiect, reforma învățământului devenea necesară. Sub conducerea regelui Carol I (proclamat în 1881), la *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice* s-au perindat mai multe personalități politice ale vremii. Am decis să împart perioada luată în discuție în trei secțiuni distincte, prezentând proiectele miniștrilor ce s-au aflat la conducerea învățământului românesc.

Proiecte de modificare a legii privind învățământul românesc în perioada 1866 – 1876

În contextul crizei financiare ce s-a abătut și asupra României, ministeriatul lui I. Strat (1866-1867) începe cu proiecte pentru reduceri substanțiale ale bugetului ministerului. În ceea ce privește învățământul, el dorea modificarea legii din 1864 datorită rapidității cu care a fost aprobată, având multe imperfecțiuni și incoerențe, de aceea la 19 noiembrie 1866 el înainta Consiliului de Miniștri proiectul său de modificare a legii din 1864, prin care susținea că: *legea din 1864 nu a trecut prin corpurile legiuitoare, că unele articole ale ei au fost modificate chiar înainte de a se pune în aplicare legea, că Consiliul general al instrucției, ce nu există în nici o țară (ceea ce nu era adevărat), produce statului numai cheltuieli, și peste toate pune obstacole instrucției, pierzându-și timpul în discuții sterile etc., (...) că drepturile profesorilor nu sunt exprimate cu precizie, că unii din profesorii de specialitate (superiori) au facultatea de a exercita și alte profesii²¹. Datorită dezbaterilor aprinse pe seama proiectului, dar și a părăsirii portofoliului propunătorului, Consiliul general al instrucției va cere retragerea lui.*

În perioada următoare, martie 1867- august 1867, la conducerea ministerului s-a aflat *Dimitrie Brătianu*, apoi cu guvernări relativ scurte s-au succedat: *Dimitrie Gusti* (august 1867 – noiembrie 1868); *Alexandru Crețulescu* (noiembrie 1867 – decembrie 1869); *Gh. Mârzescu* (decembrie 1869 – aprilie 1870); *P. P. Carp* (mai 1870 – decembrie 1870 – ad interim); *N. Gr. Racoviță* (decembrie 1870 – martie 1871); *Christian Tell* (1871-1874); *Titu Maiorescu* (1874-1876).

Proiectul emis de Al. Crețulescu și publicat ulterior în *Trompeta Carpaților* aducea și unele îmbunătățiri legii din 1864, cum ar fi recunoașterea existenței școlilor pedagogice de la București și Iași și înființarea uneia noi la Craiova; acordarea inamovibilității tuturor

---

²¹ *Arhivele statului București*, Ministerul Instrucției Publice, ds. 539 din 1864 f. 327, 338, în I. Popescu-Teiușan, *op. cit.*, p. 119.

*profesorilor și învățătorilor definitivi etc.*²². Dar cele mai mari dezbateri și controverse au fost legate de prevederile proiectului în care se preciza desființarea atât a Consiliului permanent, cât și a Consiliului general al instrucției prin revenirea la vechea formulă a Eforiei Școalelor. În plin proces de evoluție a învățământului românesc un astfel de proiect nu putea fi acceptat.

Succesorul lui Al. Crețulescu la cârma ministerului a fost P. P. Carp, tânăr conservator, adept al ideilor junimiste, care a încercat o nouă strategie de reformare a învățământului românesc vizând același scop ca și predecesorii săi, prin implicarea în acțiunea sa a cât mai mulți oameni de cultură din acea perioadă. El va schimba tactica și în ceea ce privește raporturile cu membrii Consiliului permanent, solicitându-le propuneri pentru îmbunătățirea învățământului românesc. Având în vedere că proiectul său nu a căpătat o formă finală, nu a putut fi supus dezbaterilor din corpurile legiuitoare.

În timpul guvernării conservatoare, prim-ministru fiind Lascăr Catargiu, la conducerea Ministerului Cultelor și Instrucției Publice s-au aflat *Christian Tell* (1871-1874) și *Titu Maiorescu* (1874-1876).

Christian Tell își anunță proiectul de reformă în deschiderea corpurilor legiuitoare din 17 octombrie 1871. Având în vedere raportul Consiliului permanent și propunerile pentru îmbunătățirea stării învățământului, cu care nu fusese de acord, Ch. Tell dori o reformă totală²³. Argumentele pentru modificarea legii le regăsim în preambulul proiectului: *Consiliul general al instrucției pune piedici învățământului și este compus din elemente disparate; învățătorii erau prea puțin plătiți; seminariile trebuiau astfel organizate încât preoții să poată deveni și învățători; statul neputând aplica obligativitatea, pentru că nu are școli și numărul necesar de învățători trebuie să renunțe la exigența legii*²⁴. După cum putem observa, se menținea ideea desființării Consiliului general, dar și *modificarea rolului corpului consultativ, care urma să fie Consiliul superior al instrucției publice, în locul Consiliului permanent (deci o schimbare în primul rând de titulatură, figurând și în unele proiecte anterioare, și acceptată în principiu, chiar de membri Consiliului permanent)*²⁵.

S-au purtat dezbateri aprinse pe seama proiectului elaborat de Ch. Tell, prevederea cea mai aspru criticată fiind cea referitoare la ocuparea de către preoți a posturilor de învățători. În contextul discuțiilor parlamentare pe marginea bugetului, dar și a proiectului reformator al lui Ch. Tell se remarcă viitorul om de cultură Titu Maiorescu, principalul critic al proiectului. El afirma referitor la incompatibilitatea dintre misiunea dascălilor și cea a preotului: *Preotul nici prin misiunea sa pur dogmatică,*

²² N. Isar, C. Gudin, *op. cit.*, p. 62.

²³ I. Popescu-Teiușan, *op. cit.*, p. 124.

²⁴ Idem.

²⁵ N. Isar, C. Gudin, *op. cit.*, p. 72.

nici prin nivelul scăzut al pregătirii intelectuale, nu putea să îndeplinească îndatoririle unui învățător²⁶.

Christian Tell părăsește ministerul la începutul lunii ianuarie 1874 fără a-și transforma proiectul în lege, succesorul la conducerea portofoliului instrucției publice, după un scurt interimat a lui Vasile Boerescu, a fost Titu Maiorescu (1874-1876). Ca parlamentar, Titu Maiorescu se implicase în dezbaterile privitoare la învățământul românesc, susținând ideea reformării legii din 1864: *școlile elementare cer o mai bună preparare a învățătorilor, prin institute normale anume destinate la aceasta. Învățământul secundar trebuie să primească o direcție mai reală, pentru ca să poată corespunde trebuințelor unei țări, ale cărei legitime aspirațiuni în viitor sunt în parte întemeiate pe dezvoltarea ei economică. Iar facultățile pe lângă cultura abstractă a științelor ce le este încredințată, vor îndeplini și scopul practic de a da statului înalți funcționari ce-i trebuie și un corp profesoral bine preparat pentru școlile secundare*²⁷.

Din discursul său vom putea extrage principalele modificări susținute de proiectul său de lege. Astfel, la sfârșitul lunii ianuarie proiectul de lege intră în dezbaterile Adunării Deputaților. Gheorghe Exarhu, raportorul comitetului, începu prin a face constatarea gravă că *instrucția primară mai în totul, și cea secundară, în mare parte, nu existau sau nu au produs decât rezultate nesatisfăcătoare*²⁸.

Proiectul surprindea lipsurile legii din 1864 privind învățământul primar prin dezvoltarea dorinței de a perfecționa școlile pregătitoare pentru învățători, căci *legea prezentată e chemată a da întindere serioasă dezvoltării intelectuale a populației agricole*²⁹. În ceea ce privește școlile secundare se propunea desființarea internatelor, iar cu fondurile rămase din întreținerea lor se dorea acordarea de burse elevilor merituoși.

Transformarea ciclului inferior al liceului de 4 ani în gimnaziu real, punându-se accentul pe discipline reale și practică, reprezenta o inovație a proiectului. El stabilea și o bifurcație: *după absolvirea școlii primare, unii elevi urmau să meargă în gimnaziile clasice, pregătitoare pentru liceu, alții în gimnaziile reale, pregătitoare pentru școlile speciale de comerț, agricultură, industrie, veterinărie, telegrafie etc.*³⁰.

În ceea ce privește cadrele didactice, *profesori de liceu erau obligați să fie licențiați, profesorii de facultăți erau obligați la doctorat și se recrutau numai prin concurs, asemenea dispoziții fiind menite să ridice calitatea învățământului secundar și superior*³¹. Învățământului superior se

²⁶ „Convorbiri literare”, nr. 3, an IV, 1870, p. 39, în *Ibidem*, p. 78.

²⁷ *Monitorul oficial*, nr. 250, din 15/27 noiembrie 1874, p. 1431, în N. Isar, C. Gudin, *op. cit.*, p. 84.

²⁸ I. Popescu-Teiușan, *op. cit.*, p. 129.

²⁹ Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, vol. I (1866-1876), București, 1897, p. 396, în N. Isar, C. Gudin, *op. cit.*, p. 87.

³⁰ I. Popescu-Teiușan, *op. cit.*, p. 130.

³¹ Titu Maiorescu, *op. cit.*, I, pp. 400-401, în N. Isar, C. Gudin, *op. cit.*, p. 88.

suprimau facultățile de drept, litere și filozofie de la Iași rămânând doar cele de la București, inițiindu-se ideea înființării unei politehnici la Iași în locul facultății de științe.

În cadrul dezbaterilor din Adunarea Deputaților s-au înregistrat multe critici referitoare la unele articole ale proiectului; Cezar Bolliac era împotriva prevederii obligativității numai acolo unde sunt școli, susținând ideea că *școlile trebuie duse până în toate cătunele*³². Titu Maiorescu rezuma economia proiectului sub trei puncte: *introducerea școlilor normale în organismul învățământului primar; introducerea gimnaziilor reale și a școlii politehnice în sistemul învățământului secundar și superior; stabilirea unor condiții mai înalte pentru admiterea aspiranților la profesorat*³³.

După lungi dezbateri la sfârșitul lunii ianuarie Titu Maiorescu primește votul de blam din partea Senatului, urmând ca după consultările cu ceilalți membri ai guvernului să își dea demisia.

Demisia sa nu a însemnat și retragerea proiectului de lege, după cum vom vedea succesorul său, P. P. Carp, îl va prelua cu speranța punerii sale în aplicare. Cu toate eforturile lui Titu Maiorescu, dar și a noului ministru P. P. Carp, proiectul pentru reformarea învățământului fusese retras de pe biroul Camerei.

Învățământul românesc în perioada mării guvernării liberale 1876-1888

După guvernarea conservatoare sub conducerea lui Lascăr Catargiu, aplicând rotativa guvernamentală, urmează guvernarea liberală (1876-1888), sub egida lui I.C. Brătianu, o perioadă marcată de mari realizări.

În perioada guvernării liberale s-au perindat la cârma Ministerului Cultelor și Instrucției Publice 10 miniștri: Gheorghe Chițu (24 iunie 1876 – 30 octombrie 1878; 23 iunie 1884 – 1 februarie 1885); I.C. Brătianu (ad-interim 31 octombrie – 24 noiembrie 1878); G. Cantilli (25 noiembrie 1878 – 10 iulie 1879); N. Crețulescu (11 iulie 1879 – 21 ianuarie 1880); Vasile Boerescu (ad-interim 22 ianuarie – 19 iulie 1880); Vasile Conta (20 iunie 1880 – 9 aprilie 1881); Vasile Alexandrescu Urechia (10 aprilie – 8 iunie 1881; 9 iunie 1881 – 31 iulie 1882); Petre S. Aurelian (1 august 1882 – 22 iunie 1884); Dimitrie A. Sturdza (2 februarie 1885 – 28 februarie 1888) și Constantin Nacu (1 – 21 martie 1888)³⁴.

Din motive obiective, dar și datorită implicării lor în cadrul ministerului, vom reflecta asupra inițiativelor de modificare a legii din 1864 a următorilor propunători: Gh. Chițu, V. Conta, V.A. Urechia, P.S. Aurelian, D.A. Sturdza.

---

³² I. Popescu-Teiușan, *op. cit.*, p. 131.

³³ *Ibidem*.

³⁴ St. Neagoe, *Istoria guvernelor României de la începuturi (1859) până în zilele noastre (1999)*, București, 1999, pp. 50-61, în N. Isar, C. Guđin, *op. cit.*, p. 99.

Gh. Chițu, primul din seria menționată, va elabora un proiect de lege prezentat de V. A. Urechia în cadrul ședințelor din Camera Deputaților la sfârșitul lunii aprilie 1877. *Proiectul de lege pentru numirea profesorilor de gimnazii, școli profesionale, licee și facultăți* conținea 24 de articole referitoare la pașii ce trebuie urmați într-o carieră didactică. *Cadrele vacante de la gimnazii și licee se ocupau în baza unei liste generale de merit, unde se înscriau, în ordinea rezultatelor obținute la concurs, absolvenții școlilor normale, școli care funcționau pe lângă facultățile de litere și de științe din București și Iași (art. 1, 2).* Datorită începerii războiului de independență discuțiile pe baza proiectului au fost sistate, ele fiind reluate în februarie 1879.

Proiectul inițial a suferit unele modificări în ceea ce privește selecționarea profesorilor de gimnaziu și liceu, ei fiind aleși din rândul licențiatilor și doctorilor de la facultățile menționate.

Apoi, pentru învățământul superior, candidați trebuiau să depună pe lângă diploma de absolvire a liceului și diploma conform căreia finalizaseră un curs de instrucție. Propunerile au fost aprobate astfel încât proiectul devine lege prin acumularea de 63 de voturi favorabile.

Deși discuțiile privind acest proiect au început în anul 1877, legea va fi votată în timpul ministrului G. Cantilli. Acest proiect, devenit ulterior lege, întrerupe seria proiectelor pentru modificarea legii din 1864 ce nu au fost materializate.

Tot Gh. Chițu a încercat să aducă unele îmbunătățiri și sistemului de inspecție de la acea vreme, o altă lacună a legii din 1864, însă acest proiect a stârnit numeroase împotriviri și, în contextul reducerilor bugetare ce trebuiau efectuate, el a fost retras.

V. Conta, profesor de drept la Facultatea din Iași, a îmbrățișat cariera de ministru pentru o perioadă relativ scurtă, în care a încercat să reformeze învățământul românesc printr-o serie de inovații. S-a ocupat în special de *învățământul public și privat*, proiectul său de lege fiind complex, conținând 245 de articole pe care le *elaborase în mai puțin de o lună*³⁵.

Prin expunerea de motive, preambulul proiectului se observă critica adusă legii din 1864, I. Popescu – Teiușan le împarte în trei puncte distincte: *a) administrația rău organizată, căci nu s-a prevăzut în ea inspectori generali, nu au fost bine definite atribuțiile organelor instituite, iar Consiliul generalul instrucției s-a dovedit inutil; b) personalul didactic cu totul lipsit de control, de unde s-a născut abuzul celor neconștiincioși, demoralizarea celor vrednici; c) instrucția și organizarea școlii nu mai corespund cu starea economică și socială, iar instrucția femeii este aproape cu totul lipsă*³⁶.

După cum am anunțat, proiectul său conținea o serie de inovații din care menționez: serviciul de inspecție era acum compus din 3 *inspectori*

³⁵ N. Isar, C. Gudin, *op. cit.*, p. 117.

³⁶ I. Popescu-Teiușan, *op. cit.*, p. 142.

generalii care supervizau: primul, evoluția școlilor primare, al doilea școlile normale, seminariile, gimnaziile, liceele și universitățile; al treilea școlile de meserii, cele reale și de arte frumoase³⁷. În ceea ce privește instrucția primară se făcea împărțirea în două grade: inferioară și superioară (...). Copiii de săteni aveau să fie puși în stare de inferioritate³⁸. Proiectul acorda un interes sporit instrucției fetelor, obligând comunele să înființeze școli de fete, alături de cele de băieți, acordând prioritate la numirea învățătoarelor în clasele mici ale școlilor primare, dând acces femeilor în școala normală, superioare și facultatea de medicină, cu o curioasă restrângere a dreptului de a urma cursurile celorlalte facultăți, îngăduindu-le totuși a le absolvi prin examene³⁹.

Interzicerea predării religiei în școală a fost piedica majoră în aprobarea proiectului său, cu toate că perioada modernă se încerca detașarea învățământului de biserică, lucru observat încă din vremea lui Al. I. Cuza, odată cu închiderea școlilor confesionale. Cu toate inovațiile, proiectul nu a primit voturile necesare pentru a deveni lege, astfel se încheie ministeriatul lui V. Conta.

Succesorul său, V.A. Urechia, om de cultura, cunoscător al problemelor învățământului, va elabora și el un proiect pentru îmbunătățirea instrucției publice. Timpul scurt petrecut la conducerea ministerului, dar și implicarea bugetară majoră pentru aplicarea proiectului, nu a permis aprobarea inițiativelor sale, rămânând la stadiu de proiect.

Următorul la conducerea Ministerului Cultelor și Instrucției Publice va fi P.S. Aurelian, care întocmea proiectul de lege pentru fixarea și gradarea remunerării corpului didactic. El a fost primul ministru care nu a dorit schimbarea completă a legii din 1864, ci a urmărit modificarea unor prevederi cu scopul de a deveni mult mai ușor aplicabile. Proiectul său definitivă un salariu minim, plus sporurile primite ulterior prin creșterea gradației în învățământ. După lungi dezbateri, proiectul a fost votat la începutul lunii martie 1883. Tot de activitatea ministrului menționat se leagă și legea referitoare la înființarea casei pentru ajutorul școalelor, chiar din titlu putem remarca scopul acestei instituții, binevoitorii putând dona un ajutor material ce urma a fi folosit pentru acoperirea lipsurilor din învățământul românesc, în principal cel rural.

Următorul ministru pe care l-am luat în discuție este D. A. Sturdza, care a poposit la conducerea ministerului la începutul lunii februarie 1885, secționând al doilea ministeriat a lui Gh. Chițu. Stând la cârma ministerului până în 1888, a avut timp suficient pentru a elabora un nou proiect de reformă școlară, dar fără a fi promulgat ca lege. O importanță majoră în elaborarea acestui proiectului de lege o va avea aportul lui Spiru Haret, în calitatea sa de secretar general la acea vreme. El surprindea problemele

³⁷ T. Georgescu, E. Bâldescu, *Ctitori de școală românească (secolul al XIX-lea)*, București, 1971, p. 155-169, în N. Isar, C. Gudin, *op. cit.*, p. 118.

³⁸ I. Popescu – Teiușan, *op. cit.*, p. 143.

³⁹ *Ibidem*, p. 144.

școlare, cu precădere la starea învățământului secundar, criticând legea din 1864 și subliniind că aceasta a fost adoptată fără a se ține seamă de posibilitățile țării la acea vreme. Proiectul ministrului începea printr-o definiție a școlilor publice: *erau considerate școli publice toate institutele, fie că erau întreținute de stat, județe, comune sau particulari cu condiția de a se afla sub administrarea statului*⁴⁰. Se propunea o nouă structurare a învățământului, pe lângă instrucția primară, secundară și superioară, cea elementară reflectată prin grădinițele pentru copii. Durata cursurilor în învățământul primar urban avea să fie de 4 ani, iar în cel rural de 5 ani, invocând motivul ajutorului dat de către copii părinților la muncile agricole.

Dacă aproape toate proiectele anterioare urmăreau un progres în ceea ce privește emanciparea fetelor printr-un program special al școlilor de fete, acesta din urmă restrângea accesul acestora la cultură, proiectul fiind respins, astfel sfârșindu-se marea guvernare liberală împreună cu planurile acestora pentru optimizarea învățământului românesc.

Învățământul românesc de la 1888 până la cea de-a doua mare guvernare a conservatorilor – 1891

În această perioadă s-au remarcat așa numiții *junimiști*, portofoliul Ministerului Cultelor și Instrucției publice fiind în subordinea următorilor oameni politici: Constantin Boerescu, Titu Maiorescu, Petru Poni.

În cadrul Consiliului general al instrucției publice, C. Boerescu își anunța proiectele sale reformatoare: *unul – reorganizarea învățământului rural; al doilea – organizarea școlilor normale de învățători*⁴¹. Primul încerca să reglementeze sistemul învățământului rural prin școli primare elementare, complementare și școli de aplicație benefice trebuințelor speciale ale sătenilor. *Principiul de bază de la care trebuia să pornească noua organizare a școlii primare era cel al uniformizării întregului învățământ primar, învățământ elementar același la oraș ca și la țară*⁴². În ceea ce privește cel de-al doilea proiect referitor la școlile normale pentru învățători se rezuma doar la introducerea limbii franceze în programele de studiu.

Pentru o scurtă perioadă de timp la conducerea ministerului se afla Teodor Rosetti, dar printr-un joc politic portofoliul instrucției publice va fi preluat de Titu Maiorescu, cel de-al doilea mandat la conducerea acestui minister. Maiorescu susținea înființarea unor facultăți de științe administrative atât la București, cât și la Iași, idee ce a fost susținută de un

---

⁴⁰ „Proiect de lege asupra instrucției publice elementare, primare, secundare și superioare prezentat de guvern Corpurilor legiuitoare în 24 ian. 1886, pus în concordantă cu legile din 1864, 1879, 1883, cu modificările propuse în Comitetul delegaților Camerei, de corpul didactic din Iași, de comisia consiliului general al instrucției și de alți membri ai cadrelor didactice, însoțit de expunerea de motive”, 1886, p. 3, în N. Isar, C. Gudîn, *op. cit.*, p. 141.

⁴¹ I. Popescu – Teiușan, *op. cit.*, p. 165.

⁴² *Ibidem*, p. 166.

proiect de lege cuprinzând 12 articole. S-a implicat și în ajutorarea construirii de școli rurale prin elaborarea unui proiect ce dorea înființarea unei Case pentru construirea școlilor rurale. Dar pe departe cel mai important proiect al său a fost cel referitor la modificarea legii din 1864.

Proiectul aducea schimbări și în privința administrării învățământului prin schimbarea componenței Consiliului general; surprindem și o discriminare clară între admiterea copiilor de la oraș și cei de la sate, în școlile primare, astfel primii pășeau către instrucția primară între 8-12 ani, iar cei de la sate între 9-15 ani; se stabilește și numărul maxim de elevi admiși în sălile de clasă; durata studiilor la liceu creștea cu un an (8 în loc de 7); iar ca o inovație se dezvoltă o nouă modalitate de susținere a examenului de bacalaureat.

În urma aprobării motiunii depusă în Senat, proiectul a fost retras, argumentându-se că nu ar duce îmbunătățirile necesare învățământului românesc, el având la bază interese politice. Și P. Poni a depus la Senat o replică la proiectul elaborat de Titu Maiorescu, în luna ianuarie a anului 1891. Însă planurile sale legislative nu au prins contur datorită schimbării guvernării, prin revenirea conservatorilor sub conducerea lui Lascăr Catargiu.

La conducerea Ministerului Cultelor și Instrucției Publice au fost: Take Ionescu (1892-1895); P. Poni și reformatorul învățământului românesc Spiru C. Haret.

Take Ionescu, fruntaș politic, anunța încă de la începutul activității sale în cadrul ministerului *necesitatea unei legi pentru școlile profesionale (de meserii, agricultură și comerț); după aceea, se făcea planul legiurii complete a tuturor gradelor de învățământ, inclusiv a învățământului particular*⁴³.

Așa cum am anticipat, prima etapă a activității ministeriale a lui Take Ionescu a fost cea pentru elaborarea unei legi ce dorea organizare internă a ministerului. Proiectul de lege a stârnit mari dezbateri parlamentare, dar mai întâi să trasăm câteva idei referitoare la acest proiect. Preambulul proiectului a fost dezbătut mai întâi în cadrul Senatului, *sublinia necesitatea delimitării precise a atribuțiilor celor două importante organe de conducere a învățământului, Consiliul general de instrucțiune și Consiliul permanent de instrucțiune, în sensul reducerii lor la chestiuni strict școlare (...)*⁴⁴.

Primul opozant al proiectului a fost G. Mânzescu. El îl critică cu asprime în special pe inițiatorul proiectului și nu prevederile sale; *Take Ionescu, un simplu trecător și călător prin Ministerul Instrucțiunii publice, până mai ieri avocat devine mare reformator și prin această lege, sub motiv că organizează administrația centrală a Ministerului, modifică de fapt legea organică a instrucțiunii publice*⁴⁵. Votat atât în Senat cât și în Camera Deputaților, proiectul urma să fie aplicat. *Reacțiunea*

⁴³ *Ibidem*, p.176.

⁴⁴ N. Isar, C. Gudin, *op. cit.*, p. 175.

⁴⁵ Dezbaterile Senatului, 1891/1892, sed. Din 6 mai 1892, p. 341, în *Ibidem*.

conservatoare, după repetate încercări, reușii să desfășureze în sfârșit, Consiliul general al instrucției⁴⁶. Cu toate că acest consiliu nu era desființat complet atribuțiile sale erau reduse considerabil.

Negreșit, una din cele mai importante reforme ale învățământului primar a fost *legea învățământului primar și primar-normal (1893)*. Acest proiect de lege împărțea școlile primare în trei categorii: a) școli de cătune; b) școli primare inferioare; c) școli primare superioare⁴⁷.

După lungi dezbateri atât în Senat cât și în Camera deputaților, proiectul a fost votat cu o majoritate impresionantă de voturi. Reformele înfăptuite de către Take Ionescu au pregătit terenul pentru consolidarea viitoarelor proiecte devenite legi ale lui P. Poni și Spiru Haret. Unul dintre membrii cei mai activi din cadrul discuțiilor de la Senat, P. Poni, va prelua portofoliul ministerului începând cu anul 1896, moment în care va depune și proiectul său pentru modificarea legii asupra învățământului primar și normal primar din 1 septembrie 1893, fiind prezentat în antiteză cu proiectul din 1893. După cum am văzut, legea învățământului primar nu a durat decât trei ani, ea fiind modificată de noul proiect elaborat de P. Poni.

Noua lege proclama o singură școală primară, la sat și la oraș cu același volum de cunoștințe, cu o singură deosebire a duratei studiilor, la sate de cinci ani, la orașe de patru. (...) la sate după absolvirea celor cinci clase, elevii care nu împlineau 14 ani rămâneau obligați încă doi ani a urma săptămânal cel puțin câte două ore lecții sau cursuri complementare. (...) acestea ca și cursurile de adulți constituie o inovație a legii din 1896⁴⁸. Legea a fost sancționată la 29 aprilie 1896, a făcut dovada valorii sale prin faptul că a rămas în vigoare cu unele mici modificări până după primul război mondial.

Nerezolvarea problemei locațiilor școlilor primare l-a determinat pe P. Poni să redacteze proiectul ce va deveni ulterior lege, *pentru facerea clădirilor de școală primară și înființarea Casei Școlilor*. Această inițiativă nu este nouă, ea fiind dezbătută de nenumărate ori în camerele legiuitoare însă nu a dus la promulgarea sa ca lege, obiectiv îndeplinit în timpul ministeriatului lui P. Poni.

Succesorul lui P. Poni la conducerea Ministerului Cultelor și instrucției publice a fost Spiru C. Haret, *fruntaș al vieții politice de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea*⁴⁹, care și-a desfășurat activitatea în scopul îmbunătățirii învățământului românesc, și-a consacrat existența cauzei ridicării poporului român pe o treaptă superioară de cultură și civilizație⁵⁰. Absolvent al Facultății de științe din București, el este primul român ce a susținut teza de doctorat în domeniul matematicii la Paris, *pentru cultura românească, (...) pentru poporul*

⁴⁶ I. Popescu-Teiușan, *op. cit.*, p. 176.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 179.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 183.

⁴⁹ Eugen Orghidan, *op. cit.*, p. 39.

⁵⁰ Șerban Orăscu, *Spiru Haret*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 5.

român care abia își cucerise independența, consacrarea obținută de Haret căpăta o semnificație deosebită⁵¹.

Profesor universitar la vârstă destul de fragedă (27 ani), s-a implicat intens în problemele învățământului românesc, deținând mai multe funcții în cadrul Ministerului instrucției publice: în 1882 în cadrul ministeriatului condus de V. A. Urechia devine membru al Consiliului permanent al instrucțiunii publice, post ce îl va ocupa până în anul 1896; între anii 1883-1884 îl regăsim în calitate de inspector general, în această perioadă se remarcă raportul său asupra învățământului primar, deja menționat în lucrarea de față.

S-a înscris în partidul liberal la începutul lunii martie 1889, *Haret a sprijinit toate acele legiuri ale burgheziei liberale care izvorau din necesitățile obiective ale dezvoltării sociale, dar nu de puține ori a criticat acele măsuri ale guvernelor liberale, (...) care contravenea progresului societății românești*⁵², el desfășurându-și activitatea ca *deputat de Ilfov, (...) îl vedem raportor al proiectelor prezentate de Petru Poni în 1896*⁵³.

Revenind la activitatea sa la minister, în funcția de conducere, s-a petrecut în următoarele circumstanțe politice, după sfârșirea mandatului lui P. Poni la cârma ministerului pentru câteva luni în fruntea acestuia se va afla P. S. Aurelian, până în momentul formării unui nou guvern condus de această dată de D. A. Sturdza, în care intră și Spiru Haret, *astfel la 31 martie 1897 devine pentru prima oară ministru de instrucție și culte*⁵⁴. Activitatea sa a fost una complexă, *a elaborat două legi de temelie ale edificiului nostru școlar: a învățământului secundar și superior (1898) și a învățământului profesional (1899)*⁵⁵.

Revenind la tema studiului meu, așa cum am zugrăvit până acum proiectele de lege, devenite sau nu aplicabile, voi continua să prezint și legile reformatoare a lui Spiru Haret.

Legea învățământului secundar și superior sancționată la 23 martie 1898 a adus o îmbunătățire clară a învățământului secundar și superior. Studiind raportul său din 1884 vom vedea că stabilise două categorii de școli secundare: *unele dau instrucțiunea generală, iar altele, pe cea specială*⁵⁶.

Prima, cea de *cultură generală, pentru băieți, avea să cuprindă, în opt ani de studii, două cicluri de câte patru ani, gimnaziu, sau cursul inferior de liceu, (...) și liceul propriu-zis, sau cursul lui superior, cu o programă de cunoștințe comune, (...) dar și cu cunoștințe diferite pe secții: clasică, reală și modernă*⁵⁷. Această trifurcare a întâmpinat opoziții ferme

⁵¹ *Ibidem*, p. 27.

⁵² E. Orghidan, *op. cit.*, p. 40.

⁵³ Spiru C. Haret, *Opere complete*, vol. I, ediție îngrijită de prof. univ. dr. Cătălin Bordeianu, Ed. Vasiliana 98, Iași, 2011, p. 19.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ Spiru C. Haret, *op. cit.*, p. 20.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 54.

⁵⁷ I. Popescu-Teiușan, *op. cit.*, p. 187.

deoarece ea impunea unui adolescent de 15 ani să aleagă studiile pe care le va urma odată cu terminarea liceului, trebuind să se înscrie în una din cele trei secțiuni, răspunsul lui Haret nu a întârziat să apară: *în vechiul sistem (al legii din 1864) optarea trebuia să se facă chiar la clasa I, la etatea de 11 ani, (...) dacă mai târziu (după clasa V sau VI a de liceu) un școlar crede că a greșit calea, el poate să o schimbe și să treacă în altă secțiune printr-un simplu examen de diferență asupra materiilor cari diferă dela o secțiune la alta*⁵⁸.

În ceea ce privește recrutarea profesorilor s-a introdus *examenul de capacitate*, înlocuind vechiul *concurs* pentru ocuparea catedrelor vacante. Pentru a fi admis la acest examen, candidaților li se cerea pe lângă diploma de licență și actul doveditor urmării unui curs de pedagogie în cadrul Universității și *urmarea conferințelor și lucrărilor practice ale unui seminar pedagogic*⁵⁹. Obligativitatea pentru două specializări, dar și efectuarea *a cel puțin 12 ore de curs pe săptămână*⁶⁰, reprezintă o noutate adusă de proiectul lui Spiru Haret.

Desființarea bacalaureatului este o altă trăsătură nouă, așa cum exprima chiar el în raportul din 1884: *bacalaureatul care trebuia să constate cunoștințele absolvenților de liceu era o simplă loterie*⁶¹, el propunând un *examen general de liceu*⁶².

Pentru fete, proiectul acorda o atenție deosebită; se exprima necesitatea întocmirii unei programe speciale pentru acestea, în cadrul unei *școli normale superioare de fete*, cu scopul de a pregăti viitoarele profesoare de la *școlile superioare de fete*.

În cadrul învățământului superior se înființează senatul universitar, *format din rector, decan și câte un reprezentant al fiecărei facultăți; stabilește gradele personalului didactic universitar – docent, agregat și profesor*⁶³. S-au purtat dezbateri aprinse în ambele camere, subiectele cele mai des discutate fiind cele legate de liceul unitar, instrucția fetelor, examenul de admitere în clasa I. Proiectul deveni lege prin sancționare la data de 23 martie 1898, *cu puține modificări această lege a lui Haret a durat 30 de ani până la reforma din 1928*⁶⁴.

Datorită succesului dat de promulgarea primei legi, Spiru Haret va întocmi un nou proiect ce dorea reglementarea învățământului profesional, o altă lacună nerezolvată a legii din 1864. Trebuie menționat de la început că învățământul profesional a stat sub autoritate Ministerului instrucției publice până în 1883 când va trece la cel de la Domenii.

---

⁵⁸ Spiru C. Haret, *op. cit.*, p. 56.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 57.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² I. Popescu-Teiușan, *op. cit.*, p. 188.

⁶³ *Ibidem*, p. 189.

⁶⁴ E. Orghidan, *op. cit.*, p. 77.

Spiru Haret exprima necesitatea aducerii acestei forme de învățământ sub oblăduirea ministerului ce avea ca ocupație îmbunătățirea și evoluția oricărei forme de învățământ, fie ea și profesională. El își susține ideea prin mai multe exemple: *un profesor va putea fi chemat a face cursuri în același timp în școli de învățământ profesional și în școli secundare, ceea ce ar crea și pentru dânsul și pentru administrațiune nesfârșite greutăți, dacă școlile ar fi despărțite la două ministere; (...) cheltuielile care vor fi întotdeauna mai mari cu serviciile împărțite decât reunite la un loc*⁶⁵.

Proiectul înființa *învățământul profesional primar, admisiunea în aceste școli ca fi cât se poate de ușoară, iar învățământul cu totul practic*⁶⁶. Această formă de învățământ se subdividea în patru: 1. învățământul agricol, 2. învățământul silvic, 3. învățământul meseriilor, 4. învățământul comercial. Învățământul agricol se preda pentru fete în școlile elementare de gospodărie rurală, iar pentru băieți în școlile elementare de agricultură, dar și într-o școală specială superioară de agricultură. Cel silvic se preda într-o școală de brigadier silvici și școala de silvicultură, ca noutate *se crează o bursă în străinătate pentru studiile superioare de silvicultură și pentru vizarea de mari exploatari sistematice de păduri, în țară și în străinătate*⁶⁷. Învățământul meseriilor se preda pentru băieți în școlile elementare, inferioare și superioare de meserii, iar pentru fete doar în cadrul celor elementare și inferioare. Învățământul comercial era împărțit în două grade (gradul I și II), fiind predat în școlile elementare și superioare de comerț pentru băieți, iar pentru fete doar în cadrul școlilor elementare de comerț. Proiectul a fost votat, devenind *lege asupra învățământului profesional* din 27 martie 1899.

Putem concluziona că eforturile lui Spiru Haret în ceea ce privește învățământul au constituit un pas decisiv pentru dezvoltarea societății românești, mai ales prin legea învățământului profesional care a avut ca scop dezvoltarea economiei bazată pe trecerea de la o agricultură primitivă la una mult mai productivă.

În decurs de 35 de ani, începând cu legea instrucțiunii publice elaborată în timpul domnitorului Al. I. Cuza (1864), prima lege românească a învățământului modern, și continuând cu nenumăratele proiecte de legi, s-a urmărit a duce învățământul românesc la un nivel european. În această perioadă s-au făcut remarcăți atât oameni politici de seamă cât și oameni de cultură ce au stat la cârma Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, toți având în suflet dorința de a moderniza învățământul românesc și de ce nu întreaga societate.

⁶⁵ Spiru C. Haret, *op. cit.*, pp. 882-883.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 869.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 873.

Bibliografie:

Eugen Orghidan, *Spiru C. Haret, reformator al învățământului românesc*, Ed. Media Publishing, București, 1994.

Ilie Popescu-Teiușan, *Contribuții la studiu legislației școlare românești. Legea instrucției publice din 1864*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1963.

Mihai Bordeianu, Petru Vladcovschi, *Învățământul românesc în date*, Editura Junimea, Iași, 1979.

Neagoe St., *Istoria guvernelor României de la începuturi (1859) până în zilele noastre (1999)*, București, 1999.

Nicolae Isar, Cristina Gudin, *Din istoria politicii școlare românești. Problemele învățământului în dezbaterile parlamentare (1864-1899)*, Editura Universității din București, 2004.

Spiru C. Haret, *Opere complete*, vol. I, ediție îngrijită de prof. univ. dr. Cătălin Bordeianu, Editura Vasiliana 98, Iași, 2011.

Șerban Orăscu, *Spiru Haret*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976.

T. Georgescu, E. Bâldescu, *Ctitori de școală românească (secolul al XIX-lea)*, București, 1971.

Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, vol. I (1866-1876), București, 1897.

Cristian CONSTANTIN*

**RECLAMĂ ȘI PUBLICITATE ÎN PUBLICAȚIILE
BRĂILENE (1929-1940)**

***Advertising and Publicity in the Publications
from Brăila (1929-1940)***

Abstract:

The aim of the present study is to exhibit the advertising environment of the publications from Braila between 1929 and 1940. This report is, in fact, part of an extensive study that discusses the problem of cultural events in Braila for over a decade. It should be noted that nearly all the publications devoted large space for different ads. A notable exception was "Analele Brăilei". The only commercial entity that was present in its pages was the name of the typography where it was printed. In most publications, the ads come from various fields such as medicine, libraries, transportation, restaurants, lottery, cinema, as well as clothing stores of perfumeries. A conclusion of such an approach shows a high level of the city's commerce and industry, as well as the shop owners' interest to present their merchandise in these publications in order to increase their profits.

Keywords: Braila, advertising, publications, cinema, restaurants, doctors, transportation, profit.

*

Studiul privind mijloacele publicitare din publicațiile brăilene apărute în intervalul 1929-1940 face parte dintr-unul mai amplu dedicat manifestărilor culturale din Brăila acelor ani. Lucrarea în sine s-a dorit a fi o completare la informațiile prezentate de Constantin C. Giurescu¹ și Elena-Emilia Lica² în lucrările dumnealor.

Ca mai toate publicațiile românești interbelice și cele din Brăila s-au bucurat și au bucurat ochii cititorului cu prezența reclamelor. Fie că a fost vorba de vreun restaurant sau de manual școlare, de avocați sau loterie, acestea erau în număr mare și cât mai diverse, amplasate printre articole cu referire la bursa locală de cereale, infractorii din oraș sau vreo conferință desfășurată la „Teatrul Comunal” sub patronajul „Analelor Brăilei”. Cotidienele au fost invadate de acest tip de expunere a mărfii printre diverse

---

* Masterand anul I, *Spațiul Românesc între Orient și Occident*, Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie de la Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați.

¹ Constantin C. Giurescu, *Istoricul orașului Brăila*, Editura Științifică, București, 1968.

² Elena-Emilia Lica, *Localism creator la Dunărea de Jos în perioada interbelică*, Editura Istros a Muzeului Brăilei, Brăila, 2003.

articole care aveau o vizibilitate mare datorită interesului localnicilor pentru presă, manifestat și prin diversitatea genului de publicații ce au apărut în orașul de la Dunăre în respectiva epocă.

Dacă în cotidienele naționale și locale practica utilizării acestui mijloc de mărire a veniturilor unei publicații a fost frecventă, unele reviste culturale, așa cum a fost și „Analele Brăilei”, nu au îmbrățișat o astfel de practică, cu o singură excepție, apariția pe ultima pagină, dar nu mereu, a *logo*-ului tipografiei la care a fost editată. Singura sursă de venit a unei publicații ar fi fost contravaloarea exemplarelor vândute, dar nu ar fi acoperit costurile scoaterii pe piață, iar astfel redacțiile și-au îndreptat atenția spre atragerea în jurul lor persoane cu venituri pe care să le investească în apariția de publicații, fie ele și culturale. Prin care voit sau nu să se transforme în „patroni” ai unui „trust” ce dirija prin articole apărute imaginea cititorului asupra urbei în cauză, Brăila, situația inversă era falimentul. Acesta avea loc și în cazul unor „interesați” care nu au putut susține la infinit o publicație care nu a avut căutare la un public dornic mai degrabă de informații generaliste și preocupat de lucruri cotidiene. În loc să fie atras de proză, poezie sau critica literară din „fițuicile” ce s-au vândut la chioșcurile de ziare, nici măcar numai era epoca lui Terente și venise și criza economică, dintre 1929-1933. Așa că pentru a-și mai reduce din pierderile cu revista au fost de acord să ofere spațiul lor și publicității diverselor firme ce au oferit un preț bun sau a celor pe care ei le patronau.

Un prim caz adus în discuție a fost cel al revistei „Luceafărul literar și artistic”, avându-l director pe Ioan C. Sava, și care încă din primul număr a acordat două pagini drept spațiu publicitar la diversele firme din localitate³. Cea mai frecventă dintre ele a fost cea la firma de avocatură a lui I. C. Sava, chiar a conducătorului, om cu înclinații de a patrona publicații literare dar și cu simț practic. O dată ce a dispus de mijlocul de prezentare de ce să nu-l folosească, și-a zis probabil I. C. Sava. Nu a fost uitată nici tipografia „Tito-Lito N. Orghidan” cea la care au apărut scrierile lui G. Buznea-Moldoveanu și a celorlalți redactori de la „Luceafărul literar și artistic”. Printre referiri la romanul *Fatma sau focul de paie* a lui Perpessiciu, *Starea actuală a problemei religioase* de Vasile Băncilă sau *Miss România* au apărut și remarci ce te invitau să treci pragul unui restaurant local, să cumperi rechizite sau să mergi la cinematograful. Nici în următoarele numere ce au fost date publicului până la începutul anului 1931 s-a rezervat spațiu în revistă pentru aspectele comerciale ale vieții.

„Luceafărul literar și artistic” nu a fost singura revistă locală cu specific cultural și nici singura care să fi acceptat ca în paginile ei să se regăsească trimiteri la parfumuri, șepci școlare sau bilete la loterie. „Columna lui Traian” a fost altă publicație ce a beneficiat de aportul reclamelor cu referiri la diverse entități comerciale locale care și-a dorit să-și facă publicitate în a doua pagină a unei reviste care avea articole ce făceau

---

³ „Luceafărul literar și artistic”, anul I, nr. 1, Brăila, duminică 15 septembrie 1929, pp. 9-10.

trimiteri la *Remarque*, *Istrati*, *Fink* a lui Geo Pavel, *Psihanaliza lui Don Quijote* a lui Radu Cernea sau incursiunea realizată de Barbu Emandi prin *Religie, magie, știință*. Astfel s-au făcut cunoscute cinematografele din oraș, cu tot cu filmele și protagoniștii lor, referiri la „Librăria Universală” de pe strada Regală nr. 60, curățătoria „Carol” sau magazinul de articole de voiaj „Universal” ce era situată pe strada C. Berlescu nr. 44 colț cu Regala. Ultima pagină a dispus de trei titluri mare care ieșeau în evidență: „Un mare stoc de șepci școlare”, „Mare Asortiment de șepci Englezești La Micul Marinar”, cu trimiteri la deschiderea unui nou magazine de gen începând cu 20 octombrie 1931 pe strada Regală (colț cu Bulevardul Cuza)⁴.

Cum „Relief dunărean” s-a dorit a fi o revistă de „literatură, artă, critică” nu a putut ca în cele șaisprezece pagini să nu facă trimiteri spre noile apariții de cărți din editurile bucureștene, lucru întâlnit de regulă pe ultima pagină a publicației ce a apărut în anii 1933-1935 și în care putem observa că pe lângă dezbaterile pe tema prefeței lui Nae Ionescu la *De două mii de ani* a lui M. Sebastian, *Istoria anecdotică și pitorească a Brăilei* a lui Semilian sau *Despre luciditate* a lui V. Băncilă, se înclina și spre a sublinia apariția cărților lui Tudor Arghezi sau Andre Malraux⁵.

Reclame de genul celor de la „Relief dunărean” să tot găsești fiindcă ele aduceau în atenția cititorului nu factorul sau produsul, în cazul acesta cartea, ci o nouă opera literară, un nou câștig în lupta neștiința în condiția afirmării de valori scriitoricești, unul din idealul tinerilor de după Marea Unire, acela de crea o elită culturală românească de mare valoare care să pătrundă pe piața europeană. Un semn bun de subliniat, cine trebuie să constituie elita României Mari, scriitorii. Astfel de remarci s-au făcut într-o epocă în care România a cunoscut avântul Mișcării Legionare, a aflat ce înseamnă o guvernare comunistă privind la URSS și a văzut cum nazismul a devenit politică de stat în centrul Europei.

În ritmul acesta și elevii de liceu au tipărit publicații ce au avut darul de a înclina balanța spre adevăratele lucruri ce trebuiau citite de elevii dar și spre noutățile tehnicii sau filmele ce rula la cinematografe. „Răsărit de Soare-revista tineretului școlar” a fost cea care în 1935 pe lângă reclama oferită la tipografia unde era pusă pe hârtie, „Slova”, a făcut trimiteri la cărțile nou apărute sau la locul de unde se putea achiziționa un radio, se știe că tinerii în orice epocă sunt atrași de noile descoperiri tehnologice, radioul fiind pe atunci echivalentul internetului de astăzi. Toate acestea au fost prezente în cele optsprezece pagini al publicației din primăvara anului 1935 condusă de profesorul Gh. Nistor de la Liceul „N. Bălcescu” din Brăila și de elevii săi de gimnaziu⁶.

⁴ „Columna lui Traian”, anul I, nr. 4, Brăila, 15 octombrie 1931.

⁵ Vezi „Relief dunărean”, anul I, nr. 3, Brăila, decembrie 1934 și *Ibidem*, anul II, nr. 2 (5), Brăila, februarie 1935.

⁶ „Răsărit de Soare-revista tineretului școlar”, anul I, nr. 1, Brăila, 20 martie 1935, pp.1-18.

Sunt doar câteva referiri la aspectele comerciale ale unui oraș ce în mare măsură a trăit din comerț încă de la începuturile sale în Evul Mediu și până la Al Doilea Război Mondial. Comerț ce era efectuat de toate etniile din oraș fie că era vorba de greci, evrei sau occidentali, ce beneficiau de consulat sau nu în oraș, doreau cu toții ca semn de prosperitate economică să-și vadă numele firmei lor în paginile publicațiilor locale mărink astfel prestigiul afacerii pe care o dețineau. Prestigiu, un nume devenit renume, ce a fost poate mai important decât profitul economic într-o perioadă în care întreaga societate s-a confruntat cu dificultăți economice dar mai ales de identitate. Iar de al doilea lucru s-au ocupat cotidienele și revistele care lăsau loc și factorului economic în paginile lor.

Tot la începutul anilor '30 revista parohiei „Sf. Parascheva” din Brăila în „Glasul Bisericii” a făcut și ea scurte referiri la viața comercială a orașului, printre care și scurtele excursii organizate de diverse vase pe traseul Brăila-Tulcea-Sulina, sub patronajul lăcașului de cult în cauză și a credincioșilor. Aceștia s-au bucurat de scurte plimbări pe Dunăre în spiritul ortodoxismului⁷.

Reclame la o bibliotecă sau la o librărie și papetărie cam greu să mai găsești în paginile vreunei reviste. Dar atunci au existat și așa ceva iar una dintre ele o descoperim în „Zorile” revista de cultură generală a anului 1935. „Viitorul” Librăria și Papetăria lui Apostol N. Ciuntu situate în casa proprie a celui amintit, de pe Calea Regală nr. 25, se intitula: „*cea mai veche librărie din Brăila, complet asortată cu tot felul de cărți școlare, literare și de știință, române și streine. Rechizite școlare de birou și cea mai bună calitate cu prețurile cele mai ieftine.*” iar Biblioteca „Petre Armencea” aflăm că a funcționat în acea perioadă joia între orele 4-6 p.m. și duminica în intervalul 3-5 p.m., costul unui abonament anual fiind de 40 de lei⁸.

„Analele Brăilei” a fost o revistă culturală cu totul aparte față de celelalte publicații de gen ce au apărut la Brăila în intervalul 1929-1940 și din punct de vedere al spațiului acordat de redacție capitolului publicitate. În primele numere nu a apărut nici măcar o referire la altceva decât articolele publicate sau aspecte al vieții culturale. Singura entitate comercială amintită în paginile revistei „Analele Brăilei” a fost cea care începând cu nr. 3-4 din iulie-decembrie 1931 s-a găsit pe coperta a patra. Este vorba despre societatea „Dunărea-Institutul de arte grafice Brăila”, nimeni altul decât cel la care au fost tipărite publicațiile în cauză⁹.

Demonstrând încă o dată faptul că cei care conduceau destinele acestei publicații nu au abdicat deloc de la principiile ce i-au făcut să ofere lumii aceste pagini de cultură regională și nu au dorit să împartă prestigiul și spațiul publicistic cu societăți comerciale locale, ce și-ar fi făcut un nume național prin aparițiile în paginile acestor anale. Nu consider că nu ar fi fost și doritori care ar fi vrut să-și vadă numele lor sau firmei tipărite alături de

⁷ „Glasul Bisericii Sf. Parascheva”, anul IV, nr 3. Brăila, octombrie 1932, p. 80.

⁸ „Zorile”, anul I, nr. 5, Brăila, 8 mai 1935.

⁹ „Analele Brăilei”, anul III, nr. 3-4, Brăila, iulie-decembrie 1931.

evocări ale istoriei și tradițiilor locale și probabil în schimb ar fi oferit sume consistente, sau faptul că din punct de vedere financiar revista ar fi stat foarte bine și nu ar fi considerat necesar să facă rabat de la principiile lor pentru ceva beneficii în plus.

Singura explicație logică a fost neabaterea de regulile unui joc publicistic pe care Gh. T. Marinescu și ceilalți participanți la actul creator al acestei reviste nu au făcut-o, regulă pe care „Dunărea”, amintită mai sus, la care a văzut lumina tiparului cea mai prestigioasă și longevivă publicație culturală de la malul Dunării în perioada interbelică, o va încălca. Nu multe au fost și momentele în care „Analele Brăilei” nu au apărut la timp sau ani în care din cele patru numere anunțate nu se concretizau decât unul sau cazul anului 1937 fără „Analele Brăilei”, momente de criză financiară și nicidecum publicistică. Dar neabdicarea de la principiile impuse a fost mai importantă, la toate acestea adăugându-se și neimplicarea financiară a autorităților locale sau naționale în scoaterea pe piață a revistei amintite.

Elucidând în parte aspectul privind publicitatea existentă în paginile publicațiilor cu specific cultural ne vom îndrepta atenția către cotidienele locale cele care prin natura lor pe lângă știri politice, sportive sau sociale au acordat spațiu și comercianților. Nu cunoaștem sumele cerute pentru efectuarea acestor servicii, cu mici excepții, dar observăm în paginile acestor cotidiene locale foarte multe și diversificate reclame.

De la cinematografe, în mare vogă atunci, la bilete de loterie, firme de asigurări, agenții ale firmelor de transport naval sau restaurante, toate și-au găsit locul în paginile ziarelor locale.

„Expresul” a fost unul dintre primele exemplificări ale celor afirmate mai sus. Organ al Partidului Național Liberal acesta în cele două pagini ale sale a făcut trimitere la filmele ce puteau fi vizionate la cinematografele „Cărăbuș”, „Passalaqua”, „Lyra”, „Comunal”, la tipografia ce le aparținea „Tipografia Expresul” din strada Regală nr. 27 sau la C. G. Popescu, un avocat ce locuia în Galați pe strada Domnească nr. 33, o reclamă făcută probabil unui avocat din anturajul partidului lor, PNL. La toate acestea s-a mai adăugat și vânzarea de terenuri în strada Mărășești nr. 12, o bună acoperire a diverselor nevoi economice ale omului interbelic: locuință, avocat și cinematograf¹⁰. Tariful pentru o linie (coloană din ziar) a fost de 20 lei pentru persoanele fizice și „10 lei pentru publicații oficiale”, tarife afișate chiar pe prima pagină sub datele legate de sediu redacției¹¹.

În numerele din octombrie aceleași an au apărut reclame la „Vinuri Naturale selecționate- Pivnițele Românești S.A.” de pe strada Cetății nr. 31 sau trimiteri spre doctorul M. Niculescu ce se ocupa de boli interne. „Coaforul Venus” a intrat și el în peisajul publicitar iar conducătorul lui Herman Samoil a afișat și tarifele în cele 7 linii ale tabletei sale publicitare. Dar cel mai mare spațiu aproximativ 1/5 din pagină l-a ocupat „Prevederea-

¹⁰ „Expresul”, anul XXV, nr. 376, Brăila, vineri ? martie 1930.

¹¹ *Ibidem*.

Societate Anonimă de Asigurări din București”¹². Pagina a patra a dispus de rubrica „Mica publicitate”, apariția ei a fost zilnică iar costul unui cuvânt editat aici era de un leu, abonații ziarului fiind scutiți de acesta taxă. La acestea s-a adăugat „Itinerarul sosiri și plecării trenurilor din gara Brăila-CFR”, orarul sosiri-plecări al „Soc. Anon. Rom. de Navigație pe Dunăre”, programul de consultații al doctorului Const. Naum, prețul unui kg de gheață cristalină la fabrica „Albina” și bineînțelele referiri la „Tipografia Expresul”, o întreagă pagină publicitară¹³.

„Dacă Tusă îți rupe pieptul-vindecă stop sirop sau tablete în toate farmaciile” sau „Renumitele cauciucuri Englebert sunt la prețuri foarte reduse”, „L. Blaser-doctor chirurg dentist de la Universitatea din Berlin-str. R. S. Campiniu nr. 32” și „Marconi” sau inginer Ghelber – str. Regală nr. 24 - autorizat pentru instalații electrice și verificări de instalații” sunt tabletele publicitare ce atrăgeau atenția în 26 noiembrie 1930¹⁴. „Înlăturați criza!! vizitând Cofetăria La sezon, Bulevardul Cuza nr. 221 a lui G. Gurich” a fost titlul ce a fost prezentat cititorilor la 11 decembrie 1930¹⁵.

La 30 ianuarie 1931 aflăm că s-a redeschis în oraș „Caffe Confiserie Palace transformată în Caffè- Berărie la care încântau audiența orchestra lui Iohan Muller și pianistul Oto de Kaller”¹⁶.

„Vremea Nouă” a fost cotidianul care la începutul anilor 30 reține atenția în materie de publicitate, prin spațiul alocat firmelor de avocatură locală, dintre care îi amintim pe Dumitru Reprof, Cezar Balaban, Dimitrie Bălcănescu sau I. C. Sava, dar și trimeri la Berăria din Piața Sf. Arhangheli aflată sub conducerea domnilor Răzvan și Serafide, „Brutăria Crisantema”, grupul de asigurări „Albina” sau „Prevederea”, „bagajele de lux - la Cărăbuși și la Carpați”, „Drogheria Mercur”. O întreagă pagină destinată publicității a oferit publicația Partidului Național-Țărănesc din orașul și județul Brăila¹⁷.

„Cuvântul” este o altă publicație locală ce a apărut zilnic la ora 11 și în care pe lângă cinematografe, avocați și tipografia ziarului își mai făceau loc și „Magazinul Mecano-Fone a lui Gherasim G. Leovaridis” ce oferea brăilenilor „gramofoane, Mașini de scris, Mașini de cusut, Tinichele” în strada Golești nr. 1 dar și medicii Ana Jacobovici, dentist, Dr. I.G. Meimen, specialist în boli de stomac-„diplomat din Franța” sau „Montana Romane S.A.” pentru vânzarea de cărbuni aduși din Cardiff, în Calea Împăratului Traian nr. 8. Doar ca să consemnez doar câteva din anunțurile prezente în paginile acestei publicații, observând și aici un apetit pentru a încărca, dar și a umple conturile ziarului, cu publicitate¹⁸.

¹² „Expresul”, anul XXV, nr. 410, Brăila, duminică 12 octombrie 1930, p. 2.

¹³ *Ibidem*, p. 4.

¹⁴ *Ibidem*, anul XXV, nr. 446 (seria IV), Brăila, miercuri 26 noiembrie 1930, p. 2.

¹⁵ *Ibidem*, anul XXV, nr. 459 (seria IV), Brăila, joi 11 decembrie 1930, p.2.

¹⁶ *Ibidem*, anul XXVI, nr. 491 (seria IV), Brăila, vineri 30 ianuarie 1931, p.2.

¹⁷ „Vremea Nouă”, anul III, nr. 22, Brăila, 29 iulie 1929.

¹⁸ „Cuvântul”, anul XI, nr. 3, Brăila, sâmbătă 4 ianuarie 1930, p. 2.

Dacă cineva suferea de „Afecțiuni ale organelor de respirație, răgușeală, tusea, cataractul bronchial vindecă Kresival”, un produs farmaceutic al firmei germane Bayer¹⁹. „Mari vânzări ocazionale la Casa Ciorapilor Elbe” suna reclama la articole de îmbrăcăminte precum: ciorapi, rochi și pulovere de damă și copii, totul cu o reducere de 20%. O reclamă bine venită pentru că avea loc în apropierea Crăciunului, era 4 decembrie 1930²⁰.

„Aladdin o lampă nouă pentru una veche” cu referire la instrumentele de iluminare sau „Uzinele Dermata Cluj prin depozitul din Brăila str. Regală nr.26 oferă încălțăminte efină bună și elegantă; Prețuri imprimare în talpă” sau același magazine de șepci, pe care l-am mai amintit și s-a regăsit și-n alte publicații, semn că a avut ceva vânzare de și-a permis să-și facă reclamă zilnică câțiva ani la rând în diverse ziare și reviste, „La Micul Marinar” din Bulevardul Cuza nr. 99 – confecționa șepci „noile uniforme militare” și „șepci de orice uniform școlară și civile pălării și băști cu 40 la sută reducere”²¹.

„Allo-Eftin-Allo, Funcționar, Pensionar și Muncitor Criza s’a rezolvat fără curba de sacrificiu vizitați cu toții Magazinul Unicon S.A. din strada Regală 61... unde un mare stoc de mărfuri, care se vând la Prețul fabricii: paltoane de la 700 lei, scurte 450 lei, Haine copii 150 lei”²². O reclamă ce a dorit să monopolizeze pagina secundă, ultima, a cotidianului local „Cuvântul” cu scopul de a mai atrage clienții într-o perioadă de mari opreliști financiare datorate mării crize economice mondiale din acea epocă. Aceasta rețineau atenția nu numai prin dimensiunile destul de considerabile, ca întindere în pagină față de celelalte prezente ci mai cu seamă prin adaptarea la măsurile pe care Guvernul de la București le întrebuița atunci, curbe de sacrificiu.

Electricitatea și radioul sunt o constantă de luat în seamă pentru începutul deceniului patru al secolului trecut așa că „Tungstram, marca favorite de lămpi de radio și becuri”²³ acoperea partea de sus a paginii secunde din același cotidian local din portul-multietnic.

Tot acum au apărut și primele referiri la profesorii care ofereau meditații, un caz cunoscut cu ajutorul rubricilor publicitare este cel al unui „profesor având experiență de 15 ani predă limba franceză și engleză cu metodă specială și ușoară; prepară de-asemeni elevi de la toate școlile. Prețuri convenabile. A se adresa între 1-3 în fiecare zi, str. Unirei No. 41 (Partea Sf. Conatamin)” (nr. Sf. Constantin) iar pentru cei ce își cumpărau o nouă pereche de încălțăminte li se spunea să aibă grijă ce cumpără fiindcă cele mai bune sunt cele cu „talpa durabilă Palma”²⁴.

¹⁹ *Ibidem*, anul XI, nr. 56, Brăila, marți 11 martie 1930, p. 1.

²⁰ *Ibidem*, anul XI, nr. ?, Brăila, joi 4 decembrie 1930, p. 1.

²¹ *Ibidem*, anul XII, nr. ?, Brăila, vineri ? 1931.

²² *Ibidem*, anul XII, nr. 260, Brăila, joi 17 decembrie 1931, p.2.

²³ „Cuvântul”, anul XIII, nr. ?, Brăila, vineri 9 decembrie 1932, p.4.

²⁴ *Ibidem*, anul XV, nr. 64, Brăila, vineri 16 martie 1934.

Cine dorea să plece într-o excursie la București la începutul anului 1934 trebuia să știe faptul că pentru haine noi se putea adresa „atelierului de croitorie La Ispas ce executa prompt și conștiincios cu prețuri modeste după ultimele jurnale de modă” iar cu „290 lei un voiaj special Brăila-București dus și întors” pentru informați doritorii se puteau adresa „la biroul de voiaj Wagons-List-Cook din Brăila str. Regală No. 14”²⁵. O interesantă paralelă dacă observăm coloana din dreapta dedicată total reclamelor, a paginii a treia, poate plasate intenționat pentru tinerii căsătoriți ce doreau să efectueze un sejur de nuntă în „micul Paris”.

Acestea sunt doar câteva dintre cele considerate a fi cele mai elocvente și bine întocmite mijloace publicitare prezente în cotidienele brăilene, atâtea câte s-au păstrat până astăzi, ce meritau a fi amintite și expuse pentru a înțelege nivelul creator la care a ajuns „arta publicității”. Una care se lupta cu o criză economică ce afecta buzunarele localnicilor, dar mai ales pe cele ale brăilenilor un oraș eminent comercial. Prezența pe piață a mai multor produse de același gen, concurența, care nu putea fi învinsă decât prin atragerea clienților, cum altfel decât prin publicitatea din cotidienele locale, cele mai citite de localnici pentru că au reflectat realitatea atât de la centru cât și din urbea lor. Astfel se ajungea ca și produsele lor să fie în atenția celui ce cumpăra ziarul. Și ajungea să facă și cumpărăturile la magazinele indicate în paginile mijlocului său de informare, iată deci o strânsă legătură, atât economică cât mai ales existențială, între ziar și comercianți, liantul fiind relația cititor-publicitate.

Dacă prima parte a fost caracterizată prin lipsuri financiare la nivel global cea de a doua a stat sub presiunea extremismului în România, sub cel de dreapta manifestat de Mișcarea Legionară ce a avut adepți în lumea preseii dar și apariția magazinelor și restaurantelor „verzi”. Dar cu toate acestea libertatea comercială și-a continuat traiul până la începutul celui de Al Doilea Război Mondial când totul de până atunci și-a găsit noi ierarhi.

Astfel că longevivul, pe perioada de care ne ocupăm, cotidianul „Cuvântul” a oferit în continuare în paginile sale, pe lângă referiri la politică, economie sau mai nou din ce în ce mai mult sport, nelipsita publicitate. Ca un făcut în stânga unui articol despre un meci local de fotbal dintre Franco-Româna Brăila și DVA Galați, era o referire la „Ceasornicăria Segall” din strada Călărași nr. 80, nu departe de redacția ziarului, ce anunța că „plătește cele mai mari prețuri” pentru a cumpăra aur. În peisaj mai apare și salonul de croitorie și confecții pentru dame ce se mutase pe strada Hepites nr. 9 ce purta numele de „Marica Leovaridis”²⁶.

Sub deviza „vinde eftine și marfă bună” magazinul de cafea și colonial „La Marca Țării - A.K. Bagdascarian” din strada Hepites nr. 17 s-a mutat pe strada Împărat Traian nr. 13 (vis-à-vis de Banca Marmarosch Blanck)²⁷. Astfel aflăm că prăvălia armeanului oferea ca și-n trecut, deși și-a schimbat

²⁵ *Ibidem*, anul XV, nr. ?, Brăila, duminică 4 martie 1934, p. 3.

²⁶ „Cuvântul”, anul XVII, nr. 99, Brăila, duminică 3 mai 1936, p. 2.

²⁷ „Cuvântul”, anul XVIII, nr. 148, Brăila, vineri 2 iulie 1937, p. 2.

localul, cele mai bune specialități de gen din oraș. Renumiți fiind comercianții evrei și armeni pentru calitatea și înclinația spre a face comerț.

Nici agențiile de turism nu au conținut în epocă să facă oferte localnicilor. Una dintre ele a fost cea propusă pentru ziua de 11 iunie, „o excursie pe Dunăre cu vaporul „România Mare” pe ruta Brăila-Galați-Reni-Tulcea-Ismail, prețul unui bilet dus-întors lei 100, biletele se găsesc de vânzare la principalele debite(A.M.)”²⁸, asta doar pentru a trece în revistă una dintre numeroasele astfel de oferte ce relevă interesul localnicilor pentru mici croaziere pe cursul inferior al celui mai important fluviu european.

În februarie 1938 Carol al II-lea a instaurat un regim al cărui principal actor a fost chiar el. Pe lângă referiri la filmele ce au rulat în cinematografe, același cotidian local a făcut apel către localnici să apeleze redacția pentru a oferi spațiu publicitar în paginile cotidianului lor. Astfel că publicitatea în această perioadă nu a avut cu nimic de suferit față de perioada anterioară. Așa că acum avem aceleași referiri la „Baia Modernă” din Brăila sau același magazine celebru al anilor '30: La Micul Marinar, cinematografe sau mai nou „Casino-ul Monument” ce urma să se deschidă în prima zi de Paște și „Arta și Moda” din strada Polonă nr. 2 ce anunța că: „au sosit cele mai noi și mai fine produse de postăvărie Senero și tăietură modernă-prețuri ieftine” iar la toate acestea mai mereu prezentele referiri la adresa cabinetelor medicale, diverse, din oraș²⁹.

Celălalt cotidian local al vremii a prezentat în martie același an spațiu firmelor de medicamente: „Typ - purgativ neîntrecut desfundă și curăță plăcut și bine stomacul și intestinale” dar și „Stop – previne durerile de gât și accesele de tuse, evită gripa” sau referiri la „Dacia găsiți cele mai plăcute și folositoare măștișoare-Lozuri ale Loteriei de Stat”. Nu lipsesc cabinetele medicale precum cele ale „Dr. Gh. Munteanu, medic primar al spitalului Comunal str. Campiniu 3”, „Foto-Francez Gheorghiu” te invita să faci în strada Galați nr. 2 „fotografii pentru Buletine de Populație execută urgent, portrete artistice, tablouri de culori, lucrări pentru amatori-prețuri reduse”. Iar pentru cei care doreau o sculptură în marmură au putut apela la un „atelier de sculptură în marmoră Panait Maina Brăila str. Sf. Constantin nr. 83”, mai erau prezente și trimiteri „Barul continental Papadopol” sau „Loteria de Stat cu sediile Aurora”³⁰. O adevărată sursă de informații pentru mediul ce părea eminentamente comercial.

Anul 1939 a fost cel în care Cehoslovacia a dispărut, iar Wehrmachtul s-a pregătit de ocuparea Poloniei, pe care a și realizat-o în toamna aceluși an, dar cu toate acestea sub regimul lui Carol al II-lea și Armand Călinescu directorul de la „Cuvântul” de Brăila Marcel Stănescu și-a continuat munca editorială și-n cele patru pagini zilnice ziarul pe care-l conducea a plasat aceeași bun venită publicitate. Primul titluri al paginii secunde a făcut referire la victoria purtată de România împotriva Ungariei în Cupa Davis

²⁸ *Ibidem*, p. 3.

²⁹ *Ibidem*, anul XIX, nr. 93, Brăila, sâmbătă 23 aprilie 1938, pp. 2-3.

³⁰ „Gazeta Brăilei”, anul I, nr. 51, Brăila, sâmbătă 12 martie 1938, pp. 2-3.

prin Karalulis, care l-a învins pe reprezentantul maghiar Gabory la arena Tenis-Club București, o victorie psihologică a României în fața rivalilor din vest în așa zisul conflict militar ce urma să aibă loc între cele două state. Dar alături de aceasta se regăseau reclame la cinematografe, cabinete medicale, magazine sau firme de montat telefoane sau frigidere³¹. Brăila și-a văzut practic de îndeletnicirile ei fără să pară a avea de a face cu restul lumii, încă în oraș în ciuda articolelor cu referire la iminentul război, totul părea să se desfășoare în același mod pur comercial, în concluzie publicitatea a fost la ea acasă.

Anul 1939 în ciuda declanșării celui de Al Doilea Război Mondial, asasinării lui Armand Călinescu sau legionarilor ce se apropiau cât mai mult de putere nu au împiedicat actul comercial și implicit publicitar. Iar în timp de război, chiar dacă României încă nu i se întâmplase nimic, vin sub observare dese referiri la modele noi de aparate radio, căci omul trebuia să se informeze atunci cu privire la evenimentele din lume mai des ca oricând. Iar cum radioul era cel mai rapid mijloc de informare firma „La Amper” situată pe Bulevardul Cuza nr. 146 oferea cel mai nou model radio „Standard model 1940”. Doctorii căci și de ei este nevoie mereu sunt prezenți, îl amintim pe dr. Crișan - specialist în boli interne și de piele, aceasta fiind imaginea unui oraș în care până și moda de la confecțiile „Marica A. Leovaridis” și-a continuat existența³².

Tulbure s-a încheiat anul 1939 dar în domeniul publicității mergea aproape în aceeași notă. Înaintea sărbătorilor de sfârșit de an pe lângă confidențele făcute de jucătorul Tudorel Apostol de la Franco-Româna găsim îndemnul redacției de a apela la cititori pentru a le oferi spațiu publicitar. Singurele entități comerciale care își mai făceau atunci reclamă în ziar erau: „Loteria de Stat Dacia”, doctorii A. Bosin și N. Gătean și firma „La Amper”, de electronice³³.

Foarte puține schimbări s-au întrevăzut pe parcursul anilor 1938-1940 în ciuda înrăutățirii stării sociale odată cu venirea dictaturii regale a lui Carol al II-lea sau declanșării războiului în Europa. Schimburile economice, apropierea de Germania nazistă prin prisma cerealelor și a petrolului, nu au periclitat starea de fapt, astfel că în presă au fost încă prezente diversele firme ce au dorit ca să se folosească de nevoia de informare a localnicilor pentru a veni și ei cu oferta lor.

Lipsa surselor pentru anul 1940, care să se fi păstrat până astăzi, ne împiedică astfel să ne ducem cercetarea până în ultimul an al studiului nostru. Putem concluziona că intervalul 1929-1939 al publicității locale brăilene, fie ele cu specific cultural gen „Luceafărul literar și artistic” sau simple cotidiene locale precum „Cuvântul”, au și s-au folosit de comercianți ce au dorit să se facă din aceste publicații vitrine ale mărfii lor. Se poate afirma că relațiile dintre presa și cei cărora le alocau spațiu în paginile lor au

³¹ *Ibidem*.

³² „Cuvântul”, anul XX, nr. 275, Brăila, duminică 26 noiembrie 1939, p. 3.

³³ *Ibidem*, anul XX, nr. 294, Brăila, vineri 15 decembrie 1939, p. 2.

fost bune atâta timp cât firme precum: „La Micul Marinar”, cel cu șepcile, cinematografele sau cam aceeași medici au apărut în fiecare număr arătându-le cititorilor serviciile pe care ei le ofereau. La începutul anilor '30 se percepea între 10 și 20 de lei linia pentru un anunț publicitar, un preț nu foarte mic dar care din câte îl observăm firmele cu ceva experiență și-l permiteau fiindcă renumele oferit prin apariția în paginile unei publicații locale stârnea interesul și încrederea cititorului ce devenea și apelant la serviciile oferite de „exponatele din ziar”.

De la doctori, cinematografe, loterie, bănci sau așa zise case de modă Brăila a fost amintită de tot felul de reclame pestrițe. Dacă revistele culturale au preferat să facă reclamă librăriilor sau magazinului de șepci și pălării, „La Micul Marinar”, atât de prezent în paginile publicate la Brăila, încât faptul că „Analele Brăilei” nu i-a făcut și ea reclamă, ea neoptând pentru o asemenea sursă de venit – publicitatea, pare ceva cu totul și cu totul anormal.

Cum „Analele Brăilei” cea mai longevivă publicație a orașului în acea perioadă nu a acceptat în nici un fel publicitatea atenția agenților economici s-a îndreptat spre celelalte „foi” ce au fost editate în urbea care în epocă era celebră pentru numărul mare de ziarști pe care îi dădea.

„Luceafărul literar și artistic” cel care a deschis seria publicațiilor culturale la 15 septembrie 1929 în oraș, aproape în paralel cu „Analele Brăilei”, a acordat spațiu tipografiei Tipo-Lito N. Orghidan” celebră în prima parte a perioadei pe care o studiem sau restaurantelor lucru foarte des întâlnit în cotidienele locale. Trecerea aceasta de la opera culturală la cele lumești nu a părut să aibă vreo importanță pentru redacție, chiar dacă plasau fragmente din Panait Istrati și Vasile Băncilă alături de reclame la bodegi sau case de modă. În spre sfârșitul deceniului al patrulea al secolului al XX-lea cum singura publicație culturală a rămas „Analele Brăilei” doar cotidianul „Cuvântul” a mai atras spre colaborare³⁴.

Dintre toate industriile cea mai expusă, trebuie știut, a fost cea care a venit ca o noutate în perioada interbelică – cinematografia. Numărul mare, maximum șapte, conform unor mărturii ale epocii dar și ulterioare, a făcut ca multitudinea de oferte și inclusiv de filme ce au rulat atunci să fie nevoie de spațiu amplu acordat în paginile publicațiilor, inclusive bani mai mulți plătiți pentru reclame de către patronul cinematografului și sume de bani bine veniți pentru proprietarii unor redacții ce au încercat să supraviețuiască și prin această cale.

Dacă cinematografia a animat și prin afișele de film publicate în paginile de care aminteam la ele s-a adăugat și multitudinea de nume din diverse țări, făcând ca și în acest domeniu să se găsească toate etniile din orașul vizat. Mai în glumă mai în serios brăilenii împărtășeau aceeași pasiune la modă atunci ca și regele lor cinematografia așa că nu avea cum să fie vreun pic cenzurată nici în timpul dictaturii regale dintre 1938-1940. Trebuie spus că filmul nu a fost singurul lucru care-i plăcea lui Carol și care

---

³⁴ *Ibidem.*

și-a găsit loc în paginile publicitare din publicațiile brăilene, desigur aici magazinul „La Micul Marinar” a fost capul de afiș, hainele mai ales cele specifice armatei, uniforma, erau simpatizate iar la ele trebuia asortată o șapcă sau pălărie, de unde alt undeva decât de „La Micul Marinar”, iar pentru doamne în mare vogă a fost pe atunci „Casa ciorapilor Elbe”.

Cu toate aceste frânturi de publicație expusă aici trebuie înțeles un lucru foarte important alături de scriitori, istorie, muzică, cinematograf etc. Brăila a excelat și prin multitudinea de informații publicitare ce necesitau talent și de un simț al umorului adaptat situației sociale din epocă, lucru ce denotă normalitate dar și adaptare a noului în banalele reviste și cotidiene ce au umplut cotidianul brăilean interbelic.

Bibliografie:

- „Analele Brăilei”, anul III, nr. 3-4, Brăila, iulie-decembrie 1931.
- „Columna lui Traian”, anul I, nr. 4, Brăila, 15 octombrie 1931.
- „Cuvântul”, Brăila, 1929-1930.
- „Expresul”, Brăila, 1930.
- „Gazeta Brăilei”, anul I, nr. 51, Brăila, sâmbătă 12 martie 1938.
- „Glasul Bisericii Sf. Parascheva”, anul IV, nr. 3. Brăila, octombrie 1932.
- „Luceafărul literar și artistic”, Brăila, 1929-1930.
- „Răsărit de Soare-revista tineretului școlar”, anul I, nr. 1, Brăila, 20 martie 1935.
- „Relief dunărean”, Brăila, 1934-1935.
- „Zorile”, anul I, nr. 5, Brăila, 8 mai 1935.
- Vremea Nouă”, anul III, nr. 22, Brăila, 29 iulie 1929.
- Giurescu, Constantin C., *Istoricul orașului Brăila*, Editura Științifică, București, 1968.
- Lica, Elena-Emilia, *Localism creator la Dunărea de Jos în perioada interbelică*, Ed. Istros, Brăila, 2003.

Anexe
I

**LIBRĂRIA
„LA CARTEA DE AUR”
TEODOR MANEA**

BUL. CUZA No. 99 — BRAILA — (COLT REGALA)
TELEFON No. 18/6 — TELEFON No. 18/6

ASORTIMENT COMPLECT DE REGISTRE, COPIERE
DEPOZIT DE HARTIE ȘI PAPETĂRIE
COMPLECT ASORTIMENT DE ARTICOLE
PENTRU BIROURI, PRIMĂRII ȘI BANCI POPULARE,
PRECUM ȘI TOATE IMPRIMATELE ȘI REQUISITELE

CĂRȚI ȘCOLARE
DE CURS PRIMAR ȘI SECUNDAR
CĂRȚI LITERARE, REVISTE, ETC.
TOT FELUL DE REQUISITE ȘCOLARE
JUCĂRII PENTRU COPII

**Construcțiuni
de case în rate**

Cei ce doresc a și construi case,
în condițiuni excepțional de avan-
tajioase, cu plată în anuități pe
termen de 10-15 ani, sunt rugați
a se adresa în orice zi de lucru,
între orele 10-12 a. m., d-lui

M. Lischewski
P.ța Sf. Arhangheli 12, etaj I,
(Palatul Banque Belge pour l'Et-
ranger), unde vor putea primi
informațiuni necesare. :-:-

Asigurați-vă la „Prevederea”

**Consumați pretutindeni
DELICIOASA
Bere „Luther”**

Asemeni - renumitele
Vinuri și Rachiuri
din cele mai renumite podgorii
din pivnițele „L U T H E R”
Depozitul Șoseaua Focșani 7
B R A I L A

**VIZITAȚI MAGAZINUL
La „Carnaval”
LAZĂR SOLOMON
BRAILA, Str. Regală No. 78**

Cel mai bine asor-
tat în articole de:

**GALANTERIE,
PARFUMERIE
și MARUNȚIȘURI**

Mare asortiment de:
:: CIORAPI ȘI MANUȘI ::
TRICOTAJE, LINGERIE ETC.

Bucătărie franceză

RESTAURANTUL „La MIȘU”
Str. Vasile Săssu No. 1 — Proprietar: Alexandru I. Găgiulescu-Gigi

Vinuri aleeze. □ Specialități în Grătar și Bucătărie românească. □ Orhestră clasică și națională. □ Cel mai potrivit local pentru banchete.

Bucătărie germană

LIBRĂRIA ȘI PAPETĂRIA „MODERNĂ”
Brăila, str. Regala No. 5

REVISTE ȘI JURNALE
- ROMANE FRANCEZE -

Cărți de Drept și de Școală
:: Căorespondență directă cu Paris ::

FURNITURI DE BIROU / REQUISITE ȘCOLARE
ARTICOLE de PICTURA

DIVERSE IMPRIMATE / REGISTRE / COPIERE
OBIECTE DE CADOURI

Sursa:

„Luceafărul literar și artistic”, anul I, nr. 1, 15 septembrie 1929, p. 10.

II

COMUNAL

IN CURAND!

<p>Numai pe tine te-am iubit</p> <p>HANS STUVE MADY CHRISTIANS</p> <hr/> <p>Floarea Rinului</p> <p>KATHE DORSCH FRITZ SCHULZ</p>	<p>ESTERA (Două Lumi)</p> <hr/> <p>Sportsmani!</p> <p>Înainte și [după antrenament întrebuințați numai fricțiuni și preparate speciale cari se găsesc de vânzare numai la</p> <p>Parfumeria Elitei! Brăila, Strada Regală No. 24</p>
--	--

Cinema Cărăbuș

IN CURAND!

<p>Fata Pădurarului <i>cu simpatia subretă</i> Iren Eisinger</p> <hr/> <p>M. Asasinul din Dusseldorf</p> <hr/> <p>Fetele Vesele din Viena cu WILLY FORST</p>	<p>Viața lui Jenny Lind cântat și vorbit în limba franceză cu Grace Moore <i>secondată de</i> Andre Luguet și Andre Berley</p> <hr/> <p>Singurul magazin de încălțăminte fină „AVANTUL” Str. Regală 55 sub Hotel Petersburg excepțional de ieftin <i>Incercați spre a vă convinge.</i></p>
--	--

Sursa:

„Columna lui Traian”, anul I, nr. 4, Brăila, 15 octombrie 1934, p. 2.

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

Book reviews and bibliographical notes

Jean François Soulet, *Istoria Europei de Est de la al doilea război mondial până în prezent*, Editura Polirom, Iași, 2008, pp. 239.

Jean-François Soulet este un istoric francez, profesor de istorie contemporană la Universitatea Toulouse-Le Mirail dar și la Institutul de Studii Politice din același oraș. Este specialist în istoria comparată a lumii comuniste și în istoria societății civile. Apariția editorială a istoricului Jean François Soulet reprezintă o lucrare pe cât de interesantă, pe atât de valoroasă deoarece tratează în viziune istoriografică franceză perioada de la al Doilea Război Mondial până la integrarea euro-atlantică a fostelor state-satelit Moscovei.

Această carte își propune să traseze istoria Europei centrale și de est, de la invadarea Poloniei de către Germania nazistă, în septembrie 1939, până la aderările țărilor din Europa de Est la NATO și Uniunea Europeană. Structurată în patru părți și 11 capitole, această lucrare relatează destinul tragic al țărilor est-europene, al intrării în sfera de influență sovietică și urmările acestui controversat eveniment istoric ale cărui consecințe se resimt și astăzi în plan politic, social și economic.

În primul capitol „**Recuperarea de către Stalin a teritoriilor vestice ale Imperiului țarist (1939-1940)**” istoricul francez insistă asupra modalităților prin care URSS a reușit să ocupe statele de la frontiera sa vestică: război, ultimatum, acord diplomatic. Anexiunile brutale ale URSS dintre anii 1939 și 1940 au fost sărbătorite de către istoria oficială sovietică drept o acțiune justă și de eliberare: *anexarea Ucrainei Occidentale și a Belarusului Occidental a fost interpretată ca un gest de solidaritate cu „frații de sânge” din aceste regiuni, persecutați și reduși de polonezi la statutul de paria; înglobarea teritoriilor finlandeze răspundea exclusiv necesității de a întări securitatea frontierelor de nord-vest ale URSS; revenirea Basarabiei și alipirea Bucovinei de Nord puneau capăt „suferinței fraților moldoveni și ucraineni, aflați sub jugul boierilor români”; integrarea celor trei state baltice în URSS răspundea dorinței muncitorilor din aceste trei țări etc.* După anexarea teritoriilor dorite, sovieticii au trecut la neutralizarea forțelor armate naționale și la sovietizarea lor; la naționalizarea și colectivizarea proprietăților; la persecutarea Bisericilor și al elitelor. Partidul Comunist a preluat imediat conducerea vieții politice, sociale și culturale. S-a organizat o rezistență armată, dar CEKA a zdrobit-o fără milă, instaurând teroarea în toate teritoriile anexate.

În martie 1943, în cursul unei întâlniri la Washington privind viitorul lumii după război, președintele Roosevelt și Anthony Eden, șeful Afacerilor Externe britanice, se pun de acord să ratifice principalele anexiuni pe care le-

a realizat Uniunea Sovietică după 1939 la frontiera sa vestică. La Teheran, Stalin obține nu doar recunoașterea Liniei Curzon și anexarea Țărilor Baltice, ci și a ambițiilor sovietice asupra orașului Königsberg (rebotezat Kaliningrad în 1946).

Al doilea capitol „**Preluarea puterii de către comuniști în Albania și Iugoslavia (1941-1945)**” prezintă lupta comuniștilor din Iugoslavia și Albania împotriva trupelor germano-italiene și a organizațiilor naționaliste colaboratoare. Tactica folosită de comuniștii din cele 2 țări era lupta de gherilă. Elementele acestui tip de luptă sunt: formarea unor mici unități de combatanți care cunosc bine terenul; se deplasează rapid pe distanțe destul de lungi, hărțuind inamicul (ambuscade, sabotaje etc.), dar evitând, pe cât posibil, confruntarea directă cu mari unități inamice. Primind ca sarcină „legăturile cu poporul”, comisarii au avut grijă să apropie armata de populație atât pe plan material (aprovizionare, adăpostire etc.) cât și moral. În ochii opiniei publice, voința de a reconstrui după război un stat mai drept și mai uman oferea, incontestabil, un plus de valoare angajamentului lor și îi încuraja pe tineri să se alăture. În Iugoslavia și în Albania s-au desfășurat între anii 1941-1945 două războaie simultane: un război cu ocupanții germani și italieni, iar cel de-al doilea între forțele de rezistență. Britanicii și sovieticii au asistat neputincioși la această luptă fratricidă, care a predominat frecvent asupra luptei împotriva ocupanților, însă nu au rămas neutri. Pentru ei, singurul conducător al rezistenței iugoslave era Draža Mihailović. Abia la începutul lui 1944 Aliații, impresionați de sporirea trupelor de partizani și de succesul lor, le-au acordat sprijinul. După eliberarea Iugoslaviei și a Albaniei, toți cei considerați vinovați au fost executați împreună cu familiile lor. Cele 2 regimuri – al lui Tito și al lui Hodja – s-au impus într-un climat de epurări intense, chiar de teroare, exercitată atât în rândurile populației, cât și în sânul partidelor comuniste.

Al treilea capitol „**Marea cucerire (1944-1948)**” prezintă contextul și metodele folosite de către comuniști pentru a prelua puterea în țările europene eliberate de către Armata Roșie. Aceste metode sunt: intervenția permanentă în afacerile interne ale statelor; arestarea arbitrară și trimiterea în închisori al intelectualilor, ofițerilor, colaboratorilor; procese-spectacol; fuziunea partidelor comuniste și social-democratice; constituirea unor Fronturi Populare etc. Pentru a justifica instaurarea unor regimuri comuniste în Europa de est și centrală, Stalin folosește trei tipuri de argumente: 1. Cel etnic, 2. Cel care urmărește stabilirea unei înlănțuirii de la cauză la efect între înaintarea unei armate pe timp de război și ocuparea statelor pe care le eliberează; Cel al nevoii de securitate pentru URSS. Mai sunt prezentate întâlnirile dintre cei trei Mari din timpul războiului și deciziile care s-au luat la fiecare conferință interaliată; cauzele au determinat declanșarea Războiului Rece. În toate țările eliberate de URSS, comuniștii au cucerit puterea cu ajutorul Armatei Roșii și prin falsificarea alegerilor.

Capitolul 4 „**Sovietizarea stalinistă**” prezintă metodele folosite de către comuniști pentru a sovietiza în stil stalinist țările. Aceste metode sunt: deportarea; colectivizarea și industrializarea forțată; constituirea unor societăți economice mixte; înlăturarea opozanților politici; desființarea tuturor partidelor politice și proclamarea Partidului Comunist ca partid unic; controlarea culturii, a educației, a istoriei, a științelor; desființarea Bisericilor etc. Statele comuniste au fost împărțite în două categorii: 1. Statele anexate (1939-1940) au primit numele de „republici surori”; statele comuniste eliberate între anii 1944-1945 au purtat numele de „Republici Populare”. Partidele comuniste erau conduse de o organizație politică numită Kominform de la Moscova. Kominformul stabilea linia politică pe care trebuiau să o urmeze partidele politice. Statele care nu respectau linia politică stabilită de Kominform erau acuzate de deviaționism și de titoism. Tot în acest capitol sunt prezentate cazurile Iugoslaviei și Finlandei care au reușit să se elibereze de sub tutela URSS.

Al cincilea capitol „**Revolte și disidențe**”, prezintă diferitele tipuri de rezistențe antisovietice care au fost utilizate de către popoarele țărilor comuniste: 1. rezistență armată, 2. Revolte sociale. Sunt comparate și revoluțiile antisovietice din Polonia, Ungaria, Cehoslovacia. În ultima parte al acestui capitol sunt prezentate formele de disidență pe care le-au folosit cetățenii din țările comuniste: religioasă; identitară; politică. Disidenții au trimis scrisori în țările occidentale în care au descris condițiile în care trăiau, ascultau radio-uri și muzică interzisă; au tipărit foarte multe publicații interzise.

În capitolul 6 „**Replierile strategice ale puterii comuniste**” sunt prezentate direcțiile politice pe care le-au urmat statele comuniste în dezvoltarea lor: soluția național-comunistă (în România, RDG, statele baltice etc.), opțiunea liberală (în Iugoslavia, Ungaria și Polonia).

Capitolul 7 „**Desatelizările din 1989**” prezintă modurile în care s-au prăbușit regimurile comuniste. În Polonia, Ungaria, Cehoslovacia, RDG, Bulgaria regimurile comuniste s-au prăbușit pe cale pașnică în urma unor mari demonstrații de stradă. În România, Nicolae Ceaușescu a fost înlăturat de la putere în urma unei revoluții în decembrie 1989. Politica de reforme inițiată de liderul sovietic, Mihail Gorbaciov numită *glasnost* și *perestroika* a favorizat prăbușirea regimurilor comuniste din întreaga Europă. Partidele comuniste s-au autodizolvat. Trecerea de la o societate comunistă la o societate democratică se realizează în fiecare țară europeană prin alegeri libere, în urma cărora vor avea câștig de cauză forțele democratice.

În capitolul 8 „**Independența Țărilor Baltice (1989-1991)**” autorul prezintă factorii și actorii care au declanșat lupta pentru obținerea independenței în cele trei state baltice. Sunt prezentate fazele importante ale procesului de cucerire a independenței. După obținerea independenței cele trei state baltice introduc regimuri democratice.

Capitolul 9 „**Implozia regimurilor comuniste din Europa de Sud**” prezintă modurile cum s-au prăbușit regimurile comuniste din Albania și Iugoslavia. În Albania, regimul comunist s-a prăbușit în urma unor manifestații stradale ale studenților. Prăbușirea regimului a fost favorizată și de unele reforme adoptate de către Ramiz Alia. După manifestația decisivă din 8 decembrie 1990, Ramiz Alia acceptă multipartidismul.

În Iugoslavia, regimul comunist s-a prăbușit o dată cu dezmembrarea Federației. Societatea iugoslavă a fost zguduită în anii 1980 de o criză multiformă provocată de dorința albanezilor din Kosovo de a transforma provincia în republică; acțiunile croaților, slovenilor și populației din Bosnia-Herțegovina de a-și proclama independența față de Serbia. În Croația, Slovenia, Bosnia-Herțegovina au apărut în 1989 partide necomuniste care au orientat lupta spre autonomie. Liderul sârb, Slobodan Milošević a dorit să mențină Croația, Slovenia, Bosnia-Herțegovina, Kosovo în cadrul Iugoslaviei cu forța. Un rol important în declanșarea luptelor pentru independență față de Iugoslavia l-au avut și conflictele interetnice dintre sârbi și celelalte popoare ale statului iugoslav. Începând cu 1991 în Iugoslavia s-au declanșat 4 războaie de independență, în urma cărora Slovenia, Croația și Bosnia-Herțegovina și-au obținut independența iar provincia Kosovo a rămas autonomă în cadrul Federației.

Capitolul 10 „**Moșteniri și memorii ale comunismului**” prezintă faptul că după prăbușirea regimurilor comuniste, noile autorități au început să deschidă arhivele statului și cele ale Partidului comunist pentru a identifica și repune în drepturi victimele, pentru a interpreta trecutul pe baza acestor documente, pentru a identifica și pedepsi pe cei responsabili de abuzurile regimului comunist, pentru a-i pedepsi pe colaboratori. După prăbușirea regimului comunist manualele de istorie au fost reactualizate pentru a condamna abuzurile fostelor regimuri, statuile idolilor regimului comunist au fost dărâmate, au fost înființate Instituții de Cercetare a Crimelor Comunismului. Din Țările Baltice și până în România s-au inaugurat plăci comemorative pentru victimele comunismului, s-au organizat expoziții pe teme de condamnare a regimului comunist etc.

În capitolul 11 „**Tripla provocare a intrării în Uniunea Europeană**”, Soulet prezintă dificultățile pe care le-au avut de trecut fostele state comuniste pentru a adera la NATO și la Uniunea Europeană. Prima provocare pentru fostele state comuniste europene a fost de natură economică. Fostele state comuniste au trebuit să treacă de la o economie planificată și colectivită la o economie liberalizată. Pentru a ajunge la o economie liberalizată, țările au trebuit să introducă reforme structurale. Fostele state comuniste au trebuit să depășească numeroase crize cu caracter economic și politic. Pentru a deveni candidate la Uniunea Europeană au trebuit să respecte trei serii de criterii stricte, în funcție de care s-a evaluat situația statelor dornice să adere.

În concluzie, această carte este, în principal, o sinteză comparativă a comunismului și reprezintă o bună introducere în studiul istoriei Europei de Est, în configurarea Europei postbelice, precum și în studierea tranziției de la regimul de dictatură comunistă la cel democratic.

Alexandru COVRIG

(Student anul al III-lea, Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie
de la Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați)

